

**STRATEŠKI PLAN RADA
NACIONALNOG SAVETA
ALBANSKE NACIONALNE
MANJINE**

2020 - 2025

Nacrt

Sadržaj

UVODNA REČ PREDSEDNIKA NACIONALNOG SAVETA ALBANSKE NACIONALNE MANJINE	2
UVOD	3
OBRAZOVANJE NA ALBANSKOM JEZIKU	5
1. Uvod	5
2. Ostvarivanje prava na obrazovanje na albanskom jeziku – prikaz stanja	5
3. Normativni i institucionalni okvir za obrazovanje na albanskom jeziku	6
3.1 Normativni okvir	6
3.2 Institucionalni okvir	11
4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u oblasti obrazovanja	12
5. Strateški ciljevi u oblasti obrazovanja	14
6. Preporuke za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti obrazovanja	27
OČUVANJE I RAZVOJ KULTURE ALBANSKE NACIONALNE MANJINE	29
1. Uvod	29
2. Ostvarivanje prava na očuvanje i razvoj albanske kulture - prikaz stanja	30
3. Normativni i institucionalni okvir za kulturu albanske nacionalne manjine	31
3.1 Normativni okvir	31
3.2 Institucionalni okvir	33
4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u kulturi	34
5. Strateški ciljevi u oblasti kulture	36
6. Preporuke za nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti kulture	46
INFORMISANJE NA ALBANSKOM JEZIKU	48
1. Uvod	48
2. Ostvarivanje prava na informisanje na albanskom jeziku – prikaz stanja	48
3. Normativni i institucionalni okvir za informisanje na albanskom jeziku	49
3.1 Normativni okvir	49
3.2. Institucionalni okvir	52
4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u oblasti informisanja	53
5. Strateški ciljevi u oblasti informisanja	54
6. Preporuke za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti informisanja	70
SLUŽBENA UPOTREBA JEZIKA I PISMA	72
1. Uvod	72
2. Službena upotreba albanskog jezika i pisma – prikaz stanja	72
3. Normativni okvir za ostvarivanje prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma	74
3.1. Pravni okvir	74
3.2. Institucionalni okvir	79
4. Uloga i ovlašćenja NSANM u oblasti službene upotrebe jezika i pisma	80
5. Strateški ciljevi u oblasti službene upotrebe albanskog jezika i pisma	82
6. Preporuke za nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti službene upotrebe jezika i pisma	91
PREPORUKE ZA NACIONALNI SAVET ALBANSKE NACIONALNE MANJINE	93
LISTA PROPISA I STRATEŠKIH DOKUMENATA VAŽNIH ZA DELOVANJE NSANM	98

UVODNA REČ PREDSEDNIKA NACIONALNOG SAVETA ALBANSKE NACIONALNE MANJINE

Strateški plan Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine za period od 2020. do 2025. godine predstavlja osnov za dalji razvoj sistematičnih mera i za definisanje konkretnih i koordinisanih aktivnosti albanske zajednice, a samim tim i preduslov za suštinsko rešavanje problema sa kojima se albanska zajednica susreće u svakodnevnom životu. Strategija u tom smislu predstavlja jedan od najvažnijih dokumenata.

Ostvarivanje pune manjinske samouprave u oblastima obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe albanskog jezika i pisma veoma je izazovno – kako u zakonodavstvu, tako i u njegovoj primeni, zbog čega je neophodno usvojiti i sprovesti sveobuhvatnu strategiju delovanja.

U tom smislu, strateški plan za predstojećih pet godina ne predstavlja uzak pogled samo na probleme sa kojima se albanska zajednica suočava, već viziju i opredeljenje ka sistematičnoj i ozbiljnoj posvećenosti u procesu ostvarivanja prava albanske nacionalne manjine i zaštite nacionalnog identiteta.

Ovaj dokument ne obećava ono što se ne može primeniti, već predstavlja realne mogućnosti - pruža potpuni pregled i razumevanje unutrašnje organizacije saveta i opisuje institucionalne i praktične mogućnosti u budućem periodu. Dokument nije namenjen samo članovima saveta, već zajednici koju moramo uključiti u naš rad i za koju želimo da

U uverenju da dokument odražava potrebe šire albanske zajednice, iskreno se zahvaljujem svima onima iz oblasti obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe jezika i pisma koji su bili uključeni u njegovu izradu. Izražavam duboku zahvalnost na uspešnoj saradnji i razvoju ovog strateškog plana Misiji OEBS-a u Srbiji.

Ipak, ovo je nedovršeni tekst. Otvoren za predloge. Tako je zamišljen. Nadam se da će ovaj sveobuhvatni strateški dokument podstaći Vaše učešće i pozivam Vas da dodate ono što nedostaje, kroz konkretne primedbe, kritike i predloge.

Predsednik Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine

Ragmi Mustafa

UVOD

U normativnom i institucionalnom sistemu zaštite prava nacionalnih manjina u Republici Srbiji nacionalni saveti nacionalnih manjina (NSNM) su prepoznati kao telo za ostvarivanje kulturne autonomije. **Od svog osnivanja 2010. nacionalni savet albanske nacionalne manjine (NSANM) pokušava da odgovori na izazove u oblasti obrazovanja, kulture, informisanja i službene upotrebe jezika u skladu sa javnim ovlašćenjima definisanim u Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina.**

Polazeći od ovako raznorodnih javnih ovlašćenja, nametnula se potreba za kreiranjem jednog dokumenta koji će pomoći NSANM da sistemski i na utemeljen način organizuje svoj rad. **Svrha** ovog strateškog dokumenta je definisanje ciljeva rada NSANM sa osmišljenim aktivnostima i očekivanim rezultatima, koje bi NSANM trebalo da ostvari u narednih pet godina. Osim ciljeva, rezultata i aktivnosti, dokument precizno određuje i partnere za svaku oblast, vremenske rokove i pokazatelje za merenje uspešnosti predviđenih rezultata. Ovo omogućava NSANM da **kontinuirano prati realizaciju strateškog plana** i da procenjuje nivo ostvarenja strateških ciljeva, stepen korišćenja postojećih resursa i merenje učinka u svim oblastima u kojima ima javna ovlašćenja.

Polazeći od ovog strateškog plana, NSANM može zadovoljavati specifične potrebe albanske zajednice u promenljivim političkim, ekonomskim, pravnim i društvenim okolnostima. Pri tome, ovaj dokument stalno naglašava da pri planiranju aktivnosti uvek treba imati u vidu **svu raznolikost i same albanske zajednice**, (generacijsku, starosnu, obrazovnu i razliku u potrebama seoskog stanovništva i onog koje živi u urbanijim delovima zemlje). Aktivnosti NSANM treba da se u što većoj meri zasnivaju na **realnim potrebama koje se utvrđuju kroz održavanje stalnog kontakta sa pripadnicima svih ovih grupa unutar albanske zajednice.**

Strategija rada NSANM je dokument koji su sačinili **članovi NSANM uz mentorsku i stručnu podršku organizacije CeSID uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji.**

Demografske karakteristike albanske nacionalne manjine

S obzirom na odluku o neučestvovanju u poslednjem popisu stanovništva¹ od albanskog stanovništva u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, teško je iskazivati demografske posebnosti albanske zajednice kroz apsolutne brojke. Neke činjenice su ipak nesporne i imaju znatan uticaj na položaj albanske zajednice u Republici Srbiji. Pripadnici albanske nacionalne manjine su **teritorijalno koncentrisani u tri opštine na jugu Srbije:** Preševu, Bujanovcu i Medveđi, ali ne treba zaboraviti na to da građani koji se deklarišu kao Albanci žive i u drugim delovima Republike Srbije, doduše u znatno manjem broju. Ovo doprinosi lakšem obezbeđivanju i uživanju posebnih manjinskih prava u sve četiri značajne oblasti jer je lakše upravljati manjinskom samoupravom na manjem, jasno omeđenom prostoru. Osim toga, pripadnici albanske nacionalne manjine su **natprosečno mladi:** prosečna starost u albanskoj zajednici je 38 godina, u ukupnoj populaciji Srbije 42

¹ Na poziv albanskih političkih partija stanovništvo Preševa, Bujanovca i Medveđe u ogromnoj većini nije učestvovalo na poslednjem popisu. Zvaničan broj popisanih građana koji su se deklarisali kao pripadnici albanske zajednice je 5809. Izvor: Republički zavod za statistiku <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010403?languageCode=sr-Latn>

godine. Ovo pokazuje ne samo da je reč o jednoj vitalnoj zajednici, već i da su **mladi značajan resurs za rad NSANM koji treba prepoznati u radu za dobrobit zajednice u što većoj meri**. Udeo muškaraca u albanskoj zajednici je natprosečno veliki, čak 58%, što se odražava i na udeo žena u NSANM.

NSANM - od osnivanja do danas

Prvi NSANM osnovan je 2010. Članstvo NSANM izabrano na izborima 2018. godine je, uz aškalijski nacionalni savet, najmlađi nacionalni savet u Republici Srbiji: prosečna starost članova NSANM je 37 godina. Od ukupno 15 članova, 10 pripadaju dvema kategorijama mladih (66,7%), tačnije, 4 člana imaju od 18 do 30 godina, a 6 članova od 30 do 35 godina.² Ova činjenica ukazuje da je NSANM uključio u svoj rad mlade. Na žalost, mladi ljudi nisu u tako visokom procentu zastupljeni u rukovodstvu NSANM, u odborima i radnim telima. Svega 3 člana, od kojih je jedan i predsednik saveta, a 2 člana su u Izvršnom odboru, pripadaju kategoriji mladih do 35 godina (ukupno 20% mladih su u organima NSANM). U pogledu polne strukture saveta, natprosečno malo žena je uključeno u rad NSANM, svega 4 žene od ukupno 15 članova saveta (37,5%).³

Sve navedeno ukazuje na to da **NSANM treba da omogući mladima i ženama da u većoj meri suštinski utiču na definisanje pravaca delovanja albanske manjinske samouprave**. Mladima i ženama treba poveriti veću odgovornost u kreiranju i sprovođenju aktivnosti NSANM. S obzirom da je ukupna albanska zajednica u Republici Srbiji mlada, **mladi članovi NSANM treba da budu neophodna spona sa ostalim mladim pripadnicima albanske zajednice**.

Ovaj strateški dokument treba da posluži i kao **polazna osnova za izradu drugih dokumenata NSANM koja su obavezna po Zakonu o nacionalnim savetima**: strategiju razvoja kulture i strategiju razvoja informisanja. I u tom pogledu se vidi specifičnost ovog dokumenta: on, osim što postavlja jasne okvire za načelno delovanje NSANM, daje i detaljno razrađene akcione planove za sve aktivnosti NSANM u narednim godinama u sve četiri oblasti koje su u nadležnosti nacionalnih saveta i na taj način pruža konkretnu podršku Nacionalnom savetu albanske nacionalne manjine u daljem radu. Javna rasprava koju je NSANM organizovao kako bi se konsultovao sa zajednicom u vezi sa načinima svog rada, planiranim aktivnostima i definisanim prioritetima obezbeđuje stabilnost prilikom sprovođenja zacrtanih ciljeva, institucionalni kontinuitet i pruža dodatnu legitimnost ovom strateškom dokumentu.

² Analiza o uključivanju mladih u rad i aktivnosti nacionalnih saveta nacionalnih manjina, CeSID, 2019. <https://bit.ly/2ntBuNk>

³ U kampanji za izbore NSANM sve liste su poštovala odredbu zakona po kojoj svaka treća osoba na listi treba da bude osoba slabije zastupljenog pola, u ovom slučaju to su žene. Nakon izbora, pri ustanovljavanju članova saveta, žene koje su bile na listi odustaju od članstva u savetu u korist muškaraca.

OBRAZOVANJE NA ALBANSKOM JEZIKU

1. Uvod

Obrazovanje na maternjem jeziku je oblast prava pripadnika nacionalnih manjina od važnog značaja za očuvanje i razvoj nacionalnog identiteta. Stoga je obezbeđivanje kvalitetne i savremene nastave na albanskom jeziku na svim nivoima obrazovanja bitan preduslov za očuvanje i razvijanje etničke posebnosti albanske zajednice u Republici Srbiji. Izgrađen pravni i institucionalni okvir i interkulture politike Republike Srbije predstavljaju garant prava pripadnika albanske nacionalne manjine.

Istovremeno, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku ne isključuje učenje zvaničnog (u ovom slučaju, srpskog jezika). Naprotiv, to je preduslov i ključan činilac za integraciju raznolikih društava. Stoga pravo na kvalitetno i dostupno obrazovanje na albanskom jeziku biva praćeno i neophodnošću za sticanjem znanja srpskog jezika, koje predstavlja važnu veštinu neophodnu da pripadnici manjinskih zajednica postanu punopravni aktivni građani, kojima će biti dostupnije mogućnosti koje su građanima na raspolaganju.⁴

Kao i drugim nacionalnim savetima, tako su i Nacionalnom savetu albanske nacionalne manjine (u daljem tekstu: NSANM) zakonom poverena određena javna ovlašćenja da učestvuje u odlučivanju ili da samostalno odlučuje o pojedinim pitanjima iz oblasti obrazovanja. Kako bi javna ovlašćenja poverena savetu bila ostvarena, neophodno je da ovo telo bude odgovorno prema građanima koje predstavlja i da ima efikasnu, sistematičnu i proaktivnu ulogu na planu obezbeđivanja ovog prava.

U uslovima dinamičnog razvoja društva i specifične kulturološke različitosti, puno obezbeđivanje prava na obrazovanje na albanskom jeziku bitno određuje identitetsko očuvanje, dok poznavanje srpskog jezika, kao zvaničnog jezika Republike Srbije, bitno određuje društveni i ekonomski položaj albanske nacionalne manjine i utiče i na prožimanje i obogaćivanje različitih kultura.

2. Ostvarivanje prava na obrazovanje na albanskom jeziku – prikaz stanja

U tri opštine na jugu Srbije vaspitno-obrazovni rad odvija se u pretežno monoetničkim i odvojenim predškolskim i školskim ustanovama na srpskom ili albanskom jeziku. Za pripadnike albanske nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad organizovan je na maternjem jeziku u tri ustanove predškolskog, 24 osnovnog i pet srednjeg obrazovanja.⁵

U opštini Preševo, u jednoj predškolskoj ustanovi realizuju se odvojeni programi na srpskom i albanskom, u šest od ukupno osam osnovnih škola nastava je organizovana samo na albanskom jeziku, a u jednoj na

⁴ Poznavanje srpskog jezika omogućava građanima iz manjinskih zajednica lakše dolaženje do posla (klasnu mobilnost), bolje školovanje (stipendije u Republici Srbiji), ali oplemenjuje i komunikaciju sa negovoricima albanskog jezika te samim tim utiče pozitivno na integraciju raznolikih društava.

⁵ *Studija o mogućnostima unapređenja nastave i učenja srpskog kao nematernjeg jezika u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa*, Služba Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa, 2014, str. 18. http://www.kt.gov.rs/images/Studija%20o%20mogucnostima%20unapredjenja%20nastave_E-VERZIJA%20SRPSKI_FINAL.pdf

albanskom i srpskom jeziku.⁶ U ovoj opštini postoje i dve srednje škole – gimnazija *Skenderbeg* i *Srednja tehnička škola*, sa nastavom isključivo na srpskom ili albanskom jeziku. U opštini Bujanovac postoji jedna predškolska ustanova u kojoj se program za pripremu za polazak u školu odvija odvojeno na srpskom i albanskom jeziku, šest osnovnih škola na albanskom jeziku i jedna srednjoškolska ustanova *Sezai Suroi* sa nastavom na albanskom jeziku

Opština Medveđa ima predškolsku ustanovu, u kojoj se vaspitno-obrazovni rad odvija odvojeno, na srpskom i albanskom jeziku, osnovnu školu sa nastavom isključivo na albanskom i dve škole, u etnički homogenim odeljenjima sa nastavom na srpskom i albanskom jeziku.⁷ Medveđa takođe ima i jednu srednju školu sa odvojenom nastavom na srpskom i albanskom jeziku.

Što se tiče mogućnosti sticanja visokog obrazovanja u Republici Srbiji, mladim Albancima i Albancima od 2011. godine stoje na raspolaganju brojne stipendije, između ostalog za studije na fakultetima Univerziteta u Novom Sadu, koje obezbeđuje Služba Koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. Polaganje prijemnog ispita, a potom i samo studiranje, podrazumeva dobro poznavanje srpskog jezika, budući da je to nastavni jezik.

Ipak, najveći broj mladih Albanaca i Albanci studira u Tirani, Prištini i Tetovu, za šta ne postoji dovoljan broj stipendija. Opštine Preševo i Bujanovac dodeljuju veoma mala sredstva za finansiranje studija u inostranstvu, što predstavlja značajan problem za mlade koji žele da se školuju van Srbije. Takođe, mora se napomenuti da studije van Republike Srbije po povratku u zemlju povlače za sobom dugačak i mukotrpan proces priznavanja diploma, što dodatno otežava zapošljavanje mladih.

U cilju privlačenja mladih da ostanu i da se školuju u Republici Srbiji kako bi stekli visoko obrazovanje, u saradnji sa brojnim partnerima, između ostalog i NSANM, u Bujanovcu je 2011. otvoreno odeljenje Ekonomskog fakulteta iz Subotice Univerziteta u Novom Sadu. Po modelu koji se primenjuje za studente iz mađarske zajednice u Subotici, nastava na odeljenju u Bujanovcu takođe je dvojezična. Na taj način se, s jedne strane, neguje obrazovanje na maternjem jeziku, ali se istovremeno stiče vladanje stručnim terminima i na srpskom jeziku.

Kada je reč o profesionalnom učenju albanskog jezika, vredno je napomenuti i postojanje Katedre za albanski jezik i književnost na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, koja postoji od 1920. Ova katedra od izuzetnog je značaja za obrazovanje stručnog kadra za poslove koji iziskuju znanje albanskog jezika.

3. Normativni i institucionalni okvir za obrazovanje na albanskom jeziku

3.1 Normativni okvir

Pravo na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina na maternjem jeziku garantovano je Ustavom, zakonima i pravno obavezujućim međunarodnim dokumentima. U Ustavu Republike Srbije, pored prava koja

⁶ U osnovnoj školi *9 maj* u mestu Reljane (opština Preševo) đaci pod istim krovom pohađaju odvojeno nastavu na albanskom odnosno srpskom jeziku. Kapaciteti za interkulturalne aktivnosti u ovoj školi su izuzetno veliki, ali nisu prepoznati te su neiskorišćeni.

⁷ U mestu Tupale (opština Medveđa) u OŠ *Zenelj Hajdini* nastava se odvija isključivo na albanskom jeziku; u OŠ *Gornja Jablanica* i OŠ *Sijarinska Banja* nastava je na srpskom i albanskom, u odvojenim odeljenjima.

su obezbeđena svim građanima, pripadnicima nacionalnih manjina garantuju se dodatna, individualna i kolektivna prava. Jedno od tih prava je i pravo na očuvanje posebnosti, koje se u članu 79 specifikuje u pogledu obrazovanja kao pravo na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i na osnivanje privatnih obrazovnih ustanova.

Zakoni kojima se garantuje pravo pripadnika nacionalnih manjina da se obrazuju na maternjem jeziku i bliže reguliše ovu materiju su: Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o udžbenicima. Dodatno zakonodavstvo koje učvršćuje pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje i vaspitanje na svom jeziku čine Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Zakon o nacionalnim manjinama) i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Zakon o nacionalnim savetima). Zakon o nacionalnim manjinama garantuje pravo na obrazovanje na maternjem jeziku u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, ali istovremeno i obavezno učenje srpskog jezika. Zakon o nacionalnim savetima reguliše ovlašćenja nacionalnih saveta i u oblasti obrazovanja na jeziku nacionalne manjine.

Programi za organizaciju nastave na albanskom jeziku

Nastavni plan je osnovni zvanični dokument u kome se utvrđuje broj i naziv nastavnih predmeta predviđenih za određenu vrstu škole, redosled njihovog učenja prema razredima (godinama) i norme nastavnog vremena tokom radne nedelje iskazane u časovima za svaki predmet.

Nastavni program iskazuje sadržaj nastavnog predmeta i daje osnovna metodička uputstva za realizovanje tog nastavnog sadržaja.

Što se tiče programa nastave u delu koji se odnosi na nacionalni sadržaj, Zakon o nacionalnim manjinama nalaže da on sadrži teme koje se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine i da nacionalni saveti nacionalnih manjina učestvuju u izradi nastavnih programa za predmete koji izražavaju posebnost nacionalnih manjina.

Nacionalni savet ima pravo da predlaže osnove programa predškolskog, osnovnog i srednjeg vaspitanja i obrazovanja za:

- 1) **Sadržaje** koji izražavaju posebnost nacionalne manjine, a naročito iz oblasti istorije, muzičkog vaspitanja i likovne umetnosti;
- 2) **Program** maternjeg jezika;
- 3) **Da daje mišljenje** o programu srpskog kao nematernjeg jezika.

Nacionalni savet nacionalne manjine daje mišljenje na školski i vaspitni program ustanova za koje je utvrđeno da su od posebnog značaja za nacionalne manjine.

Predškolsko obrazovanje i vaspitanje

Predškolsko obrazovanje i vaspitanje regulisano je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu: Zakon o osnovama). Za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se po jednom od tri moguća modela:

- 1) Na jeziku nacionalne manjine;
- 2) Dvojezično, dakle na jeziku nacionalne manjine i na srpskom jeziku;
- 3) Na srpskom jeziku.

Poslove vaspitača u predškolskoj ustanovi može da obavlja lice koje je steklo odgovarajuće obrazovanje na jeziku na kome se ostvaruje taj rad ili je položilo ispit iz jezika sa metodikom, po programu odgovarajuće visokoškolske ustanove.

Osnovno obrazovanje

Osnovno obrazovanje regulisano je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju i Zakonom o udžbenicima. Za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad u osnovnim školama ostvaruje se:

- 1) Na jeziku i pismu nacionalne manjine; kada se obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine, učenje srpskog kao maternjeg jezika je obavezno;
- 2) Dvojezično, odnosno na jeziku i pismu nacionalne manjine i na srpskom jeziku;
- 3) Na srpskom jeziku.

U slučaju da pripadnici nacionalne manjine nemaju organizovanu nastavu na maternjem jeziku, kao izborni predmet, isključivo na inicijativu i predlog samog nacionalnog saveta, uvodi se jezik nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture.

Srednjoškolsko obrazovanje

Sticanje srednjoškolskog obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina regulisano je Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju i Zakonom o udžbenicima. Modeli organizovanja nastave u srednjim školama (na jeziku nacionalne manjine, dvojezično, na srpskom jeziku) identični su modelima dostupnim za organizaciju obrazovanja nacionalnih manjina u osnovnim školama i predškolskim ustanovama. Kada se obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine, učenje srpskog jezika je obavezno. U slučaju da pripadnici nacionalne manjine nemaju organizovanu nastavu na maternjem jeziku, kao izborni predmet u srednjim školama takođe se uvodi jezik nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture.

Visoko obrazovanje

Prema Zakonu o visokom obrazovanju, jezik studija ili studijskog programa može biti jezik nacionalne manjine ukoliko je takav program akreditovan.⁸ U tom slučaju, u radu Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje u pitanjima od značaja za izvođenje nastave na jeziku nacionalne manjine učestvuje i predstavnik nacionalnog saveta te manjine.⁹ Predstavnik nacionalne manjine u Nacionalnom savetu za visoko obrazovanje se bira preko Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina.

Zakon o nacionalnim manjinama podržava razvijanje studijskih programa za vaspitače i nastavnike na jezicima nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom koji uređuje visoko obrazovanje.

Udžbenici i druga nastavna sredstva

Prema Zakonu o udžbenicima, udžbenikom na jeziku i pismu nacionalne manjine smatra se:

- 1) Udžbenik koji je napisan na srpskom jeziku i koji je odobren. Ukoliko se nacionalni savet odluči za korišćenje ovog udžbenika u nastavi, nakon pribavljenog pozitivnog mišljenja nacionalnog saveta, ovaj udžbenik se prevodi na jezik nacionalne manjine, u ovom slučaju, na albanski jezik. Pre pribavljanja pozitivnog mišljenja za korišćenje datog udžbenika, neophodno je da se NSANM konsultuje sa nastavnicima i pribavi njihovo mišljenje.
- 2) Udžbenik iz države matice, odnosno Republike Albanije, koji je nakon utvrđivanja usklađenosti nastavnih programa, odobren za korišćenje u Republici Srbiji. Usklađenost među programima u cilju upotrebe udžbenika utvrđuje Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu: ZUOV). Nacionalni savet albanske nacionalne manjine, nakon konsultacije sa nastavnicima, donosi odluku o tome koji udžbenici će biti uvezeni iz države matice. U skladu sa Zakonom o udžbenicima, NSANM skuplja neophodnu dokumentaciju i šalje je Ministarstvu prosvete, a potom Ministarstvo prosleđuje dokumentaciju ZUOV-u. Po pribavljenom pozitivnom mišljenju komisije koju formira ZUOV za procenu kvaliteta odabranog udžbenika, uz saglasnost Nacionalnog prosvetnog saveta,¹⁰ konačnu odluku o korišćenju udžbenika, donosi ministar.
- 3) Sasvim novi udžbenik pripremljen na jeziku i pismu albanske nacionalne manjine.

Bez obzira na to za koji se od ova tri modela opredeli nacionalni savet, procedure za odobravanje su iste, a rokovi su definisani Zakonom o udžbenicima. Vredi napomenuti da prilikom obezbeđivanja udžbenika NSANM može koristiti i i kombinovati sva tri modela istovremeno.

⁸ Zakon o visokom obrazovanju, čl. 95.

⁹ Zakon o visokom obrazovanju, čl. 11.

¹⁰ Zakon o nacionalnim savetima obezbeđuje pravo da jedan zajednički predstavnik svih saveta bude član Nacionalnog prosvetnog saveta i da određeni nacionalni savet, preko svog predstavnika, prisustvuje sednici Nacionalnog prosvetnog saveta kada ovo telo razmatra pitanja od značaja za obrazovanje te nacionalne manjine, bez prava glasa, Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, čl. 15

Prema Zakonu o nacionalnim savetima, prilikom obezbeđivanje udžbenika za nastavu na albanskom jeziku nacionalni savet daje mišljenje na predate rukopise, predlaže plan udžbenika i sadržaje za gore spomenute predmete koji su definisani da su od interesa za nacionalnu manjinu.

U procesu evropskih integracija Srbije ljudska i manjinska prava deo su pregovaračkog poglavlja 23, koji u svom Akcionom planu identifikuje potrebu za unapređenjem položaja nacionalnih manjina. Stoga je 2016. izrađen posebni Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Akcioni plan).¹¹

Akcioni plan predstavlja srednjoročni strateški dokument koji sadrži strateške ciljeve postavljene u skladu sa preporukama Savetodavnog komiteta Okvirne konvencije Saveta Evrope, a čija realizacija je neophodna za otklanjanje uočenih nedostataka u sprovođenju prava i sloboda nacionalnih manjina.

U delu VI koji se odnosi na obrazovanje, kao osnovne probleme u obrazovanju na jezicima nacionalnih manjina Akcioni plan, između ostalog, identifikuje:

- 1) Nedovoljno obučeni nastavni kadar;
- 2) Nedovoljno znanje srpskog jezika jednog dela nastavnog kadra;
- 3) Nedovoljno znanje srpskog jezika učenika koji nastavu pohađaju na maternjim jezicima;
- 4) Nedostajuće ili nedovoljno kvalitetne udžbenike.

Ovaj Akcioni plan nudi dodatno rešenje za obezbeđivanje udžbenika za đake osnovnih škola, potpisivanjem trojnog sporazuma o saradnji između Ministarstva prosvete, zavoda za udžbenike (kao jedinog državnog izdavača koji ima obavezu izdavanja niskotiražnih udžbenika, u šta spadaju i udžbenici napisani na jezicima nacionalnih manjina) i nacionalnih saveta nacionalnih manjina koji predstavljaju zajednice koje imaju kompletno osnovno obrazovanje na maternjem jeziku. U cilju brzog i efikasnog obezbeđivanja udžbenika za nastavu na jezicima nacionalnih manjina, ovaj sporazum podrazumeva punu primenu prvog modela (model prevođenja sa srpskog na druge jezike) a koji je predviđen Zakonom o udžbenicima. Puna primena ovog sporazuma ne podrazumeva da je to jedini postojeći model u nabavljanju udžbenika i ne obeshrabruje nacionalne savete da koriste i druga dva načina koja su im na raspolaganju Zakonom o udžbenicima.

Međunarodni standardi u ostvarivanju prava na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina

Pravno obavezujući međunarodni dokumenti u pogledu obrazovanja nacionalnih manjina jesu Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina¹² i Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima.¹³

Okvirna konvencija, naporedo sa zalaganjem za pravo na obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina, stavlja akcenat na interkulturalnost, integraciju i društvenu koheziju. Ovaj dokument obavezuje države da preduzmu mere u oblasti obrazovanja za negovanje kulture nacionalnih manjina i većinske zajednice; da obezbede odgovarajuće mogućnosti za profesionalno osposobljavanje nastavnika i pristup udžbenicima i

¹¹ <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/21793>

¹² Dokument Saveta Evrope usvojen 1994, u Republici Srbiji kao sukcesoru SR Jugoslavije stupio na snagu 2001. godine.

¹³ Dokument Saveta Evrope usvojen 1992. godine, u Republici Srbiji kao sukcesoru državne zajednice Srbija i Crna Gora stupio na snagu 2006. godine.

olakšaju dodir između učenika odnosno nastavnika iz različitih zajednica; da obezbede jednake mogućnosti za pristup obrazovanju na svim nivoima pripadnicima nacionalnih manjina. U oblastima koje su tradicionalno ili u znatnom broju naseljene pripadnicima nacionalnih manjina države koje su ratifikovale ovaj dokument treba da nastoje da u okviru svojih mogućnosti obezbede nastavu na njihovom maternjem jeziku, uz obavezno učenje zvaničnog jezika te države.

I Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima u svojoj preambuli naglašava vrednost interkulturalizma i višejezičnosti smatrajući da zalaganje za upotrebu regionalnih i manjinskih jezika treba da ide uporedo sa sticanjem znanja zvaničnog jezika. Prilikom ratifikovanja ovog dokumenta Republika Srbija je imenovala i albanski jezik, kao jedan od ukupno deset manjinskih jezika, koji će uživati posebnu zaštitu na njenoj teritoriji.¹⁴

3.2 Institucionalni okvir

Institucionalni okvir bitan za pružanje i organizovanje obrazovanja na albanskom jeziku čine sledeće ustanove: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Nacionalno prosvetni savet, Zavod za udžbenike i Agencija za kvalifikacije Republike Srbije.¹⁵

1) Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja planira i prati razvoj predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja; vrši upravni nadzor u obrazovnim institucijama; učestvuje u izgradnji, opremanju i održavanju školskih objekata; vrši stručno-pedagoški nadzor; vrednovanje rada i nadzor nad stručnim usavršavanjem zaposlenih u prosveti. Deo ministarstva su i školske uprave; školska uprava Leskovac sa svojom kancelarijom u Vranju je zadužena za Jablanički i Pčinjski okrug, odnosno za vaspitno-obrazovni rad i obrazovne ustanove u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa.

2) Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (ZUOV) radi na unapređenju obrazovnih programa, udžbenika, didaktičkih materijala i na stručnom usavršavanju nastavnog kadra u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju. ZUOV je ustanova koja je zadužena za procenu kvaliteta nastavnih programa i predloženih udžbenika. Takođe, ZUOV akredituje programe i organizuje obuke za nastavnike. Stoga je konstantna komunikacija i saradnja NSANM sa ovom ustanovom od izuzetnog značaja za ostvarivanje kvalitetnog obrazovanja na albanskom jeziku.

3) Nacionalni prosvetni savet (NPS) prati predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje. NPS takođe razmatra potrebe za novim udžbenicima, donosi plan udžbenika i predlaže ministru odobravanje udžbenika i nastavnih sredstava predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja. U skladu sa merama iz Akcionog plana, u okviru NPS-a je 2016. formirana grupa koja se bavi obrazovanjem na jezicima

¹⁴ Zakon o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Sl. list SCG - Međunarodni ugovori, br. 18/2005, čl. 3

¹⁵ Svakako treba spomenuti i druge ustanove koje su od značaja za unapređenje obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina, u ovom slučaju na albanskom jeziku. To su i Nacionalni savet za visoko obrazovanje i ministarstvo prosvete matične zemlje.

nacionalnih manjina. Na predlog Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina u NPS-u je jedna osoba koja je zadužena za pitanje obrazovanja nacionalnih manjina.¹⁶

4) Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja (ZVKOV) se bavi evaluacijom obrazovanja i vaspitanja i daje preporuke za uspostavljanje i obezbeđivanje sistema kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. ZVKOV se bavi stručnim usavršavanjem zaposlenih u obrazovanju, za pojedine predmete donosi standarde u obrazovanju, zadužen je za pravljenje ispita za kraj drugog ciklusa obrazovanja koji se takođe prevode i na jezike nacionalnih manjina, a saradnji sa nacionalnim savetima biraju i saradnike za pravljenje ispita za maternji jezik i književnost. ZVKOV prati postignuća učenika na godišnjem nivou kroz nacionalnog testiranje učenika.

5) Zavod za udžbenike u okviru kojeg postoji Centar za niskotiražne udžbenike, u koje spadaju i udžbenici za obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina. Troškovi izrade i štampanja ovih udžbenika su veći od njihove tržišne cene. Nacionalni saveti biraju izdavače licencirane za ovu vrstu delatnosti u Republici Srbiji, ali ukoliko nijedan od izabranih izdavača nije u mogućnosti da izda predloženi udžbenik na jeziku nacionalne manjine, Zavod za udžbenike je u obavezi to da učini.¹⁷

6) Agencija za kvalifikacije Republike Srbije, u okviru koje radi ENIC/NARIC centar zadužen za priznavanje diploma stečenih u inostranstvu, za potrebe zapošljavanja (profesionalno priznavanje). Priznavanje diploma stečenih u inostranstvu radi nastavka školovanja sprovodi visokoškolska ustanova na kojoj se želi nastaviti školovanje, po prethodno izvršenom vrednovanju stranog studijskog programa (akademsko priznavanje).¹⁸

4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u oblasti obrazovanja

U unapređivanju obrazovanja, kako formalnog tako i neformalnog, na albanskom jeziku veoma važnu ulogu ima NSANM sa svojim odborom za obrazovanje. Stoga je od izuzetno velikog značaja da ovaj odbor okupi stručan kadar koji je upoznat ne samo sa situacijom na terenu, šta je to što je potrebno da se unapredi, već i da bude u kontaktu sa samom zajednicom, da osluškuje njene potrebe, da boravi stalno na terenu, prikuplja podatke, kreira politike u saradnji sa ustanovama na lokalnom i centralnom nivou i prati sprovođenje tih politika. Važno je napomenuti da su pomenute aktivnosti takođe deo Akcionog plana za manjine, čiju realizaciju NSANM treba da, kao i ostali nacionalni saveti, redovno prati i o tome četiri puta godišnje izveštava Kancelariju za ljudska i manjinska prava. Na žalost, mora se konstatovati da NSANM do sada nije podneo nijedan izveštaj o realizaciji Akcionog plana.¹⁹

Da bi narednih godina NSANM mogao efikasno da se nosi sa svim izazovima u cilju unapređenja obrazovanja na albanskom jeziku, potrebno je najpre identifikovati probleme i partnere za rešavanje problema u ovoj

¹⁶ Na to mesto je 2018. imenovana Svetlana Zolnjan iz Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine, predstavnik nacionalnih saveta nacionalnih manjina, na period od četiri godine.

¹⁷ Pravilnik o izdavanju niskotiražnih udžbenika, čl. 9.

<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/69/2>

¹⁸ Zakon o visokom obrazovanju, čl. 131 – 133.

¹⁹ <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/21778>

oblasti. Pri tome treba imati na umu činjenicu da je obrazovanje na albanskom jeziku neizostavni deo šireg obrazovnog sistema Republike Srbije i da podleže svim promenama u ovom sistemu. To je utoliko važnije jer je u toku obrazovna reforma koja zahvata osnovno i gimnazijsko obrazovanje, a koja je započela izmenama pravne regulative, zakonskih i podzakonskih akata.²⁰ Cilj te obrazovne reforme je podizanje nivoa kompetencija učenika, sticanje novih znanja i veština kroz modernizovanu i praktičnu nastavu. U praksi je to rezultiralo uvođenjem novih nastavnih programa za osnovnu školu i gimnazije. Novi programi podrazumevaju i potrebu za osavremenjivanjem načina izvođenja nastave najpre kroz stručno usavršavanje nastavnog kadra. Dodatno, novi programi podrazumevaju i izradu novih udžbenika (ali i drugih sredstava neophodnih za izvođenje što kvalitetnije nastave) i novi način vrednovanja kvaliteta nastave.²¹

Održivo rešavanje problema koji su primećeni u nastavi na albanskom jeziku stoga mora biti u skladu sa reformskim procesima obrazovnog sistema u Republici Srbiji. Da bi se išlo ka tom cilju, NSANM treba da pođe od svojih zakonskih prava i obaveza i da:

- 1) Učestvuje u izradi programa za sadržaje koji izražavaju posebnost albanske nacionalne manjine (kroz saradnju sa stručnjacima u datim oblastima, nastavnicima i ustanovama);
- 2) Daje mišljenje o programu srpskog kao nematernjeg jezika (kroz saradnju sa nastavnicima i ZUOV-om);²²
- 3) Učestvuje u izradi plana udžbenika i obezbeđivanju udžbenika (kroz saradnju sa nastavnicima, ZUOV, Zavodom za udžbenike i Ministarstvom prosvete);
- 4) Zalaže se za stručno usavršavanje nastavnog kadra (kroz saradnju sa ZUOV, ZVKOV i lokalnim samoupravama koje u svom budžetu obezbeđuju sredstva za obuke nastavnika; ovde je jako važna uloga ne samo škola već i školskih uprava koje prilikom izlaska na teren mogu da utvrde kvalitet nastave i nastavnog kadra i da u skladu sa učenim stanjem daju preporuke za dalje unapređenje rada nastavnog kadra i kvaliteta nastave);
- 5) Zalaže se za opremanje škola i školskih biblioteka (kroz saradnju sa Ministarstvom kulture i informisanja koje svake godine raspisuje konkurse za opremanje biblioteka i Ministarstvom prosvete).

Neformalno obrazovanje

Polazeći od utvrđenih potreba mladih u albanskoj zajednici, koje sam savet prethodno treba da utvrdi, NSANM treba da se, pored formalnog, bavi i neformalnim obrazovanjem. Samim tim NSANM treba da izgradi mehanizme za:

²⁰ U školskoj 2018/19 godini reforma obrazovanja obuhvatila je I i V razred osnovne škole i I razred gimnazije. Uvođenje novih programa u 2019/20 školskoj godini zahvatiće dodatno II i VI razred osnovne, odnosno II razred gimnazije. Plan je da novi programi, odnosno reforma obrazovanja, budu uvedeni u osnovnim školama i gimnazijama postepeno, ali u potpunosti do 2021/22 školske godine.

²¹ Više o tome na internet stranici ZUOV-a

<https://zuov.gov.rs/nastavni-planovi-i-programi/#1557128435959-aaba5be0-1eed>

²² Proces je završen. Bitno je istaći da je NSANM dao i pozitivno mišljenje na standarde za predmet *Srpski kao nematernji jezik*, čime je ispunio svoju zakonsku obavezu.

- 1) Utvrđivanje potreba mladih za znanjem i usavršavanjem, kako kroz formalno tako i kroz neformalno obrazovanje;
- 2) Utvrđivanje načina prikupljanja podataka o potrebama mladih;
- 3) Kontakt sa zajednicom, u cilju prikupljanja podataka o potrebama mladih;
- 4) Utvrđivanje načina čuvanja prikupljenih podataka na terenu o potrebama mladih, uz obavezno poštovanje Zakona o zaštiti ličnih podataka, i redovno ažuriranje tako napravljene baze podataka;
- 5) Izradu baza podataka i podataka dobijenih na terenu od mladih treba da budu osnov NSANM za kreiranje redovnih aktivnosti i politika.

Partneri u radu na neformalnom obrazovanju su:

- 1) Lokalne samouprave – obezbeđuju podršku aktivnostima za mlade ali su i u obavezi da u svom godišnjem budžetu izdvajaju sredstva za rad NSANM. Lokalne samouprave dodatno mogu da pruže podršku aktivnostima NSANM, a naročito onim koje bi bile usmerene ka mladima, kroz obezbeđivanje prostora i opreme.
- 2) Ministarstvo omladine i sporta – kroz projekte civilnog sektora može da pruži finansijsku podršku omladinskim projektima koji promovišu interkulturalne aktivnosti mladih.
- 3) Civilni sektor – može da organizuje obrazovne, zabavne i istraživačke aktivnosti u tri opštine, da promoviše albansku kulturu kod mladih u Srbiji, samostalno ili u saradnji sa NSANM, i da organizuje aktivnosti koje promovišu interkulturalnost kao vrednost i vrlinu.
- 4) Drugi nacionalni saveti – mogu da pruže primere dobre prakse u pravljenju baze podataka o mladima u zajednici, organizovanju zajedničkih aktivnosti sa mladima i za mlade.

5. Strateški ciljevi u oblasti obrazovanja

Opšti cilj: Unapređivanje kvaliteta i osavremenjivanje nastave na albanskom jeziku

Posebni ciljevi:

- **Usavršavanje nastavnog kadra koji izvodi nastavu na albanskom jeziku**

Da bi nastavni kadar imao neophodno znanje i kompetencije za izvođenje nastave koja će rezultirati kvalitetnim i primenljivim znanjem đaka, neophodno je pratiti proces utemeljen u zakonskim rešenjima. Istovremeno, važno je znati sve aktere relevantne za oblast obrazovanja.

Osnovne i srednje škole donose plan stručnog usavršavanja nastavnika, stručnih saradnika i direktora i vode evidenciju o stručnom usavršavanju i stečenim zvanjima. NSANM bi trebalo da koristi delove ovih evidencija, u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i da daje preporuke za stručno usavršavanje nastavnika u zemlji i inostranstvu, vodeći računa o tome da su obuke organizovane u inostranstvu akreditovane i priznate od Ministarstva prosvete Republike Srbije.

Sredstva za stručno usavršavanje zaposlenih obezbeđuju lokalne samouprave. Stoga je važno da NSANM zajedno sa školama, a na osnovu evidencija koje imaju škole i savet o stručnom usavršavanju nastavnika, ukaže na potrebu da se u budžetu lokalnih samouprava što više sredstava odvaja za akreditovane obuke nastavnika. Važno je dodati i da podaci koje ŠU Leskovac prikupi sa terena jer oni direktno ukazuju na probleme uočene u nastavi i daju preporuke za dalje usavršavanje nastavnika i nastave.

ZUOV organizuje obuke, seminare, stručne skupove, priprema priručnike i brošure. Obrazovanje i vaspitanje na jezicima nacionalnih manjina je jedna od oblasti u kojima ZUOV organizuje stručno usavršavanje. To je posebno važno zbog reformi obrazovanja koje su u toku. ZUOV je izradio i kataloge programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju.²³ Škole i NSANM treba da budu upoznati i da redovno prate internet stranicu ZUOV-a kako bi bili upoznati sa akreditovanim obukama koje su ponuđene nastavnicima.

I ZVKOV organizuje obuke za primenu standarda postignuća u osnovnim i srednjim školama. Isto kao za ZUOV, NSANM i škole treba da prate rad ZVKOV-a u oblasti usavršavanja nastavnika i da obezbede sredstva za njihovo usavršavanje, a u koordinaciji sa lokalnim samoupravama u cilju obezbeđivanja neophodnih sredstava za ove obuke.

NSANM može od Ministarstva prosvete tražiti i odobravanje van konkursa za stručno usavršavanje za nastavni kadar na albanskom jeziku u inostranstvu. Napominjemo da je od velikog značaja da takve obuke budu akreditovane i da znanje stečeno na njima može biti primenljivo u obrazovanju na albanskom nastavnom jeziku u školama u Republici Srbiji.

Saradnja sa Školskom upravom Leskovac je takođe značajna za postizanje kvaliteta kompetencija nastavnika i kvaliteta nastave na albanskom jeziku. Inspektori i savetnici koji odlaze na teren, po utvrđenim metodama, prate nastavu, uočavaju određene poteškoće, prepreke i ukazuju na probleme, ali daju i preporuke za njihovo rešavanje. Stoga je neophodno da NSANM prati preporuke školske uprave i u skladu sa njima kreira politike i aktivnosti u oblasti obrazovanja.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđivanje potreba nastavnog kadra na albanskom jeziku u cilju modernizacije i osavremenjivanja tehnika rada	NSANM – u skladu sa preporukama školske uprave, sledeći potrebe nastavnika na koje su sami ukazali, prateći listu akreditovanih obuka ZUOV-a i ZVKOV-a, a u skladu sa finansijama obezbeđenim preko lokalnih samouprava i iz sopstvenog budžeta, savet pomaže u organizaciji obuka. NSANM u dogovoru sa	Na početku školske godine, na početku svakog semestra	Utvrđene potrebe nastavnog kadra (prioritizacija predmeta za koje je uočeno da je neophodno da znanje bude unapređeno); Utvrđen broj nastavnika koji će učestvovati na obukama; Kreiran mehanizam za saradnju sa nastavnicima u cilju daljeg utvrđivanja prioriteta radi osavremenjivanja nastave;	Preko odbora za obrazovanje, NSANM treba da utvrdi prioritetne predmete za unapređivanje kvaliteta izvođenja nastave. Nakon toga, potrebno je da se organizuje sastanak sa nastavnicima tih predmeta i direktorima škola da se utvrde njihove potrebe, kvalifikacije,

²³ <http://www.zuov.gov.rs/starisajt/izdanja-zavoda/index.html>

	<p>Ministarstvom prosvete RS pomaže nastavnom kadru da pohađa akreditovane obuke i u matičnoj zemlji.</p> <p>Nastavnici i direktori – rade procenu potreba i kreiraju preporuke za unapređenje rada.</p> <p>Lokalne samouprave - planiraju sredstva u budžetu za obuku nastavnika.</p> <p>ZUOV - organizuju obuke u skladu sa listom odobrenih obuka.</p> <p>ZVKOV – organizuju obuke u skladu sa listom akreditovanih obuka.</p> <p>Školske uprave – u skladu sa stanjem zatečenim na terenu daju preporuke za usavršavanje nastavnog kadra.</p>			<p>(neophodne) kompetencije. Treba istovremeno konsultovati i školsku upravu da se utvrdi šta je to što je uočeno na terenu i koja je njihova preporuka za unapređenje rada nastavnog kadra koji je zadužen za date predmete.</p> <p>Obuke organizovati za one razrede koji su u procesu reforme obrazovanja, u saradnji sa ZUOV, ZVKOV ili ustanovama matične zemlje.</p>
Organizacija obuka	<p>ZUOV – organizuje obuke</p> <p>ZVKOV – organizuje obuke</p> <p>Školska uprava – pohađaju obuke u cilju sticanja neophodnih znanja radi daljeg praćenja načina izvođenja nastave i efekata organizovanih obuka</p> <p>Nastavnici – ciljna grupa</p> <p>NSANM – pohađaju obuke kako bi bili upoznati sa</p>	U skladu s odabranim predmetima, tri obuke u toku školske godine	<p>Broj polaznika</p> <p>Evaluacija obuka (koju priprema ZUOV odnosno ZVKOV)</p> <p>Preporuke školske uprave pre obuka (utvrđivanje početnog stanja) i nakon obuka, u cilju utvrđivanja kvalitativnih promena;</p> <p>Preporuke NSANM</p>	<p>Jako je važno da predstavnici školske uprave budu prisutni na obukama kako bi bili upoznati sa njihovim sadržajem. Ovo je bitno za njihov rad na terenu i praćenje rada nastavnika.</p> <p>Istovremeno, NSANM mora biti upoznat sa svakim segmentom u oblasti obrazovanja te je stoga neophodno da osoba zadužena za obrazovanje bude</p>

	inovacijama u sistemu obrazovanja			prisutna na obukama. Da bi rad saveta bio sistematičniji i efikasniji, savet treba da sačini kratak izveštaj sa osvrtom na sadržaj obuka, reakciju nastavnika, i evaluaciju koju obezbeđuju realizatori obuka. Na taj način savet može dalje da kreira svoje aktivnosti u ovoj oblasti i da unapređuje kvalitet obrazovanja.
Pravljenje baze podataka nastavnika u osnovnim i srednjim školama na osnovu stručnih profila	NSANM – u saradnji sa školama pravi bazu svih nastavnika koji izvode nastavu na albanskom jeziku	Kontinuirano – kada se baza napravi neophodno je da ona konstantno bude ažurirana novim podacima sa terena	Napravljena baza podataka sa: <ul style="list-style-type: none"> - Imenom i prezimenom nastavnika - Stručnom spremom - Godinama radnog staža - Predmetom koji predaje - Obukama koje je pohađao/la - Utvrđenim potrebama za daljim usavršavanjem i neophodnim propisanim kompetencijama 	U cilju postizanja sistematičnosti u radu, ali i veće efektivnosti, neophodno je da preporuke saveta budu utemeljene. Stoga su baze podataka osnov za dalji rad saveta u mnogim oblastima, između ostalog i u cilju podizanja znanja stručnog kadra koji radi u školama u nastavi na albanskom jeziku.
Praćenje kvaliteta nastave nastavnika koji su pohađali obuke – utvrđivanje izmena u načinu predavanja u cilju organizacije što kvalitetnije nastave	NSANM – redovno posećuje škole i utvrđuje stanje na terenu Školska uprava – u skladu sa svojim poslom, redovno posećuje škole, prati nastavu na albanskom jeziku, piše izveštaje	Kontinuirano	NSANM – utvrđuje merila i kriterijume za procenu na osnovu kojih pravi zapisnike o zatečenom stanju i daje preporuke za unapređenje kvaliteta nastave. Preporuke se usvajaju u odboru za obrazovanje a potom na sastancima Izvršnog odbora.	

			Tako usvojene preporuke proslediti školama i školskoj upravi.	
--	--	--	---	--

- **Obezbeđivanje udžbenika za osnovne i srednje škole u skladu sa novim programima**

Na osnovu Zakona o udžbenicima, udžbenici za nastavu na jezicima nacionalnih manjina mogu da se obezbede na tri načina:

- 1) Prevodom udžbenika koji su odobreni na srpskom jeziku.
- 2) Uvozom udžbenika iz zemlje matice, u ovom slučaju Republike Albanije.
- 3) Pisanjem novih udžbenika na albanskom jeziku.

Sva tri modela mogu da se kombinuju u skladu sa ukazanim potrebama i kvalitetom dostupnih udžbenika.

Prilikom izbora udžbenika odbor za obrazovanje NSANM mora biti u kontaktu sa nastavnicima, budući da su oni ti koji će koristiti udžbenike u radu sa đacima. Istovremeno, nastavnicima se mora ukazati da su programi prevashodno njihovo nastavno sredstvo, dok su udžbenici pomoćno sredstvo koje koristi đacima. Upravo fokus nastavnika na udžbenicima umesto na programima često dovodi do smanjenja kvaliteta nastave, budući da su programi mnogo širi od udžbenika koji predstavljaju samo jednu od niza mogućih interpretacija programa. Stoga je važno kroz različite obuke podsticati nastavnike da što više koriste programe, da budu što kreativniji u organizaciji nastave, a da su udžbenici sredstvo kojim se koriste đaci.

Zakon propisuje da NSANM u saradnji sa ZUOV-om predlaže plan udžbenika, NPS daje mišljenje o planu, a zatim ga ministar prosvete odobrava. Stručnu ocenu kvaliteta rukopisa udžbenika daje ZUOV.

Plan udžbenika može obuhvatati udžbenike koji su izdati u Republici Srbiji i prevedeni na albanski jezik ili izdati u stranoj državi i odobreni od Ministarstva prosvete.

U školskoj 2018/19 godini reforma obrazovanja obuhvatila je I i V razred osnovne škole i I razred gimnazije. U Katalogu udžbenika za školsku 2018/19 nalaze se novi udžbenici za 1. razred osnovne škole *Albanski jezik kao maternji*,²⁴ *Svet oko nas*²⁵ i *Likovna kultura*.²⁶ U Katalog udžbenika za školsku 2019/20 uvršćeni su takođe udžbenici za 1. razred osnovne škole *Svet oko nas*²⁷ na albanskom jeziku i *Matematika*²⁸ na albanskom jeziku, koji su usklađeni sa reformom obrazovanja.

²⁴ *Abetare*, autori: Rita Petro, Mirela Tërova, Natasha Pepivani, Flutura Çitaku, Vehbi Kadriu, izdavač: Albas, 2018.

²⁵ *Diture natyre*, autor: Anthony Russell, izdavač: Albas, 2018.

²⁶ *Edukimi figurativ 1*, autor: Ledia Kostandini, izdavač: Albas, 2018.

²⁷ *Svet oko nas 1* za prvi razred osnovne škole (udžbenik i radna sveska), autori: Simeon Marinković, Slavica Marković, Vesna Rikalo, izdavač: Kreativni centar, 2018.

²⁸ *Matematika 1* za prvi razred osnovne škole (udžbenik i radna sveska), autori: Jasmina Milinković, Nenad Matić, izdavač: Kreativni centar 2018.

Uvođenje novih programa u 2019/20 školskoj godini zahvata dodatno II i VI razred osnovne, odnosno II razred gimnazije. U Katalogu udžbenika za školsku 2019/20 nalaze se novi udžbenik za 2. razred osnovne škole *Albanski jezik kao maternji*.²⁹

Za nove programe savet treba da inicira obezbeđivanje novih udžbenika u skladu sa Zakonom o udžbenicima. Da bi se udžbenik mogao koristiti u obrazovnom sistemu Republike Srbije, potrebno je da bude uvršćen u Katalog udžbenika, a od skoro postoji i digitalna Lista udžbenika.

Dodatni mehanizam za obezbeđivanje udžbenika utvrđen je Akcionim planom za ostvarivanje prava nacionalnih manjina. S tim u vezi, u cilju brzog i efikasnijeg obezbeđivanja udžbenika, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za udžbenike i NSANM potpisali su 2016. memorandum u cilju obezbeđivanja udžbenika. Treba imati u vidu da obezbeđivanje udžbenika po ovom principu podrazumeva model iz Zakona za udžbenike gde se zapravo udžbenici odobreni na srpskom jeziku prevode na albanski. Obezbeđivanje udžbenika po ovom principu ne znači da drugi modeli nisu dostupni. Naprotiv, NSANM treba da koristi sve modele definisani zakonom.

U poslednjem kvartalu 2018. usvojeni su novi programi učenja za predmet Albanski jezik u 2. i 6. razredu.³⁰

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Odbor za obrazovanje organizuje redovne sastanke radi utvrđivanja nedostajućih udžbenika u skladu sa obrazovnom reformom	<p>Odbor za obrazovanje NSANM</p> <p>Izdavačke kuće – potrebno je tražiti od izdavačkih kuća po nekoliko primeraka udžbenika koje potom treba dati osobama u odboru za obrazovanje i nastavnicima kako bi uradili analizu i utvrdili sadržaj i njihov kvalitet</p> <p>Nastavnici – organizovati sastanke sa nastavnicima za svaki poseban predmet. Dati im udžbenike u cilju utvrđivanja koji odgovaraju nastavi na albanskom jeziku.</p> <p>Direktori škola</p>	Kontinuirano	<p>Zapisnici sa sastanaka odbora za obrazovanje</p> <p>Napravljena lista udžbenika za svaki predmet u OŠ i gimnazijama koje su u procesu reforme obrazovanja.</p> <p>Odobreno na godišnjem nivou bar po tri udžbenika za svaki ciklus obrazovanja (kombinacijom tri dostupna modela).</p>	<p>Odbor za obrazovanje pravi plan utvrđivanja nedostajućih udžbenika. S tim u vezi odbor pravi odvojene sastanke sa nastavnicima svakog posebnog predmeta koji potom biraju koji će se udžbenici koristiti.</p> <p>Vredno je imati na umu da je moguće odabrati više od jednog izdavača za jedan isti predmet, u zavisnosti od iskazanih želja i potreba nastavnika.</p> <p>NSANM – da napravi bazu podataka sa</p>

²⁹ *Gjuha shqipe 2*, autori: Rita Petro, Dhurata Shehri, Natasha Pepivani, izdavač: Albas, 2019.

³⁰ Izveštaj 1/2019 o realizaciji AP za manjine, https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/izveshtaj_1-2019.pdf

				listom nedostajućih i obezbeđenih udžbenika.
--	--	--	--	--

- **Izrada programa za predmete od važnosti za negovanje nacionalnog identiteta**

Centar za razvoj programa i udžbenika (u sastavu ZUOV-a) je 2017. intenzivirao saradnju sa nacionalnim savetima u cilju pripreme uputstva za pisanje dodatnih sadržaja za nastavne predmete koji izražavaju posebnost nacionalne manjine.

Radi brže i povoljnije izrade dodatnih sadržaja, a po ugledu na druge nacionalne savete, NSANM može da iskoristi memorandum o saradnji sa Ministarstvom prosvete i Zavodom za udžbenike da bi se postojeći udžbenici odobreni u Republici Srbiji, a koje je NSANM odabrao za korišćenje u nastavi na albanskom jeziku, bili dopunjeni sadržajima specifičnim za albansku kulturu.

U skladu sa zakonom, NSANM predlaže ministru prosvete osnove programa za sadržaje koji izražavaju posebnost albanske nacionalne manjine, a naročito iz istorije, muzičkog vaspitanja i likovne umetnosti, za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje. Da bi ovi programi odgovarali kvalitetu, kako bi na što bolji način preneli sadržaje albanske kulture na đake, a istovremeno bili u skladu sa opštim programima datih predmeta, NSANM treba da izabere stručnjake iz ovih oblasti koji će pisati ove sadržaje.

Sadržaj predmeta koji izražavaju posebnost albanske nacionalne manjine daje se kao dodatak uz udžbenik koji se koristi za realizaciju prilagođenog dela programa nastave koja je od značaja za albansku manjinu. Ovaj dodatak se takođe naziva autorski tabak i iznosi najviše 16 strana. To u praksi znači da ovaj dodatak može da bude od jedne do 16 strana. Ono što je važno jeste da dodatak sadržajno odgovara promociji i prenosu albanske kulture a mlađe naraštaje ali i da bude u skladu sa programom za dati predmet. I ovaj dodatak, kada je napisan, prolazi kroz istu proceduru koja je definisana za odobravanje udžbenika. Pre izrade dodatka, potrebno je da NSANM izabere udžbenik koji je odobren u Republici Srbiji u nastavi na srpskom jeziku, a koji će biti dopunjen ovim dodatkom.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju navodi da učenici po završetku osnovne škole treba da imaju razvijeno osećanje pripadnosti sopstvenoj porodici, naciji i kulturi, poznaju sopstvenu tradiciju i doprinose njenom očuvanju i razvoju. Istovremeno, deca iz manjinskih zajednica treba da imaju i osećaj pripadnosti širem društvu i državi u kojoj su rođeni te da poznaju, pored svoje, i kulturu svoje zemlje.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđiti način rada na programima za predmete od značaja za negovanje albanske kulturološke posebnosti	Odbor za obrazovanje NSANM	Šest meseci	Utvrđen vremenski rok za izradu programa. Napravljen stručni tim za izradu programa i utvrđeni rokovi rada.	Prilikom izrade programa, stručnjaci koji su odabrani treba da rade u skladu sa uputstvom koje je uradio ZUOV u saradnji sa nacionalnim

			<p>Odabrana osoba iz odbora za obrazovanje koja će pratiti napredak u izradi programa i izveštavati o tome.</p>	<p>savetima nacionalnih manjina koji imaju kompletnu nastavu na maternjem jeziku. Ovi programi moraju biti usklađeni sa programima za dati predmet odnosno razred. Raditi na programima za predmete koji su u obuhvaćeni reformom obrazovanja.</p>
<p>Rad na nedostajućim sadržajima</p>	<p>Stručnjaci za pojedinačne predmete Odbor za obrazovanje</p>	<p>Kontinuirano</p>	<p>Urađeni sadržaji za: Muzičko – I i II, V i VI razred do kraja 2020, III i IV, VII i VIII razred do kraja 2021; Likovno – I i II, V i VI razred do kraja 2020, III i IV, VII i VIII razred do kraja 2021; Priroda i društvo – I i II razred do kraja 2020; Istorija – V i VI razred – do kraja 2020, VII i VIII razred – do kraja 2022;</p>	<p>Odabrani stručnjaci rade na izradi sadržaja za predmete od značaja za očuvanje i negovanje albanske kulturološke posebnosti</p>
<p>Odobranje dodatnih sadržaja udžbenika (udžbenički dodaci, autorski tabak)</p>	<p>NSANM otpočinje proceduru za odobranje ovih programa, a u skladu sa Zakonom o udžbenicima. Procedura je identična onoj prilikom odobranja udžbenika i drugih rukopisa. Kako bi bila utvrđena procena kvaliteta sadržaja, savet prevodi ono što je napisano sa albanskog na srpski jezik. ZUOV – formirajući stručnu komisiju radi procenu kvaliteta predatog materijala i njegovu</p>	<p>Kontinuirano</p>	<p>Predloženi programi za sledeće predmete po sledećoj dinamici: sadržaji za: Muzičko – I i II, V i VI razred do kraja 2020, III i IV, VII i VIII razred do kraja 2021; Likovno – I i II, V i VI razred do kraja 2020, III i IV, VII i VIII razred do kraja 2021;</p>	<p>NSANM treba da odabere udžbenik koji će biti dopunjen ovim dodacima i da obezbedi prevod sa albanskog na srpski jezik.</p>

	<p>usklađenost sa programom za dati predmet.</p> <p>NPS – po pribavljenom stručnom mišljenju NPS daje svoje mišljenje. Ukoliko je i ono pozitivno, sadržaj udžbenika se ubacuje u udžbenik koji je odobren za korišćenje u nastavi na albanskom jeziku – to radi odabrana izdavačka kuća.</p>		<p>Priroda i društvo – I i II razred do kraja 2020;</p> <p>Istorija – V i VI razred – do kraja 2020, VII i VIII razred – do kraja 2022;</p>	
--	---	--	---	--

- Priznavanje diploma stečenih u inostranstvu

NSANM mora utvrditi:

- 1) Broj zahteva trenutno u procesu za priznavanje sa inostranih univerziteta podnetih u periodu 2015 – 2019. Ovaj deo prikupljanja podataka treba da se ostvari kroz direktnu komunikaciju sa univerzitetima i fakultetima (uključujući i privatne) u Republici Srbiji i ENIC/NARIC centrom. Od prikupljenih podataka, sačiniti bazu koja će biti osnov za dalji rad.
- 2) Koji su razlozi za traženjem priznavanja diploma (radi zapošljavanja ili radi sticanja daljeg obrazovanja);
- 3) Kroz kontinuirano praćenje procesa da utvrdi razloge eventualnog odbijanja priznavanja diploma. Da bi priznavanje diploma bilo brže i efikasnije, NSANM treba da bude u konstantnom kontaktu sa ENIC/NARIC centrom i univerzitetima.

NSANM treba da sistematizuje prikupljene podatke, radi lakšeg praćenja procesa priznavanja diploma.

Jedan od problema za dalji nastavak obrazovanja i zapošljavanja u Republici Srbiji jeste i proces priznavanja diploma stečenih na univerzitetima na teritoriji Kosova. Budući da je reč o političkom pitanju, ono nadilazi rad ENIC/NARIC centra i može se rešavati jedino u okviru dijaloga između Beograda i Prištine, kako je i ranije bio slučaj.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđivanje broja studenata koji su završili studije i žele da nostrifikuju diplomu ili su u procesu nostrifikacije	Odbor za obrazovanje Univerziteti, fakulteti ENIC/NARIC centar		Prikupljeni podaci o broju studenata uključenih u proces nostrifikacije ili onih koji žele da otpočnu proces priznavanja diploma	
Napravljena baza studenata u procesu nostrifikacije diploma	Odbor za obrazovanje	Kontinuirano	Baza treba da sadrži podatke o studentima:	Na osnovu podatka dobijenih od univerziteta, fakulteta i ENIC

			<ul style="list-style-type: none"> - o završenim fakultetima, - statusu nostrifikacije, - profilu studija, - godini završetka studija, - informacija kome je podnet zahtev o priznavanju diploma) 	NARIC centra napraviti bazu podataka o studentima i na taj način kontinuirano pratiti proces priznavanja diploma.
Kampanja u cilju informisanja svršenih studenata o proceduri za priznavanje visokoškolskih isprava	NSANM	Kontinuirano	Organizovana na godišnjem nivou <ul style="list-style-type: none"> - bar jedna online kampanja - bar jedan razgovor sa mladima u sve tri opštine 	

- **Modernizacija škola: opremanje kabineta, obezbeđivanje dodatnih učila za nastavnike, digitalizacija udžbenika**

Školske ustanove mogu da obezbede sredstva za poboljšanje uslova obrazovanja i vaspitanja u pogledu prostora, opreme i nastavnih sredstava iz budžeta jedinica lokalne samouprave. Istovremeno, treba iskoristiti i nebudžetska sredstva od donatora ili sponzora.

U Republici Srbiji u toku je i digitalizacija škola tj. uvođenje digitalnih udžbenika u nastavu i obučavanje digitalno kompetentnih nastavnika. Aktivnosti sprovodi Ministarstvo prosvete, uz podršku evropskih fondova.

Jedna od ključnih ustanova u ovom segmentu je ZUOV, koji se bavi, između ostalog, osavremenjivanjem opreme i prostora obrazovno-vaspitnih institucija.

NSANM treba aktivno da se uključi u proces modernizacije kroz saradnju sa Ministarstvom prosvete i ZUOV tako što će pratiti javno raspisane konkurse ministarstva u okviru programa modernizacije škola. Pošto su formalni podnosioci prijave na konkurs jedinice lokalne samouprave u saradnji sa školskim upravama, NSANM treba kod JLS da inicira prijavljivanje na konkurs i da da preporuku za modernizaciju određene škole.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđiti opremljenost osnovnih i srednjih škola: stanje i potrebe obilaskom škola	NSANM Direktori škola Nastavnici Školska uprava	Na početku svake školske godine	NSANM je napravio sistem za prikupljanje podataka o stanju škola.	Tabelarno prikazati: - Stanje u učionicama, kabinetima za

				određene predmete i fiskalturnim salama - Stanje školskog nameštaja; - Broj kompjutera sa internet vezom, projektora, - Kvalitet opreme u srednjim stručnim školama (mašinskog, elektrotehničkog, ugostiteljskog, hemijskog smera)
Napraviti plan nabavke u skladu sa iskazanim potrebama i utvrditi dinamiku	Škole NSANM Lokalne samouprave	Kontinuirano	NSANM napisao bar dva projekta u toku jedne godine NSANM napisao i podneo i realizovao do 10 projekata do kraja 2025	NSANM ukoliko želi da pomogne opremanje škola može da piše predloge projekata kako bi pomogao školama da osavremeni školsku opremu i unapredi zatečeno stanje u školama.

- Opremanje školskih biblioteka

Imajući u vidu da svake godine Ministarstvo kulture i informisanja oglašava konkurs putem kojeg se iz budžeta Republike Srbije obezbeđuju publikacije na jezicima nacionalnih manjina za javne biblioteke, NSANM ovde treba da bude izrazito proaktivan. Pošto škole imaju zakonsku obavezu da imaju biblioteke, NSANM može nabavljati knjige iz savremenog stvaralaštva na albanskom jeziku direktno od izdavačkih kuća, uz podršku Ministarstva kulture i lokalnih samouprava, donacijama iz matične države i od ambasada.

Pored toga, u cilju opšte kulture i informisanosti mladih, ne treba izostaviti i savremeno izdavaštvo na drugim jezicima te je tako potrebno obezbediti prevode onih knjiga koje su deci i mladima zanimljive.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđivanje stanja u školskim bibliotekama (moguće je to uraditi a standardizovan način na osnovu upitnika o potrebama i stanju)	NSANM - Odbor za obrazovanje Direktori osnovnih i srednjih škola Bibliotekari	Kontinuirano	Utvrđen sistem načina prikupljanja podataka (na primer anketni list) ili postojeća baza podataka koje imaju školske biblioteke.	

			Kreirana analiza stanja fondova knjiga u školskim bibliotekama. Napravljena baza podataka.	
Sprovođenje ankete među učenicima radi definisanja njihovih želja i potreba	NSANM - Odbor za obrazovanje Đaci osnovnih i srednjih škola		Napravljena baza podataka	Bilo bi preporučljivo da se Odbor za obrazovanje informiše o savremenim piscima koji ne pišu isključivo na albanskom jeziku. Sačiniti listu i ponuditi deci da biraju koje knjige bi želeli da čitaju u školskim bibliotekama.
Nabavka knjiga za biblioteke	Ministarstva kulture i informisanja Izdavačke kuće Ambasade i donatori	Kontinuirano	Na godišnjem nivou, obezbeđeno pet knjiga za OŠ, pet knjiga za SŠ	

- Povećanje bilingvalnosti kod mladih

Zakonski okvir definiše da učenici po završetku škole treba da budu razviju kompetencije usmenog i pisanog govora srpskom i maternjem jeziku, da poznaju i poštuju identitet i kulturu drugih zajednica i da saraduju sa njima. Jedan od ciljeva osnovnog obrazovanja jeste poštovanje i negovanje srpskog jezika i maternjeg jezika, kulture srpskog naroda i nacionalnih manjina i razvijanje interkulturalnosti.

Kroz obrazovanje se mora razviti poštovanje nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne i polne ravnopravnosti, tolerancija i uvažavanje različitosti; sopstveni nacionalni identitet, ali i osećanje pripadnosti Republici Srbiji, poštovanje i negovanje srpskog i maternjeg jezika.

Rešavanje problema nedovoljnog poznavanja srpskog jezika olakšava izrada novog programa učenja srpskog kao nematernjeg jezika. U cilju lakšeg ovladavanja jezikom, po prvi put je ovaj program obogaćen standardima za ovaj predmet³¹ na osnovu kojeg su urađeni sasvim novi programi. Ono što je dodatno inovacija, program po prvi put prepoznaje razlike između etnički homogenih i etnički heterogenih sredina, jer je utvrđeno da društveni faktor najviše doprinosi učenju jezika. Imajući to u vidu, ZUOV je napravio program

³¹ Pravilnik o opštim standardima postignuća za predmet srpski kao nematernji jezik za kraj prvog i drugog ciklusa obaveznog obrazovanja, opšteg srednjeg obrazovanja i osnovnog obrazovanja odraslih, Sl. glasnik RS, broj 55/17. Sadržaj standarda dostupan je na stranici Ministarstva prosvete <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/Prilog-Standardi-za-srpski-kao-nematernji-jezik.pdf>

A za đake iz etnički homogenih sredina, odnosno za đake koji nisu u svakodnevnom kontaktu sa srpskim jezikom. Program B je namenjen đacima iz etnički mešovitim sredina, koji se na svakodnevnom nivou susreću sa jezikom, ali po tom programu rade i đaci čiji je maternji jezik sličan srpskom.

Bitno je istaći da je ovo jedan od retkih predmeta za koji su izrađeni standard postignuća, a za lakšu primenu standarda ZVKOV je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Srbiji izradio priručnik za nastavnike.³² Nastavnici su dobili obuku u cilju boljeg ovladavanja standardima, budući da ovaj dokument predstavlja novinu u sistemu obrazovanja. Ove obuke akreditovane su od Ministarstva prosvete.

Kao dodatno nastavno sredstvo, nakon usvajanja novih programa, ZUOV je u saradnji sa Misijom OEBS za nastavnike napravio priručnike u cilju ovladavanja leksikom.³³ Donošenje novih programa takođe je praćeno i akreditovanim obukama za nastavnike.

Pri izradi novih programa i standarda tražena su mišljenja svih nacionalnih saveta nacionalnih manjina koji predstavljaju zajednice koje imaju kompletnu nastavu na maternjim jezicima.

Rešavanje problema, međutim, otežavaju odvojene obrazovne institucije i odvojeno obrazovanje i relativno niske kompetencije nastavnog kadra.

Imajući u vidu da je integracija dvosmeran proces, bilo bi preporučljivo da nastavnici koji nisu iz albanske zajednice, a koji uglavnom predaju srpski kao nematernji, nauče i osnove albanskog jezika. Ovakvih praksi je bilo, zahvaljujući inicijativi Misije OEBS, a nastavnici su iskazali želju da nauče jezik svojih đaka.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrđivanje broja nastavnika koji žele da nauče albanski jezik	NSANM Nastavnici osnovnih škola Profesori srednjih škola Direktori škola	Dva meseca	Dostavljen upitnik školama Škole dostavile popunjene upitnike NSANM Napravljena baza podataka o nastavnicima koji žele da nauče albanski jezik	
Organizacija kursa albanskog jezika za nastavnike	NSANM	Šest meseci	Bar deset nastavnika osnovnih i srednjih škola pohađalo kurs albanskog jezika	

³² Nastavnici svih škola sa nastavom na jeziku nacionalne manjine dobili su primerak priručnika koji je istovremeno dostupan i na internet stranici Misije OEBS-a u Srbiji <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/332541>

³³ Preporučena leksika za prvi ciklus obaveznog obrazovanja i vaspitanja je dostupna na internet stranici <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/402473>. Za nastavnike koji predaju u drugom odnosno trećem ciklusu, priručnici će biti obezbeđeni u septembru.

6. Preporuke za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti obrazovanja

- 1) Napraviti i redovno ažurirati bazu podataka o broju učenika u osnovnim školama, uz poštovanje ličnih podataka u cilju praćenja broja učenika i njihovih daljih obrazovnih potreba.
- 2) Napraviti i redovno ažurirati bazu podataka o broju učenika u srednjim školama po obrazovnim profilima u cilju praćenja broja učenika i njihovih daljih obrazovnih potreba.
- 3) Napraviti i redovno ažurirati bazu podataka o studentima u Republici Srbiji po fakultetima i obrazovnim profilima u cilju kreiranja politika za mlade, definisanja njihovih potreba i potreba zajednice za određenim obrazovnim profilima.
- 4) Utvrditi model stipendiranja mladih u skladu sa njihovim rezultatima i potrebama zajednice za određenim obrazovnim profilima (u saradnji sa lokalnim samoupravama, državnim organima u Republici Srbiji, donatorima i sl.).
- 5) Ustanoviti godišnje nagrade za najbolje i najtalentovanije učenike iz tri opštine. Voditi računa o jednakoj zastupljenosti oba pola.
- 6) Napraviti i redovno ažurirati bazu podataka o nastavnom kadru u osnovnim školama po obrazovnim profilima i uključenosti u stručno usavršavanje.
- 7) Napraviti i redovno ažurirati bazu podataka o nastavnom kadru u srednjim školama po obrazovnim profilima i uključenosti u stručno usavršavanje.
- 8) U svaku pojedinačnu bazu uneti generacijsku i rodnu strukturu.
- 9) Koristiti baze podataka nastavnika za utvrđivanje potreba za njihovim daljim usavršavanjem.
- 10) U koordinaciji sa školama, školskom upravom i uz finansijsku pomoć lokalnih samouprava, u partnerstvu sa ZUOV i ZVKOV, organizovati obuke za nastavnike.
- 11) U saradnji sa nastavnicima za svaki predmet napraviti tabelu o nedostajućim udžbenicima i redovno je ažurirati. Tabela treba da obuhvati one razrede koji su u procesu obrazovne reforme. U skladu sa dobijenim podacima, napraviti i redovno ažurirati bazu podataka koja sadrži listu nedostajućih i odobrenih udžbenika, uključujući i dodatne sadržaje za programe od posebnog značaja za negovanje nacionalnog identiteta.
- 12) Koristiti sve dostupne modele u cilju pribavljanja nedostajućih udžbenika.
- 13) Raditi na osavremenjivanju školskih biblioteka.
- 14) Utvrditi listu obrazovnih ustanova koje su od posebnog značaja za albansku nacionalnu manjinu.
- 15) U kontaktima sa nadležnim organima Republike Srbije kandidovati temu priznavanja diploma stečenih na univerzitetima na teritoriji Kosova.
- 16) Redovno obaveštavati mlade o koracima priznavanja diploma stečenih u inostranstvu. Obezbediti podršku u tim naporima kroz saradnju sa ENIC/NARIC centrom, fakultetima i univerzitetima, u skladu sa potrebama i razlozima priznavanja visokoškolskih isprava.

- 17) Unaprediti saradnju sa mladima u cilju utvrđivanja njihovih želja i potreba u oblasti neformalnog obrazovanja. Utvrditi mehanizme saradnje sa mladima, napraviti bazu podataka i redovno je ažurirati podacima sa terena. U skladu sa dobijenim podacima organizovati aktivnosti u cilju realizacije potreba na koje su ukazali mladi. Voditi računa o rodnoj strukturi ali i o zastupljenosti mladih sa sela.
- 18) Nastaviti saradnju i organizovati aktivnosti sa drugim nacionalnim savetima nacionalnih manjina u cilju organizacije vannastavnih aktivnosti i podsticanja saradnje među mladima iz različitih zajednica.
- 19) Uspostaviti saradnju i partnerstvo sa organizacijama civilnog društva sa ciljem osmišljavanja i organizovanja neformalnih obrazovnih aktivnosti na osnovu iskazanih potreba mladih. U aktivnosti ove vrste treba ravnomerno uključivati mlade iz Preševa, Bujanovca i Medveđe. Posebnu pažnju obratiti na mlade Albanke i mlade iz seoskih sredina.
- 20) U saradnji sa nadležnim organima utvrditi mogućnosti za otvaranjem novih obrazovnih profila u prostorijama koje koristi odeljenje Ekonomskog fakulteta u Bujanovcu.

OČUVANJE I RAZVOJ KULTURE ALBANSKE NACIONALNE MANJINE

1. Uvod

Očuvanje kulturnog nasleđa i razvoj savremenog kulturnog stvaralaštva dva su osnovna vida svake kulture. U kulturno raznolikim društvima ovome svakako treba dodati razmenu u ovoj oblasti i skladnu interakciju između različitih kultura. U tom smislu, kultura albanske nacionalne manjine neizostavni je deo kulturne scene i nasleđa Republike Srbije i kao jedna od brojnih kultura nacionalnih manjina ima svoje posebne odlike, ali istovremeno deli i sve odlike sveukupnog sistema u celini. Zaštita i razvoj materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa albanske zajednice u Srbiji zahteva saradnju svih, pojedinačnih i kolektivnih, institucionalnih i vaninstitucionalnih, činilaca. Isto važi i za oblast savremenog stvaralaštva.³⁴ Snažan argument i motiv za delovanje u kulturi jeste što ona predstavlja efikasno sredstvo za postizanje društvene kohezije i širenje duha tolerancije i međusobnog uvažavanja.

Oblast kulture u Republici Srbiji je institucionalno razvijen, normativno uokviren zakonima koji prate trendove kulturnih politika u širem okruženju, međutim, raspolaže vrlo oskudnim finansijskim resursima za pun razvoj svih kreativnih potencijala.³⁵ Na žalost, Srbija u ovom trenutku nema ni usvojen strateški dokument kojim se utvrđuju prioriteti i pravci delovanja u oblasti kulturne politike. Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2019. do 2029. je u fazi čekanja na usvajanje u Narodnoj skupštini. Nacrt strategije je u pogledu kultura nacionalnih manjina vrlo inkluzivan, kako u sadržaju, tako i u procesu izrade.³⁶ Jedno od najvažnijih načela strategije jeste zaštita kultura nacionalnih manjina, a osim toga, strategija predviđa mogućnost da u saradnji sa predstavnicima nacionalnih manjina budu razmotrene sve dodatne institucionalne mogućnosti unapređivanja njihovog stvaralaštva, uključujući i procenu mogućnosti osnivanja dodatnih zavoda za kulturu nacionalnih manjina.

Imajući u vidu da se, kao i ostala prava nacionalnih manjina, i pravo na očuvanje i razvoj sopstvene kulture pretežno ostvaruje na nivou lokalnih samouprava, uslovi u kojima deluju ustanove kulture nacionalnih manjina su najčešće još nepovoljniji. Tri opštine na jugu Srbije, u kojima živi najveći broj pripadnika albanske nacionalne manjine, predstavljaju, u pogledu regionalnog razvoja, jedan od najnerazvijenijih regiona u zemlji. Sistem kulture albanske nacionalne manjine opstaje u okruženju u kojem postoje malobrojne institucije kulture i ima na raspolaganju još oskudnije programske, kadrovske i finansijske resurse. Ilustracije radi, u Preševu, Bujanovcu i Medveđi ne postoji nijedan muzej, galerija ili arhiva. NSANM još uvek nije pokrenuo inicijativu za osnivanje Zavoda za kulturu albanske nacionalne manjine, a lokalne samouprave izdvajaju skromna sredstva

³⁴ Savremeno stvaralaštvo obuhvata različite vidove ispoljavanja kulture, od književnosti i izdavaštva, preko pozorišne i filmske umetnosti, muziku, scenski nastup (na primer balet, savremeni plesovi), likovne, grafičke i primenjene umetnosti. Svakako ne treba zaboraviti i na takozvanu umetnost ulice koja je prijemčiva mlađim naraštajima a najčešće se ispoljava u vidu grafita i predstavlja umetnost za sve, odnosno ima javni karakter.

³⁵ Budžet Ministarstva kulture i informisanja za delatnosti u oblasti kulture u 2019. godini iznosio je 0,74% ukupnog budžeta Republike Srbije.

³⁶ U proces pripreme strategije učestvovali su i predstavnici nacionalnih saveta.

za malobrojna kulturna događanja u postojećim domovima kulture. Ovu sumornu sliku kulture u albanskoj zajednici treba dopuniti i time da gotovo da nema razmene sa umetnicima iz Srbije, a još manje iz regiona, i da je broj udruženja aktivnih u oblasti kulture, naročito u oblasti savremenog stvaralaštva, izuzetno mali.

Sve navedeno jesu argumenti za sistemsko delovanje NSANM u oblasti kulture u cilju ne samo očuvanja tradicionalnog elemenata kulture, već i u cilju podsticanja razvoja, pre svega u segmentu savremenog stvaralaštva.

2. Ostvarivanje prava na očuvanje i razvoj albanske kulture - prikaz stanja

Kulturni život u Preševu, Bujanovcu i Medveđi odvija se unutar malobrojnih ustanova i udruženja aktivnih u oblasti kulture, u vrlo skromnim finansijskim uslovima. U pogledu vrste događanja, brojnije su tradicionalno-folklorne i zabavne manifestacije. U ovim opštinama hronično nedostaju sredstva za renoviranje objekata i ulaganja u infrastrukturu, sredstva za inovativne programe, a karakteriše ih i nedovoljna stručnost i brojnost kadrova, ali vrlo često i zatvorenost za slobodne umetnike koji bi sami kreirali i ponudili nove sadržaje za neku novu i drugačiju publiku.³⁷

U svakoj od ove tri opštine postoji dom kulture i biblioteka i oni su centri svih kulturnih dešavanja. U Domu kulture *Abdula Krašnica* u Preševu se nalaze biblioteka *Mehmet Jusufi* i scena profesionalnog lokalnog pozorišta. U Domu kulture *Vuk Karadžić* u Bujanovcu smeštena je i biblioteka *14. novembar* sa ograncima u četiri sela. U Medveđi postoji Dom kulture i biblioteka *Petar Petrović Njegoš*. U pogledu bibliotečkih fondova, ilustrativan je primer biblioteke u Bujanovcu, koja raspolaže srazmerno malim brojem knjiga na albanskom jeziku.³⁸

Biblioteka u Preševu relativno često organizuje književne večeri i predstavljanje knjiga savremenih albanskih autora iz regiona. U tome ostvaruje saradnju i sa piscima okupljenim oko Udruženja pisaca *Feniks* iz Preševa, koje svake godine realizuje projekat *Karavan pisaca Doline*.³⁹

U programima domova kulture u ove tri opštine najčešće su godišnje manifestacije. Među najstarijim i najposećenijim manifestacijama su *Dani komedije* u Preševu, festival koji od 2003. predstavlja najbolja komediografska ostvarenja pozorišnih trupa iz regiona i opštine-domaćina, Preševa. Druga značajna kulturna smotra u Preševu je festival dečjih pesama *Naša radost*, na kojoj učestvuju učenici osnovnih škola iz opština Preševo, Bujanovac, Kumanovo i Gnjilane, koji se organizuje od 2006. U Preševu deluju i tri kulturno-umetnička društva. Očigledno je da je Dom Kulture u Preševu epicentar (malobrojnih) kulturnih dešavanja,⁴⁰

³⁷ Kulturno bogatstvo južne i istočne Srbije, ZAPROKUL, 2012, dostupno na: <http://zaprokul.org.rs/wp-content/uploads/2015/01/KulturnoBogatstvoRJIS.pdf>

³⁸ Fond biblioteke u Bujanovcu broji oko 46.000 knjiga, od toga, 39.600 knjiga na srpskom; računajući ogranke u 4 sela ukupni bibliotečki fond je oko 65.000 knjiga, izvor: <https://bibliotekabujanovac.rs/fond-biblioteke/>

³⁹ Udruženje je osnovano 1975, a od 2011. je registrovano kao udruženje pisaca koje trenutno broji 30 članova, iz Preševa, Bujanovca i Medveđe, izvor: <http://www.titulli.com>

⁴⁰ Ovi i drugi sadržaji se finansiraju iz budžeta opštine Preševo, koja je za kulturu izdvajala 5,7% u 2018. godini. Treba svakako napomenuti da su Dom kulture *Abdula Krašnica* i biblioteka *Mehmet Jusufi* jedine ustanove kulture koje pokrivaju i oblast albanske kulture, a nalaze se na portalu za pretragu digitalizovanog kulturnog nasleđa Republike Srbije, <https://kultura.rs/>, https://a3.geosrbija.rs/ustanove_kulture

pa se i treća velika, ujedno i poslednja, manifestacija, međunarodni konkurs umetničke fotografije *PreFoto*, od 2010. godine priređuje u ovoj ustanovi.

Bujanovački dom kulture svake godine organizuje manifestaciju *Bujanovačko kulturno leto*, u okviru kojeg predstavlja i folklornu baštinu bujanovačkog kraja kroz nastupe pet kulturno-umetničkih društava: dva albanska, *Glas doline* i *Jehona*, dva srpska, *Kolo* i *Soko* i romski KUD *Zulficar Bajramović*. Ostali sadržaji manifestacije su mahom zabavnog karaktera (koncerti narodne i pop muzike).

U domovima kulture u Preševu i Bujanovcu se prikazuju i filmovi, na albanskom, odnosno na srpskom jeziku (ili sa titlovima na ovim jezicima).

U opštini Medveđa, u selu Tupale sa isključivo albanskim stanovništvom, od 2003. godine se održava kulturno-sportska manifestacija *Zavičajni susreti*, sa nastupima folklornih udruženja.

Domovi kulture u Preševu i Bujanovcu ne predstavljaju usko specijalizovane ustanove za samo jednu delatnost u kulturi, već se bave različitim oblicima kulturnih programa.

Najnoviji, multimedijalni kulturni centar otvoren je, uz podršku Republike Albanije, u zgradi u kojoj su smeštene prostorije NSANM u Bujanovcu i namenjen je organizaciji seminara, izložbi, radionica i drugih aktivnosti.

Pri prikazu stanja, treba ukazati i na to da kulturne i zabavne manifestacije imaju vrlo mali integracijski karakter budući da gotovo nema razmene sadržaja niti interkulturnog prožimanja albanske kulture sa kulturama koje takođe obitavaju na teritorijama ovih opština. Manifestacije se organizuju na takav način da su kulture izolovane, gotovo da žive jedne pored drugih, bez saradnje aktera i delatnika iz ovih opština, dok su učesnici i publika po pravilu podeljeni po etničkim šavovima.

3. Normativni i institucionalni okvir za kulturu albanske nacionalne manjine

3.1 Normativni okvir

Pravo na očuvanje i razvijanje sopstvene kulture pripadnicima nacionalnih manjina garantovano je Ustavom, zakonima i pravno obavezujućim međunarodnim dokumentima. U Ustavu Republike Srbije, pored prava koja su obezbeđena svim građanima, pripadnicima nacionalnih manjina garantuju se dodatna, individualna i kolektivna prava. Jedno od tih prava je i pravo na očuvanje posebnosti, koje se u članu 79. specifikuje u oblasti kulture kao pravo na čuvanje, negovanje, razvijanje i javno izražavanje posebnosti.

Najvažniji zakoni kojima se garantuje pravo pripadnika nacionalnih manjina da neguju svoju kulturu su Zakon o kulturi, Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti i Zakon o kulturnim dobrima, ali i niz podzakonskih akata kao što su uredbе, odluke, pravilnici.⁴¹ Jedan od takvih dokumenata su i Smernice za digitalizaciju kulturnog nasleđa u Srbiji, kojima su određeni standardi za sve ustanove i učesnik e u procesu digitalizacije,

⁴¹ <http://www.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/strana/1>

te definisana jedinstvena softverska rešenja (informacioni sistemi) za muzeje, arhive, zavode za zaštitu spomenika.⁴²

Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti određuje da biblioteke nabavljaju bibliotečko-informacionu građu u skladu sa potrebama najšireg kruga korisnika, uzimajući u obzir i potrebe nacionalnih manjina. Prema ovom zakonu, biblioteke su u obavezi da formiraju fondove knjiga koji su dostupni i na albanskom jeziku. Svake godine Ministarstvo kulture raspisuje konkurs za obezbeđivanje knjiga na jezicima nacionalnih manjina pri čemu NSANM treba da dostavi mišljenje Komisiji za obezbeđivanje knjiga i inicira nabavku knjiga na albanskom jeziku iz savremenog stvaralaštva nakon utvrđenih potreba u zajednici.

Zakon o kulturnim dobrima eksplicitno navodi da su nepokretna kulturna dobra spomenici kulture, prostorne kulturno-istorijske celine, arheološka nalazišta i znamenita mesta, a umetničko-istorijska dela, arhivska građa, filmska građa i stara i retka knjiga - pokretna kulturna dobra.

Dodatno zakonodavstvo koje učvršćuje pravo pripadnika nacionalnih manjina na očuvanje i razvoj sopstvene kulture čine Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina.

Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina u delu III se bavi kulturom i medijima. Kao posebne strateške ciljeve u oblasti kulture, Akcioni plan navodi zaštitu kulturnih dobara i nematerijalnog kulturnog nasleđa koja su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu i unapređenu kulturu međusobnog poštovanja i razumevanja, suzbijanja predrasuda i segregacije, posebno u višeeetničkim sredinama i u odnosu između mladih iz različitih etničkih zajednica.

Međunarodni standardi važni za ostvarivanje prava na očuvanje i razvoj albanske kulture

Srbija je potpisnica nekoliko međunarodnih dokumenata koji je u sklopu ljudskih i manjinskih prava upućuju na poštovanje kulturne raznolikosti i negovanje interkulturalnosti kao društvene vrline. Zajedničko svim ovim međunarodnim dokumentima je shvatanje da se pristup pravima manjina može osigurati samo u društvu u kojem se dijalog, razumevanje i kulturna raznolikost posmatraju kao izvor obogaćivanja, a ne podele. Potpisivanjem Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Srbija se obavezala da stvara potrebne uslove kako bi pripadnici nacionalnih manjina očuvali i razvijali svoju kulturu i sačuvali neophodne elemente svog identiteta, uključujući i kulturno nasleđe.

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima stavlja naglasak na obavezu države da zaštiti i promoviše regionalne ili manjinske jezike kao deo kulturnog nasleđa, odnosno da pruži podršku i daje olakšice ustanovama kulture koje u svoje aktivnosti uključuju sadržaje proizvedene na jezicima nacionalnih manjina, kao i govornike tih jezika u cilju integracije.

Značajni za oblast kulture su i dokumenti Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO): Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznolikosti (2001) i Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza (2005). Prvi dokument je značajan jer proširuje pojam kulture na *set različitih duhovnih, materijalnih,*

⁴² <http://www.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji>

intelektualnih i emocionalnih sadržaja društva ili društvene grupe, koji obuhvata, pored umetnosti i literature, životne stilove, načine zajedničkog života, sisteme vrednosti, tradicije i verovanja i time omogućava novi, efikasan i celovit pristup (i) kulturama nacionalnih manjina. S druge strane, Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza je prvi međunarodni instrument koji reguliše pitanja očuvanja i razvijanja kulturne raznolikosti, čime se bitno utiče na ostvarivanje osnovnih sloboda i prava građana i prava nacionalnih manjina, garantovanih u nacionalnom zakonodavstvu. Neki od osnovnih ciljeva pomenute Konvencije su takođe negovanje interkulturalnosti radi razvoja kulturne interakcije i unapređenje poštovanje raznolikosti kulturnih izraza i širenje svesti o njenoj vrednosti na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou.

Na listi potpisanih bilateralnih ugovora u oblasti kulture nalazi se i Sporazum o naučnoj, prosvetnoj i kulturnoj saradnji između SFRJ i NSR Albanije, potpisan 1988. godine, koji je još uvek na snazi.⁴³

3.2 Institucionalni okvir

Najvažnije ustanove koje učestvuju u obezbeđivanju prava albanske nacionalne manjine da radi na očuvanju i unapređenju sopstvene kulture su Ministarstvo kulture i informisanja, Nacionalni savet za kulturu i Narodna biblioteka Srbije.

1) Ministarstvo kulture i informisanja brine o ostvarivanju prava na kulturnu posebnost nacionalnih manjina u okviru Sektora za kulturno nasleđe i bibliotečko-informacione delatnosti i Sektora za savremeno stvaralaštvo i kreativne industrije. Od 2007. ministarstvo raspisuje konkurs za sufinansiranje projekata i programa u oblasti savremenog kulturnog stvaralaštva nacionalnih manjina. Sa projektima u vezi sa kulturom nacionalnih manjina moguće je konkurisati i na druge konkurse – izdavaštvo, prevođenje dela na jezike nacionalnih manjina, digitalizacija kulturnog nasleđa i savremenog stvaralaštva, očuvanja i predstavljanja nematerijalnog kulturnog nasleđa, stručna i naučna istraživanja u kulturi. Ministarstvo kulture i informisanja na godišnjem nivou oglašava konkurs za obezbeđivanje knjiga na jezicima nacionalnih manjina za javne biblioteke. Izbor knjiga na jezicima nacionalnih manjina vrši komisija ministarstva uz pribavljeno mišljenje nacionalnih saveta nacionalnih manjina i javnih biblioteka kojima je namenjen ovaj otkup.

2) Nacionalni savet za kulturu je regulatorno stručno-savetodavno telo koje Skupštini, Ministarstvu kulture i Vladi obezbeđuje stalnu stručnu podršku u pitanjima koja se tiču očuvanja, razvoja i širenja kulture. Ovo telo priprema nacionalne strategije u oblasti kulture, odnosno definiše ciljeve i prioritete kulturnog razvoja Srbije za period od 10 godina. Savet ima devetnaest članova od kojih su dva člana iz redova nacionalnih manjina, koji bi trebalo da budu izabrani na predlog Koordinacije nacionalnih saveta.⁴⁴

3) Narodna biblioteka Srbije (NBS) je matična ustanova za mrežu javnih biblioteka. NBS vrši katalogizaciju sve bibliotečko-informacione građe, pomaže radu javnih biblioteka, radi na stručnom usavršavanju bibliotekara, organizuje razmenu bibliotečko-informacione građe sa bibliotekama u zemlji i inostranstvu. NBS je, pored Ministarstva kulture, takođe uključena u otkup knjiga na jezicima nacionalnih manjina. Osim toga,

⁴³ <http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>

⁴⁴ Skupština Srbije još nije razmatrala i usvojila listu kandidata za novi saziv Nacionalnog saveta za kulturu. Predloženi kandidati ispred Koordinacije nacionalnih saveta su Andraš Urban, Dragomir Zupanc, Miroslav Benka i Naka Nikšić.

NBS raspolaže obimnim katalogom svih knjiga koje su dostupne u svim javnim bibliotekama u Republici Srbiji, što može biti od koristi i nacionalnim savetima kada su u pitanju knjige na jezicima nacionalnih manjina.

Drugi akteri značajni za razvoj i očuvanje posebnosti albanske kulture, njenu promociju i podsticaj prožimanja i interakcije sa drugim kulturama na lokalnom, centralnom i regionalnom nivou su:

1) Za očuvanje i razvoj albanske kulture u Republici Srbiji od velikog značaja su i jedinice lokalne samouprave (JLS). JLS vrše poslove u vezi sa zaštitom kulturnih dobara od značaja za njene građane, podstiču razvoj kulturnog i umetničkog stvaralaštva, obezbeđuju sredstva za finansiranje i sufinansiranje programa i projekata u oblasti kulture od značaja za građane i stvaraju uslove za rad muzeja i biblioteka i drugih ustanova kulture čiji su osnivači. Kao osnivač domova kulture i biblioteka, JLS obezbeđuje sredstva za njihov rad. Dodatno, dajući podršku udruženjima u oblasti kulture putem konkursa JLS utiču i na vid kulturne ponude u opštinama (tradicionalno-folklorni program, program savremenog stvaralaštva iz oblasti književnosti, pozorišnih, vizuelnih, muzičkih i likovnih umetnosti, itd.).

2) Ustanove kulture (domovi kulture, biblioteke) sprovođenjem svojih aktivnosti i programa bi trebalo da zadovoljavaju potrebe građana. Obezbeđivanjem stručnog kadra i razvijanjem posebnih programa ustanove kulture mogu dati značajan doprinos očuvanju i razvoju kulture albanske nacionalne manjine. One takođe mogu biti središte društvenog i kulturnog života u JLS i mesto okupljanja građana bez podela na etničkoj osnovi.

3) Udruženja građana aktivna u oblasti albanske kulture mogu biti odgovarajuća dopuna kulturne ponude JLS. Razvijajući projekte i programe koji naročito nedostaju iz savremenog kulturnog stvaralaštva, članovi udruženja mogu da budu pokretač kulturnih sadržaja za mlade iz albanske zajednice.

4) Kancelarije za mlade, s obzirom na mrežu kancelarija za mlade koja broji 110 članica, gradova i opština u Republici Srbiji, je potencijalno značajan resurs za uključivanje mladih u interkulturne programe kroz različite vrste umetničkih, kreativnih radionica i susreta.

4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u kulturi

Nadležnosti u oblasti kulture poverene nacionalnim savetima podrazumevaju izgradnju i vođenje kulturnih politika, tj. utvrđivanje i realizaciju niza ciljeva i zadataka koje treba ostvariti uz pomoć odgovarajućih mera, instrumenata i aktivnosti. NSANM ima zakonsku mogućnost da postane osnivač ili suosnivač ustanova kao što su zavodi za zaštitu kulturnih dobara, biblioteke, galerije, medijske ustanove i drugo. Zakoni takođe omogućavaju NSANM da proglasi ustanove od posebnog značaja za očuvanje albanske kulture, da utvrdi ustanove i manifestacije u oblasti albanske kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta i da učestvuje u obezbeđivanju bibliotečkog fonda za javne biblioteke i u drugim, za kulturu albanske manjine, važnim aktivnostima. NSANM takođe može da predloži listu najznačajnijih delatnika iz oblasti kulture i odredi datume značajne za razvoj albanske kulture koji mogu da se proslavljaju u zajednici. Na taj način, kroz očuvanje, stvaranje i predstavljanje svoje kulture NSANM zastupa i opšti interes svih građana iz albanske zajednice koju predstavlja.

Još jedno bitno ovlašćenje nacionalnih saveta u oblasti kulture, pa tako i NSANM, jeste da utvrđuju i štite pokretna i nepokretna kulturna dobra koja su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu.

U segmentu finansiranja i sufinansiranja projekata u kulturi nacionalni saveti su takođe uključeni u donošenje odluka. NSANM treba da daje mišljenja za raspodelu sredstava koja se dodeljuju putem javnog konkursa iz budžeta Republike ili jedinice lokalne samouprave ustanovama, manifestacijama i udruženjima albanske nacionalne manjine u oblasti kulture. Ovde treba istaći i da akteri u oblasti kulture imaju na raspolaganju i Budžetski fond za nacionalne manjine čija se namena odnosno oblast za koju će se izdvajati sredstva definiše u skladu sa opredeljenjem nacionalnih saveta nacionalnih manjina, odnosno kroz Koordinaciju nacionalnih saveta nacionalnih manjina.

Karakteristično i u radu NSANM i generalno, kada je reč o gotovo svim akterima u ovom polju javnog delovanja, je da se kultura pretežno posmatra kao vid tradicije koji se održava kroz smotre i manifestacije KUD-ova. Ovakav tip delatnosti cilja na određenu (mahom stariju) publiku i pretenduje da se zatvori i učauri unutar male skupine ljudi-gledalaca. Sa malim brojem izuzetaka, primetno se zanemaruje onaj dinamični momenat kulturnog stvaralaštva koji ide u korak sa savremenim tokovima i koji pretežno cilja na mlađu populaciju. Prilikom kreiranja aktivnosti, albanska zajednica se posmatra kao jedinstvena, odnosno zanemaruju se određene razlike u godinama, polu (rodu) i teritoriji na kojoj građani žive (razlika između potreba u oblasti kulture građana iz seoskih odnosno urbanijih sredina, npr.). Kako bi potrebe ovih različitih grupa unutar zajednice bile zadovoljene, NSANM bi trebalo da bude u stalnom kontaktu sa građanima da bi utvrdio njihova interesovanja.

Postoji nekoliko osnovnih problema u oblasti očuvanja i razvoja kulture:

1) Nepostojanje ustanova za očuvanje, negovanje i promociju albanske tradicionalne i savremene kulture (zavod, muzej, arhiv).

Da bi izgradio ustanove kulture, NSANM treba najpre da izradi strategiju odnosno plan razvoja kulture u srednjoročnom periodu, što se donekle i čini ovim dokumentom. Kako bi utvrdio potrebe i interesovanja građana, NSANM treba da uradi analizu potreba zajednice u oblasti kulture. Najpre odbor za kulturu NSANM treba da utvrdi način na koji će ući u zajednicu i u skladu sa različitim kriterijumima (godine, pol i slično) da utvrdi koja su interesovanja i potrebe zajednice. Na osnovu prikupljenih podataka, NSANM treba da odredi prioritete i usmeri budući razvoj svojih aktivnosti u skladu sa njima, uzimajući u obzir ljudska, finansijska, vremenska i finansijska sredstva koja ima na raspolaganju. Na ovaj način pristup razvoju kulture, očuvanju i razvoju kulturnog stvaralaštva bio bi inkluzivan i sistematski, umesto dosadašnjeg *ad hoc* pristupa koji se pokazao nedelotvornim i nije obezbeđivao stabilnost i sigurnost u osmišljavanju i sprovođenju aktivnosti.

2) Odsustvo saradnje i razmene sa drugim kulturnim ustanovama, udruženjima i stvaraocima u Srbiji i regionu.

Da bi povećao vidljivost albanske kulture u Republici Srbiji, NSANM treba da utvrdi koje resurse na lokalnom i nacionalnom nivou ima na raspolaganju, a nije ih do sada koristio u dovoljnoj meri. S obzirom na to da NSANM ima zakonsku mogućnost da daje mišljenje za projekte udruženja građana koja su učestvovala na konkursima Ministarstva kulture i JLS, NSANM može preko ovog mehanizma da pruži podršku upravo onim projektima koji podstiču saradnju sa ustanovama i pojedincima iz Srbije i regiona. Takođe, NSANM može na

ovaj način da pruži podršku inovativnim projektima koji na nov i kreativan način obrađuju neku tradicionalnu temu ili se bave savremenim stvaralaštvom.

3) Slaba uključenost udruženja građana u aktivnosti u promociju i očuvanje kulturnog identiteta albanske zajednice.

NSANM bi trebalo da podstakne što šire uključivanje lokalnih udruženja građana u različite kulturne aktivnosti. Da bi mogao da ima tako proaktivnu ulogu, NSANM treba prethodno da: 1) utvrdi tačan broj udruženja, oblast njihovog delovanja (tradicionalna/savremena kultura), njihovu generacijsku strukturu, teritorijalnu raspoređenost po opštinama (selo/grad), njihove dosadašnje uspehe; 2) da, polazeći od svih ovih činjenica, utvrdi prioritete u svojoj podršci njihovom radu; 3) da svake godine pruži podršku u skladu sa prioritetima određenom broju udruženja; 4) da preko Odbora za kulturu održava kontakt sa njima kroz organizaciju redovnih susreta. Tek na ovaj način, kada udruženja vide zainteresovanost NSANM za njihov rad, može se očekivati da se ona u većoj meri uključe u aktivnosti NSANM.

4) Nedovoljan knjižni fond na albanskom jeziku u javnim bibliotekama tri opštine.

NSANM ima značajne zakonske mogućnosti da predlaže naslove knjiga koje za javne biblioteke obezbeđuje Ministarstvo kulture preko dostavljenog mišljenja konkursnoj komisiji ministarstva. To isto važi i nabavku knjiga koju vrše JLS za svoje opštinske biblioteke. NSANM takođe treba da bude aktivniji i u obezbeđivanju donacija za nabavku knjiga. Za rešavanje većine pomenutih problema mogu se koristiti sredstva iz budžeta Republike Srbije koja su dostupna preko konkursa Ministarstva kulture, a kroz saradnju sa udruženjima građana da se za ove namene iskoriste sredstva dostupna iz Budžetskog fonda za nacionalne manjine i sredstva iz budžeta lokalnih samouprava. Zbog toga je praćenje i analiziranje rezultata ovih konkursa značajan u radu NSANM, pre svega Odbora za kulturu.

Jedan od bitnih izazova koji se u narednom periodu postavlja pred NSANM jeste razvoj i primena novih tehnologija u području kulture. S obzirom da je digitalizacija muzejske, bibliotečko-informacione i arhivske građe složen i skup poduhvat, NSANM treba da koristi sve raspoložive resurse koji mu stoje na raspolaganju.

5. Strateški ciljevi u oblasti kulture

Opšti cilj: Očuvanje kulturnog nasleđa i razvoj savremenog kulturnog stvaralaštva u albanskoj zajednici

Posebni ciljevi:

- **Izgradnja savremenih ustanova kulture albanske nacionalne manjine: pokretanje digitalnog muzeja**

Digitalizacijom albanske kulture zaštitio bi se jedan deo materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa i učinio bi se dostupnim širem delu populacije. Digitalizacija je naročito važna u situaciji kada ne postoje muzeji ili galerije niti arhivi za sistematsko sakupljanje i čuvanje date građe.

Ovaj visokostručan rad zahteva angažovanje stručnjaka iz oblasti albanske kulture (poezija, proza, slikarstvo i slično) gde bi se obuhvatila kako tradicionalna kultura tako i savremeni trendovi. Takođe, jako je važno u

ovom poduhvatu u svom timu imati i stručnjake za nove tehnologije i stručnjaka muzeološke struke. Strateška orijentacija Srbije ka digitalizaciji kulturnog nasleđa i podsticanje primene novih tehnologija u kulturi bi svakako bila dodatna podrška aktivnostima ove vrste. Ovakva orijentacija države će olakšati NSANM da obezbedi konkretnu finansijsku, organizacionu i kadrovsku podršku digitalizaciji albanskog kulturnog nasleđa.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Digitalni muzej – obezbeđivanje i prikupljanje materijala za digitalizaciju	NSANM – Odbor za kulturu Tim odabranih stručnjaka Profesori istorije, muzičkog, likovnog Biblioteke	2 godine	Prikupljen materijal za digitalni muzej	Prilikom sakupljanja građe trebalo bi poći od postojećih rešenja u ovoj oblasti koja već imaju drugi nacionalni saveti.
Kreiranje web sajta za digitalni muzej	NSANM – Odbor za kulturu IT stručnjaci	4 meseca	Kreiran web site	Digitalni muzej je pre svega namenjen očuvanju kulture albanske zajednice u Republici Srbiji. Stoga je neophodno da on bude na albanskom jeziku. Imajući u vidu da su elementi albanske kulture nedovoljno poznati drugim zajednicama u Republici Srbiji, preporuka je da sadržaj digitalnog muzeja naporedo bude dostupan i na srpskom jeziku. Pri izradi digitalnog muzeja, koristiti <i>Smernice za digitalizaciju kulturnog nasleđa u Srbiji</i> .
Održavanje i redovno dopunjavanje sadržaja digitalnog muzeja	NSANM – Odbor za kulturu IT stručnjaci	Kontinuirano	Novi sadržaji na sajtu	Predstavljanjem albanske kulture na ovaj način može se značajno povećati njena vidljivost i promocija.
Motivisanje mladih da učestvuju u kreiranju sadržaja za digitalni	NSANM – Odbor za kulturu	Jednom godišnje	Održani konkursi za mlade u oblasti kulture i kulturnog	Uključivanjem mladih u ovu aktivnost ostvaruje se

muzej (kroz radionice, konkurse) – definisanje uslova konkursa, komisija, nagradnih fondova	Mladi pripadnici albanske nacionalne manjine Škole		stvaralaštva (u različitim oblastima) Objavljeni najbolji radovi na sajtu muzeja	dvostruka korist: mladi postaju više zainteresovani za svoje kulturno nasleđe, a digitalni muzej postaje aktuelniji, u dodiru sa novim generacijama. NSANM može ostvariti saradnju sa školama i predlagati teme i oblike realizacije tih tema koje bi potom postale dostupne preko digitalnog muzeja. Teme mogu obuhvatati i tradicionalno i savremeno stvaralaštvo.
---	---	--	---	---

- Dopunjavanje knjižnog fonda na albanskom jeziku u javnim bibliotekama tri opštine

Ministarstvo kulture svake godine raspisuje konkurs za otkup publikacija za javne biblioteke. Prispelu dokumentaciju ministarstvo šalje na mišljenje nacionalnim savetima i oni imaju rok od dva meseca da dostave listu svojih prioriteta. Nakon isteka tog roka Narodna biblioteka Srbije obrađuje prispelu dokumentaciju i šalje je na odobravanje Ministarstvu kulture. Podaci o otkupu knjiga za poslednje dve godine su sledeći: 2017. godine na albanskom jeziku prijavljena je i otkupljena jedna publikacija; 2018. godine na albanskom jeziku prijavljene su i otkupljene 3 publikacije. Ove knjige su poslate u javne biblioteke u Preševu i Medveđi. Tiraž je bio veoma mali, 2 – 3 primerka.⁴⁵

Savremena književna dela na albanskom jeziku se mogu nabavljati i preko donacija matične zemlje i ambasade. To je čest način dopunjavanja knjižnog fonda na jezicima nacionalnih manjina u Srbiji.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrdjivanje stanja u javnim bibliotekama	NSANM - Odbor za kulturu Direktori biblioteka Bibliotekari	6 meseci	Kreirana analiza stanja fondova knjiga u javnim bibliotekama	Posebnu pažnju posvetiti savremenoj književnosti albanskih autora i prevodima knjiga

⁴⁵ Jedanaesti izveštaj o sprovođenju Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, 1_2019, dostupno na: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/21794>

				<p>autora iz Srbije i stranih autora. Ako se utvrdi da postoji potreba za prevodima nekih knjiga, može se konkurisati kod Ministarstva kulture (konkurs: prevođenje dela na jezike nacionalnih manjina)</p>
<p>Pravljenje liste knjiga za nabavku za svaku opštinu</p>	<p>NSANM - Odbor za kulturu Biblioteke</p>	<p>3 meseca</p>	<p>Definisana lista knjiga prioriternih za nabavku za svaku opštinu</p>	<p>Pri pravljenju liste treba voditi računa i o generacijskoj strukturi korisnika biblioteke. Naročitu pažnju obratiti na biblioteke koje imaju svoje ogranke u ruralnim sredinama.</p>
<p>Nabavka knjiga za javne biblioteke</p>	<p>NSANM – Odbor za kulturu</p>	<p>8 meseci</p>	<p>Nabavljeno po 10 naslova po opštini na godišnjem nivou</p>	<p>Preko konkursa Ministarstvo kulture, ili putem donacija ambasade Republike Albanije, u saradnji sa bibliotekama, redovno raditi na osavremenjivanju bibliotečkog fonda na albanskom jeziku.</p>
<p>Promocija i informisanje građana o nabavljenim knjigama</p>	<p>NSANM - Odbor za kulturu</p>	<p>3 meseca</p>	<p>Održani javni događaji – u svakoj opštini po jedan</p>	<p>Ovde bi trebalo uključiti što više mladih – da kroz naraciju, pripremu dela teksta neke knjige predstave knjige u svojim školama ili u udruženjima kojima su aktivni. Naročitu pažnju posvetiti stanovništvu u ruralnim sredinama, pre svega mladima i ženama.</p>

Učešće na Sajmu knjiga ili sa izdavačkim kućama koje nastupaju na sajmu, a imaju izdavaštvo na albanskom jeziku	NSANM - Odbor za kulturu Sajam knjiga Izdavačke kuće	2 meseca	Predstavljanje knjige jednog albanskog autora sa juga Srbije	NSANM se može povezati sa nekom izdavačkom kućom i organizovati predstavljanje na njihovom štandu.
---	--	----------	--	--

- Podsticanje razvoja savremenih kulturnih sadržaja

U razmatranju šta bi tri opštine na jugu Srbije i albanska kultura u njima mogli da ponude na savremenoj kulturnoj sceni Srbije i regiona treba poći od toga čime trenutno raspolaže albanska kultura u ovim opštinama. To znači da NSANM treba da utvrdi:

- 1) listu manifestacija koje su od posebnog značaja za albansku kulturu;
- 2) listu ustanova koje su od posebnog značaja za očuvanje i razvoj albanske kulture;
- 3) listu najznačajnijih ličnosti za razvoj albanske savremene i tradicionalne kulture;
- 4) listu najznačajnijih događaja u albanskoj kulturnoj istoriji.

Lista manifestacija sa njihovim opisom i lista ustanova sa prikazom njihovih aktivnosti pružiće realnu sliku o tome koliko ima kulturnih događanja u oblasti tradicionalne kulture, a koliko u oblasti savremenog kulturnog stvaralaštva.

Po odredbama Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, NSANM ima mogućnost i pravo da formuliše predlog za utvrđivanje ustanove kulture od posebnog značaja za nacionalnu manjinu. Obrazložen predlog podnosi se osnivaču ustanove (Republici, AP ili jedinici lokalne samouprave), koji zatim može, ukoliko smatra da je predlog osnovan i u skladu sa propisima, izmeniti osnivački akt i utvrditi da je ustanova kulture od posebnog značaja za albansku nacionalnu manjinu. Po utvrđivanju ovog statusa, NSANM stiče pravo da: 1) imenuje najmanje jednog člana upravnog odbora ustanove; 2) daje mišljenje o predloženim članovima upravnog odbora ustanove i 3) daje mišljenje u postupku izbora direktora ustanove.

Da bi se podstakao razvoj savremenog stvaralaštva, neophodno je u osmišljavanje i planiranje događaja uključiti mlade stvaraoce. Oni najbolje znaju kakav sadržaj izabrati i na koji način ga predstaviti svojim vršnjacima.

Organizovanje kreativnih radionica na različite teme, sa korišćenjem društvenih mreža (Facebook, Instagram) pokazao se i u drugim kulturama kao vrlo podsticajan način rada sa mladima i za mlade. Sredstva se mogu obezbediti preko konkursa Ministarstva kulture i JLS. I sam NSANM može da izdvoji sredstva na godišnjem nivou za ovu vrstu aktivnosti.

Jedan od kulturnih motiva koji bi, na primer, mogao bi privući pažnju i šire kulturne javnosti jesu Dani Bekima Fehmiua, najpoznatijeg albanskog umetnika tako velikog filmskog opusa da bi ovaj događaj mogao prerasti u redovnu godišnju manifestaciju, sa svim moderno koncipiranim prpratnim dešavanjima i finansijskom podrškom različitih ustanova i donatora.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Utvrdjivanje kulturnih potreba građana tri opštine prema polnoj, generacijskoj i geografskoj strukturi	NSANM - Odbor za kulturu	2 meseca	<p>Dogovoren način rada na prikupljanju podataka</p> <p>Utvrdjene potrebe.</p> <p>Definisani zaključci i smernice za dalji rad NSANM u oblasti kulture.</p>	<p>Jedan od načina za utvrđivanje potreba je putem upitnika. NSANM može dostaviti upitnike direktorima srednjih škola sa nastavom na albanskom da bi se ispitale kulturne potrebe srednjoškolača. NSANM može i u okviru nekih javnih događaja u tri opštine ili poseta selima sa albanskim stanovništvom ispitivati potrebe građana u ovoj oblasti.</p>
Organizovanje tematskih radionica za mlade i decu u cilju podsticanja savremenog kulturnog stvaralaštva	<p>NSANM - Odbor za kulturu</p> <p>Profesori književnosti, muzičkog, likovnog</p> <p>Umetnici iz lokalnih sredina</p> <p>Umetnici iz regiona</p>	Kontinuirano	<p>Radovi nastali u okviru tematskih radionica.</p> <p>Proglašeni najbolji radovi.</p> <p>Prikaz radionica i radova dostupan na sajtu NSANM, web portalima u tri opštine, FB stranicama domova kulture, Instagramu i digitalnom muzeju.</p>	<p>Teme radionica dogovara savet sa umetnicima i nastavnicima koji bi radili sa decom.</p>
Izrada liste najznačajnijih ličnosti iz albanske kulture, kako savremene tako i tradicionalne	<p>NSANM - Odbor za kulturu</p> <p>Stručnjaci (istoriografi, umetnici i sl.)</p>	12 meseci	<p>Napravljena lista</p> <p>Dostupna na sajtu NSANM</p>	<p>Na osnovu ove liste NSANM može da organizuje manifestacije koje bi nosile ime po nekoj ličnosti ili kako bi se unapredio određeni vid savremenog stvaralaštva (muzika, poezija i slično). Takođe, ovakva lista može da posluži i za razvoj albanske</p>

				kulture u drugim oblastima – obrazovanje (za pisanje udžbeničkih dodataka), službena upotreba jezika i pisma (davanje imena ulicama, trgovima i sl.).
Izrada liste najznačajnijih datuma za razvoj albanske kulture	NSANM - Odbor za kulturu Stručnjaci (istoriografi, umetnici i sl.)	12 meseci	Napravljena lista Dostupna na sajtu NSANM	I ova lista može se koristiti u iste svrhe kao prethodna.
Organizovanje jednog interkulturalnog događaja, svake godine u drugom mestu (Preševo, Bujanovac, Medveđa)	NSANM - Odbor za kulturu Srednje škole Kancelarije za mlade JLS Udruženja građana	6 meseci	Dodela diploma za učešće Medijski prikazi u svim lokalnim medijima (tri opštine)	Teme ovih susreta mladih iz lokalnih zajednica mogu biti različite. Podršku za ovaj događaj treba tražiti od JLS i ustanova, ali i preko projekata koje bi NSANM napisao samostalno ili preko Fondacije. Pri organizovanju događaja treba koristiti iskustva iz rada udruženja građana i Kancelarija za mlade.

- Uključivanje civilnog sektora u razvoj, promociju i očuvanje kulturnog nasleđa albanske zajednice

Veliki kreativni potencijal za osmišljavanje kulturnih programa se nalazi u mladima, koji su već angažovani u različitim udruženjima, Kancelariji za mlade, medijima na albanskom ili su nastavnici u školama. NSANM treba da ih ohrabri da se svojim projektnim idejama uključe u kulturni život u lokalnim zajednicama. Materijala za projekte iz kulture ima dosta, pomenimo samo jedan ilustrativan: u selu Nesalce (opština Bujanovac) postoji 250 godina stara derviška tekija sa još uvek aktivnom derviškom zajednicom. O njoj u albanskoj zajednici na jugu Srbije može da se osmisli medijski prilog ili kratak dokumentarni film. Ovakva i slična kulturna produkcija mogla bi zanimati širu kulturnu javnost i značajno doprineti vidljivosti albanske kulture u Srbiji.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
-----------	----------	------------------	------------	----------

Definisanje prioriteta i uslova konkursa za dodeljivanje sredstava udruženja građana u oblasti kulture	NSANM - Odbor za kulturu	1 mesec	Definisani prioriteta i uslovi konkursa (formirana komisija, odluka o raspisivanju konkursa, evaluacioni formulari...)	Pri definisanju prioriteta treba početi od toga kakvih kulturnih sadržaja nema u programima lokalnih ustanova kulture i njima dati prednost.
Raspisivanje konkursa za udruženja građana u cilju razvoja savremenog kulturnog stvaralaštva	NSANM - Odbor za kulturu Udruženja građana JLS	1 mesec	Broj podržanih projekata	Sredstva se mogu obezbediti preko projekata NSANM, sredstava iz fondacije, uz podršku JLS, različitih institucija, donacijama zemlje matice.
Izrada kalendara manifestacija i događaja u oblasti albanske kulture	NSANM - Odbor za kulturu	4 meseca	Urađen katalog kulturnih manifestacija u tri opštine Dostupan na sajtu NSANM	U kalendar uključiti i sve manifestacije koje se organizuju u Republici Srbiji, a vezane su za albansku kulturu. Katalog služi za promociju kulturnih događanja i njihovu blagovremenu najavu. On treba da sadrži: opis manifestacije, naziv organizatora, datum i mesto održavanja, kratak istoriografski prikaz. Katalog aktivnosti treba napraviti da bude javan postavljanjem na internet stranicu NSANM i redovno ga ažurirati (ako ima promena). U pribavljanju podataka NSANM može konsultovati

				udruženja građana i domove kulture.
--	--	--	--	-------------------------------------

- Uspostavljanje razmene sa ustanovama, ansamblima i umetnicima iz Srbije i regiona

Na kulturnoj mapi Srbije postoje brojne manifestacije sa kojima NSANM nema ostvarenu saradnju. Uz minimalna organizaciona i finansijska ulaganja mogla bi se ostvariti vidljivost albanske kulture sa juga Srbije, ali i razmena i saradnja sa drugim udruženjima. Treba razmotriti mogućnost da se neka od albanskih udruženja ili umetnika uključe u takve manifestacije. Zanimljivi su, pre svega, festival *Miredita, dobar dan!* koji se organizuje svake godine u Beogradu ili festival *Interetno*⁴⁶ u Subotici. Svako uključivanje u manifestacije van tri opštine na jugu Srbije značajno bi povećalo vidljivost albanske kulture u celini, a samim tim smanjilo etničku distancu i doprinelo razvoju međunacionalne tolerancije i saradnje.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Pravljenje baze podataka o umetnicima iz albanske zajednice	NSANM – Odbor za kulturu	3 meseca	Napravljena baza udruženja i umetnika koji se bave kulturom u albanskoj zajednici u Srbiji	Preporuka je da baza podataka, pored vrste umetnosti kojom se imenovani umetnik bavi, ima i podatak o tome da li je umetnik posvećen razvoju i stvaranju tradicionalne ili savremene umetnosti.
Podržani mladi stvaraoci, umetnici i autori iz zajednice kroz učešće na Festivalu Miredita	NSANM – Odbor za kulturu Organizatori Miredita festivala Udruženja građana iz Preševa, Bujanovca i Medveđe	1 mesec	Promocija mladih autora, stvaralaca i umetnika iz Preševa, Bujanovca i Medveđe na festivalu Podignuta medijska vidljivost mladih autora, stvaralaca i umetnika Pripremljen po najmanje jedan medijski prilog u lokalnim medijima o svakom učesniku	S obzirom na raznolik program festivala, NSANM treba da uspostavi saradnju sa Festivalom Miredita, kako bi na njemu učestvovali umetnici, stvaraoci i autori iz zajednice. Važno je da NSANM na ovaj način podrži mlade iz svoje zajednice, kako bi se uticalo na 1) podizanje vidljivosti samih

⁴⁶ Organizator je Mađarski kulturni centar *Népkör* iz Subotice; više o festivalu na: <https://interetno.net/sh/pocetna>

			Miredita festivala iz lokalne zajednice	učesnika i njihovog rada, ali i na 2) podizanje vidljivosti kulturnih specifičnosti albanske zajednice u širem kontekstu.
--	--	--	---	---

- Osnivanje Zavoda za kulturu Albanaca

Praksa je pokazala da su za oblast očuvanja i razvoja kulture nacionalnih manjina od velikog značaja mogu da budu zavodi za kulturu. Zakonsku osnovu za osnivanje ustanova kulture pruža Zakon o nacionalnim savetima, prema kojem mogu da osnivaju ustanove za očuvanje nacionalnog identiteta. Do sada ih u Srbiji ima pet (mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski). Prilikom iniciranja osnivanja zavoda treba koristiti iskustva onih nacionalnih saveta koji su ove zavode i osnovali.

Zavod za kulturu nacionalne manjine je profesionalna ustanova kulture koja se osniva radi očuvanja, unapređenja i razvoja kulture te manjinske zajednice i to kroz: istraživačke delatnosti u oblasti kulture, izdavačke, obrazovne, naučne delatnosti i delatnosti zaštite kulturnih dobara, arhiviranje i digitalizaciju kulturne građe, podršku savremenom kulturnom stvaralaštvu u zajednici. Zavod bi omogućio sistemski pristup kulturi i ukinuo trenutnu dominaciju *ad hoc* aktivnosti u oblasti albanske kulture.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Pokretanje inicijative za osnivanje Zavoda za kulturu	NSANM – Odbor za kulturu	8 meseci	Usklađen Statut NSANM (ako je potrebno) Doneta Odluka o osnivanju Zavoda za kulturu Donet Statut Zavoda za kulturu	Pre pokretanja inicijative NSANM treba da prikupi sve potrebne informacije za proces osnivanja zavoda kod onih nacionalnih saveta koji su već osnovali zavode.
Osnivanje Zavoda za kulturu	NSANM	6 meseci	Objavljivanje Odluke o osnivanju Zavoda za kulturu u Službenom glasniku RS Upisivanje Zavoda kao pravnog lica u sudski registar Obezbeđen prostor za rad i osnovna sredstva	Zavod za kulturu mora imati prostor za rad, za šta bi bila zadužena odabrana JLS. Za ustanovljavanje Zavoda, potrebna je odluka Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije.

				Jako je važno da se sredstva za rad ove ustanove obezbeđuju i projektnim finansiranjem.
--	--	--	--	---

6. Preporuke za nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti kulture

- 1) Utvrditi listu najznačajnijih ličnosti za razvoj albanske savremene i tradicionalne kulture.
- 2) Utvrditi listu najznačajnijih datuma za razvoj albanske kulture.
- 3) Napraviti kalendar manifestacija koje su od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj kulture albanske zajednice sa opisom manifestacije, kratkim historiografskim prikazom i datumom i mestom održavanja. Učiniti kalendar dostupnom široj javnosti objavljivanjem iste na internet stranici NSANM.
- 4) Sačiniti listu umetnika i stvaralaca aktivnih u albanskoj zajednici.
- 5) Podržavati lokalne umetnike i njihov rad, povezivati ih sa mladima iz zajednice i podsticati saradnju među njima i zajednički rad, umrežavati ih sa umetnicima iz zemlje i regiona, podržati njihovo učešće na festivalima u zemlji i regionu.
- 6) Utvrditi listu udruženja građana koje su aktivne u oblasti kulture.
- 7) Podržavati udruženja u njihovim kreativnim delatnostima, u saradnji i radu sa mladima, a u saradnji sa udruženjima iz zemlje i regiona, podržati njihovo učešće na festivalima u zemlji i regionu.
- 8) Podržavati savremeno kulturno stvaralaštvo, savremenu muziku (hip hop i sl.), književnost, poeziju, slikarstvo, primenjenu umetnost. Posebnu pažnju posvetiti umetnosti koja podrazumeva i aktivnosti na ulici (grafiti i sl.). Promisliti o aktivnostima za mlade iz seoskih sredina.
- 9) Ustanoviti manifestaciju od značaja (na primer – dani Bekima Fehmija).
- 10) Utvrditi listu ustanova kulture koje su od posebnog značaja za očuvanje identiteta albanske nacionalne manjine.
- 11) Utvrditi listu pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara od posebnog značaja za albansku nacionalnu manjinu i evidentirati da li imaju status pokretnog/nepokretnog dobra u Republici Srbiji.
- 12) Ustanoviti godišnju nagradu za doprinos u oblasti očuvanja i razvoja albanske kulture.
- 13) Kontinuirano raditi na obezbeđivanju knjiga za biblioteke.

- 14) Digitalizacija kulturnog nasleđa.
- 15) Dostavljati zatraženo mišljenje komisijama Ministarstva kulture i informisanja o podršci projektima iz oblasti kulture i informisanja na albanskom jeziku.
- 16) Raspisivati konkurse u oblasti kulture za udruženja koja se bave albanskom kulturom sa jasno utvrđenim prioritetima i transparentom procedurom.
- 17) Osnovati Zavod za kulturu Albanaca u Srbiji.

INFORMISANJE NA ALBANSKOM JEZIKU

1. Uvod

Oblast javnog informisanja na jezicima nacionalnih manjina izuzetno je važno društveno pitanje jer ono podrazumeva pravo građana iz manjinskih zajednica da se na svom jeziku informišu o temama koje se smatraju da su od interesa za njih. Proizvodnjom i emitovanjem obrazovnih, naučnih, dečjih, informativnih i drugih televizijskih i radio emisija na jezicima nacionalnih manjina doprinosi se očuvanju kulturnog i jezičkog identiteta manjinskih zajednica.

Razvijanje svesti o postojanju različitosti, uključujući i različitosti po osnovu jezičke šarolikosti društva, kao upoznavanju kultura manjinskih zajednica kao neizostavnom delu nasleđa Srbije, doprinosi se izgradnji demokratskog društva, koje svoje vrednosti zasniva na pluralizmu medija i medijskih sadržaja i pružanju mogućnosti građanima da se međusobno bolje razumeju i prihvataju različitosti.

Budući da su usvojeni novi medijski zakoni i da je sproveden proces privatizacije, od suštinske važnosti je da promena vlasničke strukture u medijima nije od uticaja na obavezu države da štiti javni interes u oblasti informisanja i pravo na istinito, nepristrasno i pravovremeno informisanje na maternjem jeziku pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje njihovog kulturnog i jezičkog identiteta. Izlaskom javnog sektora iz vlasništva nad medijima, njihov rad ne zavisi samo od konkursa koje raspisuje Ministarstvo kulture i informisanja i konkursa JLS, već i od spremnosti nacionalnih saveta nacionalnih manjina da svojim aktivnostima doprinesu održivosti medijskih sadržaja na manjinskim jezicima. Istovremeno, drastično smanjenje broja medija na jezicima nacionalnih manjina usled sprovedene privatizacije lokalnih medija dovelo je do toga da se poslednjih godina znatno povećao broj novih medija (e-medija). Kao relativno laki i jeftini za uspostavljanje, novi mediji vrše značajnu ulogu u očuvanju manjinskih jezika. Njihov nedostatak je finansijska nestabilnost i često oskudni kadrovski resursi.

2. Ostvarivanje prava na informisanje na albanskom jeziku – prikaz stanja

Javno informisanje na albanskom jeziku sastoji se od različitih segmenata: obezbeđivanja medijske usluge televizijskog i radio emitovanja na albanskom jeziku, osnovne delatnosti javnih medijskih servisa i finansiranja medijskog sadržaja na albanskom jeziku medija koji su u privatnom vlasništvu.

Radio program na albanskom se emituje na četiri radio stanice: Radio Bujanovac; Radio Medveđa; Radio Novi Sad i Radio Preševo.

Televizijski program se emituje na četiri televizijske stanice: TV Bujanovac; TV Aldi (Preševo), TV Preševo i TV Spektri (Bujanovac).

Na albanskom jeziku izlaze **štampani mediji** Nacionalni (glasilo NSANM) i Perspektiva, iz Bujanovca.

Kada je reč o informisanju na albanskom jeziku, treba primetiti da je ono najdinamičnije na internet portalima, što je dosta pohvalno budući da ovakav vid informisanja ne samo da pogoduje i mlađoj populaciji već je

prijemčiviji i iz finansijskih razloga. Neki od najznačajnijih **internet portala** izveštavaju na albanskom jeziku su: www.preshevajone.com, www.preshevanews.com, www.preshevasot.com, www.titulli.com, www.lugina-lajm.com, www.luginapress.com, www.bujanoci.net, www.wikiliks.org, www.medvegja.net, www.jetapress.com, www.femrat.info.

RTV Srbije je počela da emituje informativni program na albanskom jeziku od 1. oktobra 2018. Program nosi naziv „**Lajmet**“ (vesti) i emituje se svakog dana od 19 časova u trajanju od pet minuta. Pored toga, na Trećem programu radija RTV Vojvodina se, jednom nedeljno, emituje **polučasovna emisija na albanskom jeziku**.⁴⁷

Informisanje na albanskom jeziku finansijski se podržava iz republičkog i lokalnog budžeta, sufinansiranjem projekata na osnovu konkursa. Pri Ministarstvu državne uprave i lokalne uprave postoji i Budžetski fond za nacionalne manjine, iz koga se jednom godišnje raspisuje konkurs za finansiranje programa i projekata u jednoj od četiri oblasti u kojima nacionalni saveti imaju nadležnosti. Na osnovu predloga Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina, budžetska sredstva izdvojena za konkurse 2017. i 2018. odnosila su se na oblast informisanja na jezicima nacionalnih manjina. Putem ovog načina podrške medijima i produkcijama za proizvodnju i emitovanje programa na jeziku albanske nacionalne manjine, sredstva se dodeljuju radio i televizijskim stanicama, štampanim medijima, udruženjima i produkcijama za medijske sadržaje.

U cilju praćenja realizacije projekata i procene efekata projektnog sufinansiranja na kvalitet informisanja na jezicima nacionalnih manjina, Ministarstvo kulture i informisanja sačinjava godišnje izveštaje o konkursu namenjenom informisanju pripadnika nacionalnih manjina.

Nacionalni savet albanske nacionalne manjine pripadnike svoje zajednice bi trebalo da informiše o svom radu i putem zvanične internet prezentacije saveta, na albanskom, srpskom i engleskom jeziku, koja nije ažurirana na srpskom jeziku od 2014.⁴⁸ Pored toga, NSANM koristi i Facebook i Instagram stranicu u cilju promocije svojih aktivnosti i informisanja građana o svom radu, što su upravo mediji koji pogoduju mlađoj populaciji

Pripadnici albanske zajednice prate i televizijske programe i iz matične i susednih država na albanskom jeziku.

3. Normativni i institucionalni okvir za informisanje na albanskom jeziku

3.1 Normativni okvir

Ustav Republike Srbije propisuje da Republika Srbija uređuje i obezbeđuje sistem u oblasti javnog informisanja. U oblasti informisanja Srbija podstiče duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzima

⁴⁷ Izveštaj 1/2019 o sprovođenju Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina: https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/izveshtaj_1-2019.pdf

⁴⁸ Bitno je napomenuti da prema Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina ova tela imaju obavezu da imaju dvojezični sajt sa sadržajima u vezi sa svojim aktivnostima, javnim ovlašćenjima, značajnim dokumentima i odlukama. Internet stranica mora paralelno biti blagovremeno ažurirana i dopunjena novim podacima na oba jezika. Internet stranica NSANM <http://www.knsh.org/sq-al/ballina.aspx>

efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njenoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identitet.⁴⁹

Zakon o javnom informisanju i medijima⁵⁰ definiše da je javni interes u oblasti javnog informisanja istinito, nepristrasno, pravovremeno i potpuno informisanje na maternjem jeziku pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje kulturnog identiteta nacionalnih manjina koje žive na teritoriji Republike Srbije. Zakon utvrđuje obavezu, ne samo na centralnom već i na lokalnom nivou, da se svake godine raspisuju konkursi radi podizanja kvaliteta informisanja pripadnika nacionalnih manjina. Time je omogućeno medijima na jezicima nacionalnih manjina da se finansiraju iz budžeta putem projektnog sufinansiranja. Za dodelu tih sredstava detaljno je propisana procedura. Izuzetak je napravljen kada su u pitanju javni servisi i mediji čiji su osnivači nacionalni saveti nacionalnih manjina. U postupku privatizacije, zakon predviđa afirmativnu meru u korist medija koji imaju sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. Pored toga što kupci ovih medija moraju da sačuvaju njihovu osnovnu delatnost pet godina od dana zaključenja ugovora o prodaji kapitala, oni imaju i zakonsku obavezu održavanja udela programskog vremena na pojedinim jezicima, u skladu sa programskom šemom koja je važila u periodu od dvanaest meseci pre dana stupanja na snagu ovog zakona. Na ovaj način obezbeđeno je da kupci javnih preduzeća, koja su deo medijskih sadržaja imala i na jezicima nacionalnih manjina, obezbede prostor za te medijske sadržaje, kako bi se očuvala i ova forma informisanja građana iz manjinskih zajednica. Zakonom se uvodi **Registar medija**, koji će omogućiti javnost podataka o izdavačima medija, uključujući i one na jezicima nacionalnih manjina.

Zakonom o javnim medijskim servisima ustanovljena su dva javna medijska servisa, Radio televizija Srbije i Radio televizija Vojvodine. Obaveza javnih medijskih servisa je da kroz svoje programske sadržaje ostvaruju javni interes koji podrazumeva, između ostalog, i zadovoljavanje potreba građana za programskim sadržajima koji obezbeđuju očuvanje i izražavanje kulturnog identiteta nacionalnih manjina, vodeći računa da nacionalne manjine prate određene programske celine i na svom maternjem jeziku.

Zakon o elektronskim medijima doneo je novinu koja može biti od značaja za zaštitu i unapređenje prava na informisanje na jezicima nacionalnih manjina. Ona se ogleda u uvođenju ovlašćenja nacionalnim savetima nacionalnih manjina da zajedničkim dogovorom u okviru neformalnog tela Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina predlažu **članove Saveta Regulatornog tela za elektronske medije**⁵¹. Interesi korisnika manjinskih jezika obezbeđeni su i organizacijom i radom Regulatornog tela za elektronske medije. Istovremeno, i **Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina** predviđa da se zajedničkim dogovorom, dakle putem Koordinacije nacionalnih saveta nacionalnih manjina, podnese obrazložen predlog za dva kandidata za člana Saveta regulatornog tela za elektronske medije. Narodna skupština, na plenarnoj sednici, glasanjem bira jednog kandidata za člana Saveta regulatornog tela za elektronske medije.

Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na potpuno i nepristrasno obaveštenje na svom jeziku, uključujući pravo na izražavanje, primanje, slanje i

⁴⁹ Ustav Republike Srbije, čl. 81

⁵⁰ "Sl. glasnik RS", br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje

⁵¹ Nacionalni saveti su 04. jula 2017. predložili dva kandidata (Marčela Dragana iz Nacionalnog saveta rumunske nacionalne manjine i Stefana Jovanovića iz Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine), ali članovi nisu imenovani. Od 2017. nema pomaka u ovom procesu.

razmenu informacija i ideja putem štampe i drugih sredstava javnog obaveštavanja. Zakon predviđa da će država u programima radija i televizije javnog servisa obezbediti informativne, kulturne i obrazovne sadržaje na jezicima nacionalnih manjina.

Strateška dokumenta

Jedan od najvažnijih strateških dokumenata koji se bavi informisanjem, **Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji** (u daljem tekstu: Medijska strategija), trenutno je u procesu razmatranja i konačnog uobličavanja, a usvajanje dokumenta očekuje se do kraja 2019. Postojeći nacrt strategije⁵² jasno tretira pitanje informisanja građana kojima srpski nije maternji jezik, u okviru teme *Raznolikost i kvalitet medijskog sadržaja*.⁵³ Polazeći od pretpostavke da mediji treba da budu nezavisni i da vode nezavisnu uređivačku politiku, između ostalog nezavisnu u odnosu na delovanje i rad nacionalnih saveta nacionalnih manjina, u strategiji se predlaže set aktivnosti čiji je cilj **povećanje objektivnosti i raznovrsnosti izvora i medijskih sadržaja u medijima na jezicima nacionalnih manjina**.⁵⁴

Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina definiše aktivnosti usmerene i na unapređenje informisanja na jezicima nacionalnih manjina. Poglavlje koje se odnosi na **oblast kulture i medija** je kao strateški cilj predvidelo unapređivanje stanja u medijima i razvoj medijskih sadržaja od značaja za pripadnike manjinskih zajednica, kroz obezbeđivanje kvalitativnog, geografski dostupnog i finansijski održivog informisanja na jezicima nacionalnih manjina, kao i obezbeđivanje kontinuiteta finansiranja medija na jezicima nacionalnih manjina.

Neke od aktivnosti koje se navode u ovom dokumentu su:

- 1) Obezbeđivanje dovoljnog i stabilnog finansiranja kojim se garantuje održivost medija na jezicima nacionalnih manjina;
- 2) Uvažavanje kulturoloških i jezičkih različitosti kroz podršku proizvodnji medijskih sadržaja radi ostvarivanja jednakih prava;
- 3) Promocija kultura nacionalnih manjina kao integralnog dela društva u celini.

Međunarodni standardi u ostvarivanju prava na informisanje pripadnika nacionalnih manjina

Međunarodne izvore manjinskih prava u Republici Srbiji zasnovani su pre svega na Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskoj povelji o regionalnim ili manjinskim jezicima. Oba dokumenta su instrumenti Saveta Evrope.

Okvirnom konvencijom Republika Srbija se obavezala da će priznati da pravo na slobodu izražavanja svakog pripadnika nacionalne manjine uključuje slobodu mišljenja, primanja i prenošenja informacija i ideja na jeziku

⁵² Nacrt strategije dostupan je na internet stranici <https://www.srbija.gov.rs/specijal/362240>

⁵³ Sadržaj je dostupan u odeljku 4.1, strane 30-31 strategije

⁵⁴ Pregled aktivnosti koji vode ostvarenju ovog cilja dostupan je na stranama 62-64 nacrta dokumenta

manjine bez mešanja javnih organa i bez obzira na granice. Takođe, da će u okviru svog pravnog sistema osigurati da pripadnici nacionalnih manjina imaju olakšan pristup medijima, u cilju povećavanja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima predstavlja doprinos održavanju i razvoju evropskog kulturnog bogatstva, kroz zaštitu istorijskih regionalnih i manjinskih jezika. Zakonom o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima i ratifikacionim instrumentom koji je podnesen nadležnim organima Saveta Evrope albanski jezik utvrđen je kao jedan od jezika za koji su preuzete obaveze sadržane u Povelji. Povelja propisuje obavezu država potpisnica (u ovom slučaju, Republike Srbije), da obezbede, ohrabre ili olakšaju stvaranje informativnih kanala (radio stanice ili TV kanali) na regionalnim ili manjinskim jezicima, da ohrabre ili olakšaju njihovo redovno emitovanje, ali i da pomognu obrazovanje novinara i ostalih zaposlenih u sredstvima javnog informisanja koja koriste manjinske jezike.⁵⁵

3.2. Institucionalni okvir

Najznačajnije ustanove nadležne za sprovođenja zakona u oblasti javnog informisanja su:

1) Ministarstvo kulture i informisanja zaduženo je za sprovođenje zakona u oblasti javnog informisanja. Ministarstvo svake godine raspisuje konkurs za sufinansiranje projekata medijskih sadržaja na jezicima nacionalnih manjina. Ministarstvo savetima dostavlja predloge svih projekata koji se odnose na manjinu koju savet predstavlja, nakon čega savet daje mišljenje o predlozima. Komisija koja procenjuje kvalitete pristiglih projekata razmatra mišljenja nacionalnih saveta, iako ono po zakonu nije obavezujuće prilikom odlučivanja.

2) Jedinice lokalne samouprave (JLS) svake godine donose odluku o konkursima koji se raspisuju u toku kalendarske godine, radi podizanja kvaliteta informisanja. U cilju omogućavanja ostvarivanja prava nacionalnih manjina na informisanje na sopstvenom jeziku i negovanje sopstvene kulture i identiteta, JLS obezbeđuje deo sredstava, putem sufinansiranja, ili drugih uslova za rad medija koji se bave informisanjem na jezicima nacionalnih manjina.

3) Regulatorno telo za elektronske medije (REM) je samostalna nezavisna regulatorna organizacija koja vrši javna ovlašćenja koje, između ostalog, izdaje dozvole za pružanje medijske usluge televizije i radija; vodi Registar medijskih usluga i evidenciju pružalaca medijskih usluga na zahtev; utvrđuje bliža pravila koja se odnose na programske sadržaje u vezi sa zaštitom, dostojanstvom ličnosti i drugih ličnih prava, zaštitom prava maloletnika, zabranom govora mržnje i dr; podstiče očuvanje i zaštitu srpske kulture i jezika, kao i kulture i jezika nacionalnih manjina. Članove Saveta Regulatora bira Narodna skupština Republike Srbije, na osnovu predloga ovlašćenih predlagača. Među tim ovlašćenim predlagačima su, kako je već izloženo, i nacionalni saveti nacionalnih manjina koji imaju mogućnost da zajedničkim dogovorom predlože člana Saveta Regulatora.⁵⁶

⁵⁵ Član 11 Povelje.

⁵⁶ Koordinacija nacionalnih saveta nacionalnih manjina je 4.7.2017. predložila dva kandidata (Marčela Dragana koji je tada bio u Nacionalnom savetu rumunske nacionalne manjine i Stefana Jovanovića koji je tada bio u Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine), ali članovi nisu imenovani. Od 2017. nema pomaka u ovom procesu.

4) Javni medijski servisi RTS i RTV emituju medijski sadržaj koji je definisan kao javni interes u oblasti javnog informisanja. Javni medijski servisi imaju obavezu da javni interes ostvaruju kroz svoje programske sadržaje, odnosno da omoguće pripadnicima nacionalnih manjina da prate određene programske celine javnih medijskih servisa i na svom maternjem jeziku i pismu. Javni medijski servisi emituju programe koji omogućavaju da i druge zajednice, uključujući i većinsku, upoznaju kulture i običaje svih nacionalnih manjina u Republici Srbiji.

4. Uloga i javna ovlašćenja NSANM u oblasti informisanja

U unapređenju informisanja na albanskom jeziku značajnu ulogu ima NSANM, a posebno Odbor za informisanje. S obzirom na to da je informisanje na albanskom jeziku na javnim servisima minorno, suštinsko pravo na informisanje na maternjem jeziku albanske nacionalne manjine trenutno je u najvećoj meri moguće ostvariti preko lokalnih medija. Zbog toga je izuzetno važno da svi javni konkursi za podršku medijima u lokalnim zajednicama budu transparentno sprovedeni i u skladu sa jasno postavljenim uslovima i kriterijumima.

Jedna od uloga NSANM u oblasti informisanja jeste osnivanje **ustanova i privrednih društava ili fondacija** radi ostvarivanja prava na javno informisanje na albanskom jeziku. Prema **Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina** NSANM može da osniva ustanove i privredna društva radi ostvarivanja prava na javno informisanje na albanskom jeziku, odnosno fondacije radi ostvarivanja opštekorisnog cilja unapređenja javnog informisanja.⁵⁷

NSANM po zakonu daje predlog za raspodelu sredstava za projekte, koji se prilažu na javni konkurs koji raspisuje organ javne vlasti, radi podizanja kvaliteta informisanja pripadnika nacionalnih manjine i daje predloge komisijama za raspodelu sredstava po konkursima. U slučaju finansiranja projekata nadležnog ministarstva, kao i u slučaju projekata koje (su)finansiraju lokalne samouprave, NSANM treba da dostavi mišljenje o predlozima svih projekata koji su podneti ministarstvu odnosno lokalnoj samoupravi, a koji se odnose na informisanje na albanskom jeziku. Iako mišljenje NSANM nije obavezujuće za komisiju koja donosi odluke o finansiranju projekata, u skladu sa dobrom praksom, komisija pri razmatranju podnetih predloga posebno uzima u obzir stav saveta.

Proaktivna uloga NSANM, uspostavljanje bliže saradnje sa javnim medijskim servisima, u cilju unapređenja trenutne situacije na planu povećanja medijskih sadržaja na albanskom jeziku, i transparentno učešće u procesu donošenja odluka, predstavljaju „mehanizme“ koji se konstantno i dugoročno moraju primenjivati na nacionalnom nivou. NSANM mora koristiti svoje zakonske mogućnosti (koje u ovom trenutku ne koristi u dovoljnoj meri) i konstantno pokušavati da utiče na procese donošenja strateških odluka, te učestovati u procesima donošenja odluka i akata koji utiču i na pravo na obaveštavanje pripadnika nacionalnih manjina. Tako NSANM mora aktivno pratiti i učestvovati u javnim raspravama i javnim slušanjima, davati predloge i mišljenja, i u tom procesu mora biti vrlo transparentan. U tom smislu, NSANM mora ostvarivati prava albanske

⁵⁷ Član 19 Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina

nacionalne manjine putem svog delovanja, a u skladu sa javnim ovlašćenjima definisanim u zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina:

- 1) Iniciranjem donošenja, odnosno praćenja sprovođenja zakona i drugih propisa iz oblasti obaveštavanja;
- 2) Učestvovanjem u pripremi zakona i drugih propisa i iniciranjem donošenja odnosno izmene i dopune zakona i drugih propisa kojima se uređuju Ustavom garantovana prava nacionalnih manjina u oblasti obaveštavanja;
- 3) Osnivačkim pravima u oblasti obaveštavanja;
- 4) Izborom člana Saveta REM-a, kroz zajedničko mišljenje nacionalnih saveta nacionalnih manjina, dakle kroz aktivno učešće u Koordinaciji nacionalnih saveta nacionalnih manjina;
- 5) Drugim ovlašćenjima u oblasti obaveštavanja:
 - Usvajanje Strategije razvoja informisanja na jeziku nacionalne manjine;
 - Davanje predloga za raspodelu sredstava za projekte, koji se prilažu na javni konkurs koji raspisuje organ javne vlasti; u ovom slučaju NSANM mora pročitati sve pristigle projekte i dati objektivnu ocenu o kvalitetu pristiglih projekata; u cilju uvažavanja mišljenja koje daje NSANM, potrebno je adekvatno, argumentovano i podrobno obrazložiti odluku zašto neki projekat treba ili ne treba da bude podržan odnosno zašto se smatra da predloženi projekat utiče na kvalitetno informisanje na albanskom jeziku;
 - Kroz Koordinaciju nacionalnih saveta nacionalnih manjina, davanje predloga i preporuka upravnim odborima i programskim savetima javnih medijskih servisa u vezi sa programima na jezicima nacionalnih manjina;
 - Davanje mišljenja o kandidatima za odgovorne urednike programa na jezicima nacionalnih manjina u javnim medijskim servisima, ukoliko javni medijski servisi imaju urednike za program na jezicima nacionalnih manjina i
 - Davanje mišljenja na izveštaj Programskog saveta javnih servisa u vezi sa programskim sadržajima na jezicima nacionalnih manjina.

Sa druge strane, na lokalnom nivou, NSANM na raspolaganju ima brojne mehanizme i resurse za unapređenje obima, kvaliteta i sadržaja informisanja na albanskom jeziku putem delovanja NSANM: pokretanje fondacije, osnivanje medija, pružanje finansijske podrške medijskim sadržajima, unapređenje internet stranice i tako dalje.

U ovom procesu NSANM mora biti odlučan, dosledan svojim ciljevima i zakonskim mogućnostima, transparentan i inkluzivan.

5. Strateški ciljevi u oblasti informisanja

Opšti cilj: Unapređivanje kvaliteta informisanja i obaveštavanja na albanskom jeziku

Posebni ciljevi:

- Digitalizovanje časopisa „Nacionali” i omogućavanje šire dostupnosti časopisa

Časopis „Nacionali” je zvanično glasilo NSANM.

„Nacionali“ je štampani nedeljnik, čije je poslednje elektronsko izdanje na albanskoj verziji zvaničnog sajta Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine objavljeno pre više od pet godina, odnosno u aprilu 2014. „Nacionali 125”.⁵⁸ Poslednje verzije časopisa na srpskoj i engleskoj verziji internet stranice NSANM i objavljene su u septembru 2013⁵⁹.

S obzirom na ulogu NSANM u oblasti informisanja, jako je važno obnoviti redakciju časopisa i raditi na povećanju kvaliteta i obogaćivanju njegovog sadržaja. Odbor za obrazovanje bi trebalo da utvrdi strukturu časopisa, da utvrdi da li su sadržaji relevantni za informisanje građana iz albanske zajednice o aktivnostima saveta, ali i o sadržajima u vezi sa kulturom, obrazovanjem, službenom upotrebom jezika i pisma. NSANM bi trebalo da razmisli o mogućnostima da jedan deo časopisa bude posvećen mladima i eventualno im posvetiti jedan kutak koji bi mladi i sami osmišljavali.

Kako internet postaje sve češći primarni izbor za pretragu informacija, posebno među mladima, važno je učiniti napore i digitalizovati prethodna i sva buduća izdanja časopisa. Primarnu ulogu u ovom procesu mora preuzeti Odbor za informisanje, koji bi, u cilju unapređenja kvaliteta informisanja, trebalo da podrži kreiranje novih internet sadržaja. Digitalizacija časopisa može se sprovesti uz podršku i tehničko znanje IT kompanija i oglašivača, a na ovom procesu se posebno mogu uključiti mladi.

Uporedo sa procesom digitalizacije, izuzetno je važno promovisati i najavljivati objavljivanje svakog broja časopisa u elektronskom obliku – čime bi se direktno uticalo na njegovu veću prepoznatljivost i podizanje nivoa dostupnih informacija o albanskoj zajednici.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Obogaćivanje i unapređivanje kvaliteta sadržaja u časopisu „Nacionali“	Odbor za informisanje	Kontinuirano	Utvrđena nova struktura časopisa Nacionali i obogaćene teme o kojima se piše Utvrđeni kapaciteti rada redakcije časopisa Nacionali Organizovane obuke za zaposlene u	Potrebno je sadržaj obogatiti većim brojem tema, posebno onim koje su važne i interesantne mladoj populaciji. Poželjno je smanjiti broj političkih tema, a sadržaj obogatiti

⁵⁸ Lista publikacija na albanskoj verziji zvaničnog sajta Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine: <http://www.knsh.org/Publikime/tabid/83/Revista/Po/language/sq-AL/Default.aspx>

⁵⁹ Lista publikacija na srpskoj verziji zvaničnog sajta Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine: <http://www.knsh.org/Publikacije/tabid/131/Revista/Po/language/hr-HR/Default.aspx>

Lista publikacija na engleskoj verziji zvaničnog sajta Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine: <http://www.knsh.org/Publications/tabid/109/Revista/Po/language/en-US/Default.aspx>

			<p>redakciji časopisa Nacionali</p> <p>Pronađeni spoljni saradnici koji bi pisali periodično za časopis Nacionali. Broj mladih spoljnih saradnika je utvrđen.</p>	<p>tekstovima i prilogima iz oblasti kulture, sporta, muzike, nauke, tehnologije itd., ali i iz sfere svakodnevnog života (najavljivati događaje, pružati informacije u oblastima za koje je savet zadužen, pozivati građane da kandiduju teme koje su im zanimljive itd.) Omogućiti kvalitetno i potpuno informisanje pripadnika albanske zajednice o svim relevantnim temama. Uključiti mlade iz zajednice u ovaj proces, kroz pisanje tekstova i priloga. NSANM može raspisivati i konkurse za đake i mlade na određenu temu i objavljivati najbolje radove. Važno je i da autori tekstova koji su duži vremenski period uključeni u pripremu sadržaja budu polaznici obuka za medijske radnike, u cilju njihove profesionalizacije.</p>
Digitalizacija časopisa „Nacionali“	Odbor za informisanje IT službe/kompanije/ profesionalci – obavljanje tehničkog posla digitalizacije, u skladu sa zahtevima odbora	Kontinuirano	„Nacionali“ publikovan u elektronskom izdanju	Važno je da NSANM redovno publikuje časopis na svojoj internet stranici koja je dvojezična.

- Pravljenje i redovno ažuriranje nove internet stranice NSANM

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁶⁰ propisuje da je rad nacionalnog saveta javan, kao i da se sve odluke i akti nacionalnog saveta objavljuju najkasnije u roku od deset dana od dana stupanja na snagu, odnosno njihovog donošenja, **na internet stranici nacionalnog saveta, koja se vodi dvojezično, na srpskom jeziku i na jeziku nacionalne manjine**, u ovom slučaju na albanskom jeziku.

Trenutna internet stranica NSANM poslednji put je ažurirana u maju 2019. čime se može steći pogrešan utisak da savet nije aktivan. Verzije internet stranice na srpskom i engleskom jeziku poslednji put su ažurirane podacima o aktivnostima iz 2014. Kada je reč o odlukama i aktima, na stranici NSANM nalaze se ključni dokumenti na albanskom jeziku: Statut, Poslovnik o radu NSANM i Strategija rada za period od 2011. do 2015⁶¹.

Imajući u vidu: (1) zakonsku obavezu da rad NSANM bude javan i da svi podaci budu dostupni na internet stranici, (2) neophodnost pružanja jasnih, aktuelnih i pravovremenih informacija o aktivnostima, odlukama i usvojenim aktima saveta, (3) važnost stvaranja vizuelnog identiteta i (4) važnost potpune funkcionalnosti, preglednosti i jednostavnosti internet stranice, postojeća internet stranica ne ispunjava ove potrebe i obaveze propisane zakonom. Stoga NSANM i Odbor za informisanje, treba u što kraćem roku da kreiraju novu internet stranicu NSANM, čime će se ukazati da je savet odgovoran prema građanima koje predstavlja.

Nova internet stranica mora ispuniti zakonski minimum dvojezičnosti, kako bi se omogućilo jednostavno snalaženje i dobijanje informacija različitim ciljnim grupama, uključujući ovde i

- 1) Pripadnike albanske nacionalne manjine koji su u potrazi za podacima o radu i aktivnostima njihovog predstavničkog tela,
- 2) Građane iz drugih etničkih zajednica koji su zainteresovani za rad saveta i kulturu albanske zajednice – na taj način se radi i na interkulturalnosti,
- 3) Državne organe koji se informišu o radu NSANM, i
- 4) Predstavnike donatora, ambasada i drugih međunarodnih organizacija, koji posećuju ovu stranicu u cilju dobijanja tačnih i pravovremenih informacija.

Stranica bi, u minimalnom značenju, morala da sadrži podatke o:

- 1) Savetu i njegovim javnim ovlašćenjima, obavezama, članovima, odborima i predsedniku;
- 2) Kontaktu, odnosno mogućnostima obraćanja NSANM (adresa, broj telefona, mejl adresa, kontakt osoba ili osobe, u zavisnosti od unutrašnje organizacije);
- 3) Aktuelnostima i informacijama o radu NSANM, odnosno vesti i podatke o aktivnostima NSANM i njegovih članova koje su od interesa za širu javnost, saopštenja i najave predstojećih aktivnosti. Ovde

⁶⁰ Član 8a Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina

⁶¹ Lista dostupnih dokumenata na zvaničnom sajtu Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine: <http://www.knsh.org/sq-al/aktetnormative.aspx>. Statut i Strategija razvoja dostupni su i na srpskom jeziku

bi bilo važno razmotriti mogućnost razdvajanja odeljka sajta koji se odnosi na vesti i aktuelnosti na četiri pod-odeljka, od kojih bi se svaki odnosio na oblasti u kojima nacionalni savet ima nadležnosti.

- 4) Dokumentima i okviru rada NSANM (Statut, strateški okvir, poslovnik o radu, relevantan zakonski okvir i propisi kojima se uređuje rad nacionalnih saveta);
- 5) Publikacijama (uključujući i digitalna izdanja časopisa „Nacionali“).

Osim ovih elemenata, koji bi služili za adekvatno informisanje šire javnosti, posebni delovi sajta mogu predstavljati informacije o Albancima u Srbiji, uključujući ovde i pregled svih drugih subjekata i dešavanja koji su važni za albansku nacionalnu zajednicu.

Jedan odeljak bi mogao biti posvećen podacima važnim za različite ciljne grupe:

- 1) Za mlade – ovde razmotriti mogućnost da se jedan kutak posveti mladima, njihovim aktivnostima ili temama značajnim za subkulturu mladih; napraviti razlike među mladima iz sve tri opštine, i među mladima iz ruralnih odnosno urbanijih područja.
- 2) Za žene – u skladu a prethodno utvrđenim potrebama ustanoviti koji su to podaci i zanimljivosti koje bi zadovoljile populaciju Albanci a u skladu je sa javnim ovlašćenjima NSANM;
- 3) Za medije – podaci o javnim konkursima na temu proizvodnje medijskih sadržaja;
- 4) Za civilni sektor – podaci o javnim konkursima namenjenim organizacijama civilnog društva.

Internet stranicu NSANM izuzetno je važno redovno ažurirati – kako bi se ostvarila suština javnosti i transparentnosti rada nacionalnog saveta. Savet, odnosno Odbor za informisanje, mora voditi računa da su sve važne informacije objavljene pravovremeno (u najbržem mogućem roku), ali i tačno i potpuno. Pravovremeno, tačno i potpuno objavljivanje informacija podrazumeva da se informacije postavljaju u odgovarajuće delove stranice, u najkraćem mogućem roku – odmah nakon obavljanja aktivnosti ili donošenja neke odluke, na takav način da se širokoj javnosti obezbedi puno razumevanje učinjenog. Ovde je od izuzetnog značaja koordinacija i saradnja svih odbora, kako bi podaci iz svih oblasti kojima se savet bavi bili blagovremeno prikupljeni i postavljeni na internet stranici saveta. Osim toga, NSANM bi trebalo da najavljuje i obaveštava javnost o predstojećim planiranim aktivnostima, kroz saopštenja, najave događaja i na druge načine.

Ažuriranje internet stranice podrazumeva kontinuirani proces, koji zahteva poznavanje osnovnih alata za plasiranje informacija na internet stranicama, zbog čega predstavlja dobar kanal za angažman mladih ljudi iz zajednice koji imaju ovu veštinu. Osim poznavanja spomenutih alata, proces redovnog ažuriranja sadržaja na stranici podrazumeva i resurse u prevođenju: sa albanskog na srpski i engleski jezik, o čemu NSANM mora na početku samog procesa utvrditi ko će biti zadužen za prevođenje.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
-----------	----------	------------------	------------	----------

<p>Kreiranje dvojezične internet stranice NSANM</p>	<p>Odbor za informisanje IT služba/kompanije Prevodioci</p>	<p>6 meseci</p>	<p>Kreirana funkcionalna dvojezična stranica</p>	<p>NSANM mora voditi računa da nova stranica ispunjava kriterijume ustanovljenog vizuelnog identiteta i potpune funkcionalnosti, preglednosti i jednostavnosti internet stranice.</p> <p>Pokretač ove inicijative je Odbor za informisanje koji priprema sve materijale i smernice za rad (predlog strukture sajta, predlog vizuelnog identiteta, podatke).</p> <p>Ključna je saradnja svih odbora NSANM radi pravovremenog plasiranja podataka iz svih oblasti kojima se savet bavi.</p> <p>NSANM treba redovno da ažurira stranicu na oba jezika, za šta su potrebni prevodioci. Ukoliko sam NSANM nema tih kapaciteta, potrebno je izdvojiti sredstva za profesionalne prevodioce na srpskom jeziku.</p> <p>Savet bi trebalo da razmotri uključivanje mladih, filologa po obrazovanju, u proces prevođenja inicijalnih materijala za stranicu.</p>
---	---	-----------------	--	---

<p>Redovno ažuriranje web stranice NSNM, na albanskom i srpskom jeziku</p>	<p>Odbor za informisanje IT služba Prevodioci</p>	<p>Redovno, kontinuirano i pravovremeno</p>	<p>Objavljivanje najmanje pet tekstova o aktivnostima NSANM na mesečnom nivou</p> <p>Prevođenje objavljenih tekstova o aktivnostima NSANM na srpski jezik</p> <p>Objavljena najmanje dva teksta mesečno čiji su autori mladi</p> <p>Prevođenje na srpski jezik najmanje dva teksta čiji su autori mladi</p>	<p>Podaci na stranici moraju biti pravovremeni, tačni i potpuni. NSANM bi trebalo da razmisli o angažovanju mladih ljudi iz zajednice kako bi olakšao i ubrzao proces informisanja šire javnosti o svojim aktivnostima, odlukama i aktima.</p> <p>Savet takođe može da razmotri sprovođenje obuke za članove Odbora za informisanje za korišćenje alata za ažuriranje internet stranice. Time bi se proces ubrzao i učinio jeftinijim (jer se ne bi obavljao preko eksterne IT službe/kompanije).</p>
--	---	---	---	---

- Saradnja sa javnim servisima i institucijama

Od oktobra 2018. RTV Srbije emituje svakodnevni program „Lajmet“ (Vesti). Ovaj pomak je od velikog značaja imajući u vidu da su vesti na albanskom jeziku poslednji put emitovane na javnom servisu 1999. Reč je o emisiji kratkog formata, koja se ne snima u studiju, već se u njoj smenjuju kratki prilozi dnevnih događaja, sa naracijom na albanskom jeziku.

Pored emisije „Lajmet“, na Trećem programu radija RTV Vojvodina se, jednom nedeljno, emituje polučasovna emisija na albanskom jeziku.

Kako bi se suštinski ostvario javni interes u javnom informisanju, odnosno istinito, nepristrasno, pravovremeno i potpuno informisanje na maternjem jeziku građana Republike Srbije pripadnika nacionalnih manjina, NSANM bi trebalo da zauzme proaktivniju ulogu, na nekoliko načina:

- 1) Kroz uspostavljanje saradnje sa RTS i RTV, kako bi se u proizvodnju i produkciju sadržaja na albanskom jeziku u većoj meri uključili izvorni govornici albanskog jezika;
- 2) Da bi to bilo ispunjeno, potrebno je obezbediti kadar koji bi ispunjavao propisane standarde;

- 3) Potrebno je uspostaviti saradnju i sa lokalnim medijima i utvrditi da li imaju tehničkih kapaciteta da kreiraju sadržaje koji ispunjavaju propisane standarde kvaliteta za emitovanje na javnom servisu;
- 4) Utvrditi potrebe građana u smislu gledanosti javnih servisa;
- 5) Utvrditi mogućnosti lokalnih medija i novinara da kreiraju sadržaje, na osnovu iskazanih potreba građana, i u skladu sa propisanim kvalitetima za emitovanjem na javnim servisima,
- 6) Ukoliko terenski rad ukaže na veliku gledanost javnih servisa i potrebe za povećanjem sadržaja na albanskom jeziku, postepeno raditi na povećanju dostupnosti sadržaja na albanskom jeziku ili o predstavljanju kulture Albanaca na jugu Srbije koji bi bili dostupni na javnim servisima.

Kada je reč o uspostavljanju saradnje sa RTS i RTV, kako bi se u proizvodnju i produkciju sadržaja na albanskom jeziku u većoj meri uključili predstavnici albanske nacionalne manjine, pre toga je posebno važno preduzeti aktivnost utvrđivanja mogućnosti i kapaciteta za proizvodnju i emitovanje vesti. Izuzetno je važno da NSANM, uz podršku sve tri opštine i lokalnih medija, kreira jedinstvenu bazu sa podacima o:

- 1) Postojećoj dostupnoj tehnici za produkciju i emitovanje medijskih sadržaja;
- 2) Broju pojedinaca koji se mogu uključiti u proces kreiranja medijskih sadržaja, uključujući tu i: kamerane, reportere, tehničko osoblje, prevodioce i tako dalje;
- 3) Broju organizacija civilnog društva se i same bave proizvodnjom medijskih sadržaja (vesti, filmova i slično) koji se mogu uključiti u ovaj proces;
- 4) Broju drugih aktera (konsultanata, stručnjaka) koji mogu biti od značaja za ovaj proces.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentari
Utvrđivanje kapaciteta za proizvodnju i emitovanje sadržaja na albanskom jeziku	Odbor za informisanje - Lokalni mediji Lokalne samouprave Organizacije civilnog društva koje se bave proizvodnjom medijskog sadržaja	3 meseca	Utvrđeni profesionalni kapaciteti, znanja i potrebe za daljim unapređenjem onih koji proizvode medijske sadržaje (vesti, emisije različitog sadržaja, filmske forme i slično). Ustanovljeni tehnički kapaciteti medija koji se bave proizvodnjom sadržaja na albanskom jeziku. Kreirana baza sa podacima o tehničkim i kadrovskim	Baza sa podacima o kadrovskim i tehničkim kapacitetima za proizvodnju sadržaja na albanskom jeziku služi kao osnov za razumevanje mogućnosti za saradnju sa javnim servisima i potencijale za povećanje minutaže na albanskom jeziku Bazu je neophodno redovno ažurirati. Pre donošenja odluke o uspostavljanju

			kapacitetima albanske zajednice za proizvodnju medijskih sadržaja	saradnje sa RTS, NSANM mora utvrditi da li za takvom saradnjom postoji opravdana potreba. Kroz ispitivanje potreba građana u oblasti obaveštavanja, NSANM mora utvrditi u kojoj meri građani gledaju RTS, i koje emisije. Tek na osnovu jasnih podataka, NSANM treba da odluči da li je potrebno ulagati resurse u ovu vrstu aktivnosti.
<u>Uspostavljanje saradnje sa Ministarstvom kulture za praćenje kvaliteta realizacije projekata koji se odnose na informisanje na albanskom jeziku</u>	<u>Odbor za informisanje</u> <u>Odbor za kulturu</u>	<u>Kontinuirano</u>	<u>Monitoring i evaluacija kvaliteta emisije „Lajmet“</u>	<u>NSANM treba da uspostavi saradnju sa Ministarstvom kulture, kako bi na redovno pratio i evaluirao (1) kvalitet sadržaja emisije Lajmet, (2) kvalitet naracije i dikcije na albanskom jeziku u emisiji, (3) nivo uključenosti albanske zajednice u produkciju emisije.</u> <u>Na osnovu evaluacije i proaktivne uloge, NSANM treba da dostavi mišljenje Ministarstvu i da se zalaže za dalje prilagođavanje ili unapređenje emitovanog sadržaja.</u>

- Pružanje podrške proizvodnji medijskih sadržaja

U cilju unapređenja informisanja na albanskom jeziku, NSANM može da oglašava javne konkurse. Stoga savet najpre mora postaviti jasne prioritete i uslove za konkurs za dodeljivanje sredstava proizvođačima medijskog sadržaja. Poželjno je pre toga kreirati Pravilnik o sufinansiranju projekata u oblasti javnog informisanja. Pravilnik se može kreirati po uzoru na postojeći Pravilnik o sufinansiranju projekata za ostvarenje javnog interesa u oblasti javnog informisanja koji primenjuju državni organi.⁶² Svakako, NSANM treba da se konsultuje i sa kolegama iz drugih saveta koji takođe na ovakav način podržavaju informisanje na jezicima nacionalnih manjina, te u saradnji sa njima utvrditi procedure, pravila i dinamiku rada. To podrazumeva i preduzimanje svih drugih proceduralnih i tehničkih koraka koji podrazumevaju:

- 1) Donošenje odluke o raspisivanju konkursa, sa jasno određenim uslovima učešća, raspoloživim sredstvima, ciljevima poziva, rokovima, kriterijumima procene kvaliteta projekata, obrascima za popunjavanje predloga, obrascima za izveštavanje i svim drugim detaljima koji su važni podnosiocima predloga projekata; ovi podaci treba da budu javno dostupni na internet stranici NSANM.
- 2) Formiranje komisije za procenu kvaliteta pristiglih predloga.
- 3) Obezbeđivanje pune otvorenosti u radu komisije, kroz javno objavljivanje evaluacija i dodeljenih sredstava. Posebno je važno u ovom koraku voditi računa o donošenju odluka isključivo na osnovu prethodno postavljenih kriterijuma, nepristrasno i objektivno, kroz profesionalno ocenjivanje kvaliteta pristiglih predloga. I ovi podaci treba da budu javno dostupni na stranici NSANM.
- 4) Imenovanje jednog ili više lica (u zavisnosti od obima sredstava koji se mogu dodeliti, odnosno broja finansiranih projekata) za monitoring rada podnosilaca projekata kojima je odobreno projektno finansiranje.

Dodeljivanja sredstava proizvođačima medijskih sadržaja koji doprinose poboljšanju nivoa i kvaliteta informisanja pripadnika albanske nacionalne manjine trebalo bi da postane redovna praksa nacionalnog saveta.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentari
Definisati pravila, prioritete i uslove konkursa za dodeljivanje sredstava proizvođačima medijskih sadržaja	Odbor za informisanje	Mesec dana	Jasno postavljena pravila za konkurs za dodeljivanje sredstava proizvođačima medijskih sadržaja Definisana celokupna prpratna dokumentacija za popunjavanje projektnih predloga	Vrlo je važno da NSANM promoviše i oglasi objavljivanje konkursa, prvenstveno putem zvanične stranice saveta

⁶² <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-medija/pravilnik-o-sufinansiranju-projekata-za-ostvarivanje-javnog-interesa--u-oblasti-javnog-informisanja-.doc>.

			Sva dokumenta u vezi sa konkursom objavljena na internet stranici NSANM.	
Pružanje finansijske podrške za proizvodnju medijskih sadržaja u cilju ostvarenja javnog interesa u oblasti informisanja albanske nacionalne manjine	Odbor za informisanje Komisija	Objavljivanje konkursa jednom godišnje	Podržan 1 projekat na temu informisanja mladih Podržan 1 projekat na teme važne za žensku populaciju	NSANM mora javno objavljivati listu projektnih predloga kojima su data finansijska sredstva, uz transparentan proces žalbi i rešavanja žalbi svih podnosilaca projekata. Pored toga, važno je da NSANM sam utvrdi uspešnost realizovanih projekata da vodi evidenciju o rezultatima koji su tim projektima i ostvareni.

- Profesionalizacija medijskih radnika

Potrebu stručnog usavršavanja novinara i drugih medijskih delatnika u cilju unapređenja medijskog izveštavanja o pitanjima koja su važna za nacionalne manjine i u cilju objektivnog izveštavanja, ističe i Akcioni plan (aktivnost 3.12).

Nacionalni savet može preduzeti određene korake kako bi omogućio i obezbedio novinarima i drugim medijskim radnicima učenje i prenos novih znanja. Ovo se može učiniti u partnerstvu sa organizacijama civilnog društva, medijima i medijskim udruženjima sa nacionalnog i lokalnog nivoa, sa stručnim pojedincima i konsultantima. Podrška za ove aktivnosti može se dobiti od lokalnih samouprava ili donatora, što podrazumeva da NSANM mora da preuzme inicijativu i napiše predlog projekta.

S obzirom na to da bi obuke za medijske delatnike trebalo postaviti kao dugoročnu, stratešku aktivnost NSANM, neophodno je na početku svake godine utvrditi kapacitete zaposlenih u medijima, njihove potreba za daljim usavršavanjem i promene medijskog okruženja kako bi radnici zaposleni u medijima išli u skladu sa tokovima aktuelnim u Republici Srbiji. Ova baza podataka poslužiće za dalje kreiranje aktivnosti saveta ali i unapređenja javnih politika kada je reč o izveštavanju i kreiranju sadržaja na albanskom jeziku.

Utvrđivanje znanja, veština i kapaciteta zaposlenih u medijima može se izvršiti na jednostavan način, na primer, prosleđivanjem upitnika svim medijima, medijskim udruženjima, produkcijama i drugima koji se bave proizvodnjom medijskog sadržaja, kreiranjem priloga, reportaža, dopisa i tako dalje. Vrlo je važno da NSANM

u ovom koraku kao osnov za ispitivanje potreba upotrebljava i prethodno kreiranu bazu sa podacima o svim dostupnim medijski angažovanim pojedincima, organizacijama, stručnjacima itd. (videti specifični cilj: Saradnja sa javnim servisima).

Na osnovu utvrđenih potreba, u saradnji sa medijskim kućama i udruženjima, NSANM treba da predloži obuku za zaposlene. Nakon svake završene obuke, u saradnji sa medijima čiji su radnici pohađali obuke, NSANM bi trebalo da upotpunjuje svoju evidenciju sa podacima o broju medijskih radnika koji su pohađali obuke, sa opisom novih, stečenih znanja.

Potreba za profesionalizacijom i usavršavanjem znanja medijskih radnika dopunjava se i potrebom za uspostavljanjem saradnje sa udruženjima novinara (UNS i NUNS). Uspostavljanje saradnje sa ovakvom vrstom udruženja važno je i potrebno, jer obezbeđuje lakši prenos znanja među medijskim radnicima, bolje uvezivanje, mogućnost boljeg uticaja i profesionalnu zaštitu prava i interesa medijskih profesionalaca.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentari
Utvrđivanje znanja, veština i potreba medijskih radnika u cilju usavršavanja i dalje profesionalizacije rada	Odbor za informisanje Lokalni mediji NVO	Dva meseca, na početku svake godine	Utvrđene potrebe, znanja, veštine i kapaciteti medijskih radnika Izvršena prioritizacija tema za obuke i treninge Utvrđen broj medijskih radnika voljnih da učestvuju na obukama	Izuzetno je važno da Odbor za informisanje redovno dopunjuje svoju bazu o medijskim radnicima i kapacitetima albanske zajednice za medijsku produkciju podacima o polaznicima obuka, predmetu obuka i stečenim znanjima.
Sprovođenje obuka u cilju profesionalizacije i usavršavanja medijskih radnika	Odbor za informisanje Lokalni mediji	Kontinuirano, na godišnjem nivou, u zavisnosti od kursa	Učesnici obuka kreiraju bar po jedan prilog mesečno sa novim temama i sadržajima koji se obraćaju različitim ciljnim grupama, a naročito mladima.	Ovu aktivnost NSANM treba da organizuje u saradnji sa medijima čiji bi zaposleni pohađali obuke. NUNS, UNS, NVO koje se bave proizvodnjom medijskih sadržaja ili generalno medijima (npr. SHARE fondacija) mogu biti glavni partneri, a NSANM posrednik u

				<p>povezivanju lokalnih medija i njihovih zaposlenih.</p> <p>Sredstva za obuke mogu se tražiti preko donatora ili JLS.</p>
--	--	--	--	--

- **Unapređenje obima, sadržaja, kvaliteta i dostupnosti medijskih sadržaja u albanskoj zajednici**

Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina omogućava nacionalnim savetima da *osnivaju ustanove, udruženja, fondacije, privredna društva u oblastima kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma*, te da:

- Osnivaju ustanove i druga privredna društva radi ostvarivanja prava na javno informisanje na jeziku nacionalne manjine, odnosno
- Fondacije, radi ostvarivanja opštekorisnog cilja unapređenje javnog informisanja na jeziku nacionalne manjine.

U skladu sa ovom mogućnošću, NSANM je u avgustu 2015. osnovao je Fondaciju Dolina (*alb. Fondacioni Lugina*), **koja nikada nije počela da radi**. Ciljevi ovog tela, postavljeni osnivačkim aktom, su, između ostalih: promovisanje, zaštita i unapređenje kulture i javnog informisanja, promovisanje i zaštita ljudskih, građanskih i manjinskih prava i druge aktivnosti kojima fondacija ostvaruje opštekorisne ciljeve, odnosno interese. Kao privredna delatnost fondacije, određeni su proizvodnja i emitovanje televizijskog programa.

Kako bi se podigli i kvalitet i dostupnost relevantnih informacija u albanskoj zajednici na maternjem jeziku NSANM treba da uloži dodatne napore da bi obezbedio ostvarivanje svrhe, uloge i namene ustanovljavanja fondacije. U tom smislu, posebno je važno, u skladu sa postojećim zakonskim okvirom koji reguliše pitanja fondacija i zadužbina, sprovesti sledeće aktivnosti:

- 1) Izvršiti izmene, dopune i prilagođavanje prethodnog osnivačkog akta, odnosno statuta, a u skladu sa tim i strukturu organa fondacije, njene namene i svrhe;
- 2) Na osnovu jasno postavljenih kriterijuma, imenovati lica koja bi činila upravni odbor fondacije i upravitelja fondacije;
- 3) Prilagoditi, izmeniti i precizno definisati oblasti delovanja fondacije;
- 4) Kreirati i druga dokumenta od značaja za rad fondacije, kao što su strateški planovi i/ili planovi aktivnosti, planovi nabavljanja i upravljanja sredstvima, komunikacione strategije, monitoring planovi i druge. Ovde je posebno važno razviti dobre mehanizme za praćenje učinka rada fondacije.

Rad fondacije podrazumeva i angažovanje njenih članova na:

- 1) Praćenju javnih poziva za podnošenje predloga projekata u najširem smislu – od državnih organa, ambasada, nacionalnih, regionalnih i međunarodnih donatora, biznisa i drugih aktera;

- 2) Pripremi odnosno pisanju projektnih predloga;
- 3) Sprovođenju projekata kojima je odobreno finansiranje.

Kako bi se ovi procesi odvijali nesmetano, neophodno je utvrditi mehanizme za konstantno unapređivanje rada članova fondacije i njihovu profesionalizaciju putem obuka, razmenom znanja sa drugim savetima i drugim aktivnostima. Posebnu pažnju obratiti na:

- 1) praćenje poziva za pisanje predloga projekata
- 2) pisanje predloga projekata za šta je potreban stručan tim
- 3) sprovođenje projekata, što takođe iziskuje stručnost i profesionalizaciju rada članova fondacije.

S obzirom na zakonom dato pravo da fondacija koju je osnovao nacionalni savet može biti **izdavač medija**, a u skladu sa zakonima kojima se uređuje oblast javnog informisanja i medija, NSANM bi trebalo da razmotri ovu mogućnost. Imajući u vidu veliki broj elektronskih medija koji se bave obaveštavanjem na albanskom jeziku u ovaj proces je posebno važno ući oprezno i uz dugoročno planiranje, iz više razloga:

- 1) Osnivanje novog lokalnog medija zahteva značajne resurse - tehničke, ljudske, vremenske i finansijske;
- 2) Neadekvatno utvrđivanje ciljnih grupa (potencijalnih gledalaca/čitalaca) novog medija dugoročno bi značilo neodrživost i neisplativost medija;
- 3) Neadekvatno utvrđivanje potreba građana u ove tri oblasti, takođe bi dugoročno vodilo ka gašenju medija.

U skladu sa prethodnim, posebno je važno razviti i definisati preciznu metodologiju na osnovu koje bi bilo izvršeno utvrđivanje potreba građana iz albanske zajednice u oblasti medijskih sadržaja i formata. Ovakva identifikacija potreba omogućila bi dobijanje odgovora na pitanje da li je novi lokalni medij albanskoj zajednici uopšte potreban, i ukoliko jeste – u kom obliku (nova televizijska stanica, portal, štampani medij). Posebna pažnja u ovom koraku mora biti posvećena mladoj populaciji u sve tri opštine, s obzirom na prosečnu starost albanske zajednice. Pored generacijske strukture veoma je važno da NSANM utvrdi polne odnosno rodne razlike kada je reč o potrebama iza medijskim sadržajima i prijemčivim formatima i posebnu pažnju obratiti na populaciju žena. Primetna je i razlika među građanima koji žive u seoskoj sredini, u odnosu na one koji žive u urbanijim delovima opština, te instrumente za prikupljanje podataka u vezi sa potrebama građana treba prilagoditi i ovim aspektima.

Utvrđivanje potreba bi utvrdilo i trenutnu percepciju građana prema postojećim medijima i njihovim sadržajima, te bi se dobili podaci o mogućnostima unapređenja postojećih sadržaja (u saradnji sa pojedinačnim medijima). Tek u skladu sa utvrđenim potrebama, NSANM treba da pokrene dalje korake ka kreiranju novog lokalnog medija, a preko fondacije. To podrazumeva postavljanje jasnih i preciznih osnova programskog sadržaja, tipa medija, potencijalnih partnera (donatora, oglašivača) i osoblja koje bi bilo uključeno u upravljanje medijem i kreiranje i plasiranje sadržaja. Postupak registracije medija, u skladu sa zakonskim odredbama, pokreće se i vodi u skladu sa Zakonom o postupku registracije u Agenciji za privredne registre, podnošenjem registracione prijave Agenciji.

U ovom kontekstu, ukoliko nalazi prethodno sprovedenog istraživanja tako pokažu, NSANM može uspostaviti saradnju sa matičnom zemljom o uvozu štampe na albanskom jeziku, u skladu sa zakonom propisanim mogućnostima.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
<p>Utvrdjivanje potreba građana tri opštine u oblasti medijskih sadržaja</p>	<p>Odbor za informisanje</p>	<p>6 meseci</p>	<p>Identifikovane najvažnije potrebe građana u oblasti informisanja i obaveštavanja na maternjem jeziku</p> <p>Identifikovani vrsta i formati sadržaja koji trenutno nedostaju u javnom prostoru</p> <p>Utvrdjeni potencijali za pokretanje novog lokalnog medija za informisanje na albanskom jeziku</p>	<p>NSANM preko odbora za informisanje treba da utvrdi potrebe građana (u zavisnosti od pola, starosti i mesta u kojem žive). U saradnji sa stručnjacima iz oblasti istraživanja prikupiti podatke sa terena koji će služiti za dalji rad na oživljavanju fondacije.</p> <p>Posebno obratiti pažnju na ispitivanje stavova građana prema javnom servisu, učestalosti obaveštavanja preko javnog servisa, kao i na druge medijske navike, kako bi se, između ostalog, utvrdilo da li postoji opravdana potreba za: 1) uspostavljanjem čvršće saradnje sa RTS i za većim uticajem na format i sadržinu informativnog programa na RTS, 2) za pokretanjem novog lokalnog medija i 3) za</p>

				uvozom štampe iz matične zemlje.
Pokrenuti rad fondacije	Odbor za informisanje Pravna služba NSANM	6 meseci	Usvojeni redefinisani osnivački akti (statut), sa preciznim oblastima delovanja fondacije Imenovana lica u organima fondacije, u skladu sa kriterijumima i zakonom Usvojeni strateški dokumenti – plan aktivnosti i plan finansiranja	Osim plana aktivnosti i plana finansiranja, NSANM treba da definiše i druge strateške dokumente, kao što je plan monitoringa i procene rada fondacije
Rad na profesionalizaciji rada članova fondacije	Odbor za informisanje NSANM Članovi fondacije Organizacije civilnog društva Drugi nacionalni saveti nacionalnih manjina sa istim iskustvom	kontinuirano	Podignuti kapaciteti najmanje 5 članova fondacije za pisanje projekata i praćenje fondova relevantnih za medijske sadržaje	Da bi fondacija ispunila svoju svrhu i radila u punom kapacitetu, ona mora imati i segment samostalnosti, naročito finansijske. U tom smislu jako je važno da članovi fondacije imaju znanja, veštine i kompetencije neophodne za nesputan rad ovog tela. Stoga je jako važno da se odaberu članovi koji će znati gde i na koji način da traže sredstva neophodna za rad fondacije i medija, da pišu projekte i da ih sprovodi. Partneri u ovom poduhvatu mogu biti udruženja građana, naročito u oblasti podizanja ili jačanja

				kapaciteta članova fondacije.
Ustanoviti lokalni medij, u skladu sa prethodno identifikovanim potrebama građana u oblasti obaveštavanja	Fondacija Agencija za privredne registre	Godinu dana	Ustanovljen novi lokalni medij	

6. Preporuke za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti informisanja

- 1) Prioritetno se posvetiti kreiranju nove dvojezične internet stranice saveta i puniti je redovno aktuelnim podacima.
- 2) Uključiti mlade u proces proizvodnje sadržaja za internet stranicu saveta.
- 3) Uspostaviti bližu i produktivniju saradnju sa javnim medijskim servisima, kako bi se dugoročno uticalo na podizanje nivoa dostupnih informacija na albanskom jeziku na javnim medijskim servisima kroz (1) dopune postojećih emisija priložima i reportažama sa lokalnog nivoa; (2) povećanje minutaže postojećih emisija; (3) uključivanje izvornih govornika na albanskom jeziku u kreiranje medijskih sadržaja.
- 4) Podsticati saradnju između različitih udruženja i lokalnih medija u cilju unapređenja kapaciteta medijskih radnika i unapređenja proizvodnje medijskih sadržaja. NSANM treba da podrži uključivanje novinara u neko od već postojećih strukovnih udruženja.
- 5) Uvesti u praksu pružanje finansijske podrške za izradu medijskih sadržaja iz oblasti informisanja na albanskom jeziku, pokrivajući najrazličitije sadržaje, kroz projektno (su)finansiranje. Poseban prioritet pri pružanju finansijske podrške dati sadržajima mladih autora i autorki, odnosno sadržajima koji su namenjeni mladim Albancima i Albancima.
- 6) Projektno finansiranje medijskih sadržaja zasnovati na jasnim, transparentnim i profesionalnim kriterijumima i uslovima.
- 7) Napraviti bazu podataka o medijima (štampanim, elektronskim, onlajn), novinarima i urednicima u medijima na albanskom jeziku u Srbiji. Redovno ažurirati bazu sa informacijama o tehničkim i kadrovskim kapacitetima za medijsku produkciju na lokalnom nivou, ali i podacima o održanim i završenim obukama za zaposlene u medijima.
- 8) Napraviti bazu podataka o tehničkoj opremljenosti pojedinog medija, raspoloživim kadrovima, i o svim drugim elementima rada medija koji su od značaja za razumevanje i utvrđivanje stanja medija na lokalnom nivou.
- 9) U saradnji sa lokalnim medijima, utvrditi potrebe medijskih radnika, u cilju profesionalizacije i usavršavanja njihovog rada i u skladu sa tim organizovati adekvatne, profesionalne obuke i treninge.

- 10) Uspostaviti saradnju i partnerstvo sa organizacijama civilnog društva sa ciljem zajedničkog utvrđivanja potreba zajednice, a posebno njenih mladih članova, žena i onih koji žive u ruralnim delovima sve tri opštine, kroz pružanje ekspertske podrške i znanja, prenos veština i pomoć pri izradi metodologija za ispitivanje potreba zajednice.
- 11) Redovno ispitivati potrebe građana, pripadnika albanske nacionalne manjine, o trenutnom stepenu zadovoljstva informisanjem i medijskom ponudom na albanskom jeziku. Poseban akcenat pri ispitivanju građana staviti na mlade, žene i stanovnike ruralnih područja.
- 12) Jasno utvrditi da li postoji potreba i potencijal za formiranjem novog lokalnog medija i reagovati u skladu sa nalazima.
- 13) Na osnovu podataka sa terena o potrebama za novim medijima, a po ustanovljavanju fondacije i imenovanja njenih članova, obučiti članove fondacije, za pisanje predloga projekata i njihovu primenu i sprovođenje, kao i veštinama prikupljanja sredstava.
- 14) Pratiti donošenje Medijske strategije i u skladu sa njenim sadržajem uskladiti strategiju informisanja NSANM i kreirati prakse i politike u oblasti informisanja na albanskom jeziku.
- 15) U ponekad složenoj problematici medijske regulative i prakse, koristiti iskustva nezavisnih tela, organizacija civilnog društva, ali i drugih saveta koji su ostvarili značajne rezultate u ovoj oblasti.
- 16) Nastaviti saradnju i organizovati aktivnosti sa drugim nacionalnim savetima nacionalnih manjina, posebno u oblastima razmene iskustava sa drugim medijima manjinskih zajednica, osmišljavanja i sprovođenja zajedničkih projekata i umrežavanja.

SLUŽBENA UPOTREBA JEZIKA I PISMA

1. Uvod

Pravo na službenu upotrebu jezika i pisma jedno je od najvažnijih prava garantovano nacionalnim manjinama, podržano brojnim domaćim i međunarodnim poravnim aktima i propisima. Na teritoriji Republike Srbije srpski jezik i ćirilčno pismo su u službenoj upotrebi. Istovremeno, Ustav Republike Srbije omogućava uvođenje i jezika i pisma nacionalnih manjina u službenu upotrebu na teritoriji jedinica lokalnih samouprava (u daljem tekstu; JLS), što se dalje reguliše drugim zakonima koju dalje uređuju ovo pravo i načine njegovog ostvarivanja. Dakle, kada posmatramo sa strane razvijenog pravnog okvira, pravni propisi Republike Srbije koji predviđaju ovo pravo u skladu su sa međunarodnim standardima.

Kako Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma definiše u članu 2, službenom upotrebom smatra se upotreba jezika i pisama u radu:

- 1) Državnih organa,
- 2) Organa autonomnih pokrajina, gradova i opština
- 3) Ustanova, preduzeća i drugih organizacija kad vrše javna ovlašćenja,
- 4) Javnih preduzeća i javnih službi, kao i u radu drugih organizacija.

Službena upotreba jezika i pisama nacionalnih manjina dosta je širok pojam i zahvata niz segmenata koji se tiču ličnih i kolektivnih prava. Član 3 pomenutog zakona bliže definiše njegovu praktičnu primenu te pojašnjava šta je to što se smatra službenom upotrebom jezika i pisma.⁶³

Ispisivanje naziva mesta i drugih geografskih naziva, naziva trgova i ulica, naziva organa, organizacija i firmi, objavljivanju javnih poziva, obaveštenja i upozorenja za javnost, kao i pri ispisivanju drugih javnih natpisa takođe potpada pod kategoriju službene upotrebe jezika i pisma.

Dodatno polje koje se otvara u ovom odeljku, ali nije striktno vezano za službenu upotrebu jezika i pisma, jeste pravo na lično ime i pravo da ono u službenim dokumentima bude ispisano na maternjem jeziku i pismu, paralelno sa srpskim jezikom i ćirilčnim pismom.

2. Službena upotreba albanskog jezika i pisma – prikaz stanja

Budući da su predstavnici albanske zajednice godinama isticali raskorak između pravnog okvira i praksi, Misija OEBS-a je 2017. podržala kancelariju Zaštitnika građana u utvrđivanju praksi na terenu u pogledu službene upotrebe albanskog jezika i pisma. Glavni cilj istraživanja, pored sagledavanja obima primene zakona, te uočavanja nedostataka i konkretnih problema, bilo je da se daju mere i preporuke za unapređenje

⁶³ 1) usmeno i pismeno opštenje organa i organizacija međusobno, kao i sa strankama, odnosno građanima; 2) vođenje postupka za ostvarivanje i zaštitu prava, dužnosti i odgovornosti građana; 3) vođenje propisanih evidencija od opštinskih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja na teritoriji opštine; 4) izdavanje javnih isprava, kao i drugih isprava koje su od interesa za ostvarivanje zakonom utvrđenih prava građana; 5) ostvarivanje prava, dužnosti i odgovornosti radnika iz rada ili po osnovu rada.

uočene situacije. Stoga su na osnovu utvrđenog stanja stečenih tokom rada na terenu i razgovorima sa opštinskim službenicima, matičarima, zaposlenima u bolnicama i porodilištima i predstavnicima Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine (NSANM) definisane preporuke za otklanjanje uočenih poteškoća u ostvarivanju jednog dela prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma. Jedan deo preporuka definisan je i za unapređenje dosadašnjeg rada NSANM koje čine sastavnu oblast ovog strateškog dokumenta.

Statutima opština, albanski jezik i pismo uvedeni su u službenu upotrebu na teritoriji opština Bujanovac, Medveđa i Preševo.

Službena upotreba albanskog jezika i pisma u ovim opštinama vidljiva je kada je reč o isticanju geografskih mesta i na albanskom pismu, pak kada je reč o obezbeđivanju dvojezičnih tabli sa nazivima ulica, primetne su različite prakse. Pak, u većini slučajeva ove table su ispisane samo na jednom jeziku.⁶⁴

Table sa nazivima republičkih organa ispisane su pretežno na srpskom jeziku i ćirilicom pismu, što nije u skladu sa zakonskim odredbama.⁶⁵

Kako bi građani bili pravovremeno informisani o pitanjima koja su im važna za svakodnevni život, treba imati u vidu da je za adekvatno pružanje podataka i usluga neophodno i znanje albanskog jezika. Broj profesionalnih prevodilaca u opštinskim upravama je nedovoljan, kako se navodi u istraživanju Zaštitnika građana.⁶⁶ To u mnogome utiče i na izradu službenih akata jer je važno obezbediti dvojezična dokumenta, koja je potrebno objaviti na internet stranicama opština kako bi građani bili upoznati sa radom opštine i njenim odlukama koje utiču na svakodnevni život građana.

Bitan oblik prava pripadnika nacionalnih manjina, koji nadilazi zakonske okvire i predstavlja univerzalno pravo svakog čoveka i građanina, jeste pravo na lično ime. Lično ime građana iz manjinskih zajednica može biti ispisano i na maternjem jeziku i pismu posmatrane manjine, pored obaveznog upisa na srpskom jeziku i ćirilicom pismu. Situacija u opštinama na jugu Srbije i način rada matičnih službi su takođe neujednačeni kada je reč o upisu ličnih imena i prezimena u matične knjige. Tako se na terenu mogu primetiti obrasci iz matične službe sa podacima koji su ispisani isključivo na albanskom jeziku i pismu odnosno na srpskom jeziku i pismu. Bitno je naglasiti da podaci iz matične knjige rođenih predstavljaju osnov za dalje ostvarivanje prava i upis ličnog imena u svim drugim dokumentima i na maternjem jeziku i pismu. Stoga je jedan deo strategije posvećen upravo ovom pitanju i načinima njegovog rešavanja.

Za kraj, vredno napomenuti i da je primetno da građani nisu upoznati sa svojim pravima u vezi sa službenom upotrebom albanskog jezika i pisma, niti sa načinima ostvarivanja prava da na ličnim dokumentima njihovo ime i prezime budu ispisani i na njihovom maternjem jeziku i pismu. Ovo pitanje naročito se odražava u

⁶⁴ Opština Bujanovac je najrevnosnija kada je reč o promeni tabli sa nazivima ulica i one su dvojezične.

⁶⁵ Tako na primer u izveštaju Zaštitnika građana se navodi da je tabla sa nazivom Centra za katastar nepokretnosti Vranje, Služba za katastar nepokretnosti Bujanovac ispisana samo na ćirilicom pismu. Nakon reagovanja Zaštitnika građana, tabla sa nazivom Ministarstva finansija, Poreska uprava, filijala Bujanovac obezbedila je dvojezičnu tablu, što je isto učinjeno i u opštini Preševo.

⁶⁶

<https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5690/1%20Poseban%20izvestaj%20zastitnika%20gradjana%20o%20sluzbenoj%20upotrebi%20albanskog%20jezi...%20SRB.pdf>

različitim situacijama kao što su birački spiskovi (vrlo često dođe do zabune i osoba ne može da ostvari svoje glasačko pravo), pitanje nasleđivanja i mnoga druga.

Internet stranice opština važan su izvor podataka građana i vid komunikacije sa građanima. Taj značaj uočili su predstavnici opštine Bujanovac i u skladu sa tim izradili dvojezični internet sajt koji sadrži prevod svih značajnih dokumenata i podataka na oba jezika. Situacija u druge dve opštine je drugačija. Naime, obe opštine naizgled imaju dvojezične sajtove, ali dok je u opštini Preševo on ažuriran podacima isključivo na albanskom jeziku, poslednja vest na albanskom jeziku na sajtu opštine Medveđa je iz 2015.

Uprkos dobro razvijenom pravnom okviru, razlika između propisa i prakse primetna je. Uzroci takvom stanju mogu biti različiti:

- 1) Nedostatak kapaciteta u opštinskim službama (manjak profesionalnih prevodilaca);
- 2) Nedovoljno poznavanje propisa zaposlenih u opštinskim službama;
- 3) Nedovoljno poznavanje propisa zaposlenih u matičnim službama i/ili porodilištima;
- 4) Nepotpuno razumevanje propisa nadležnih u opštini da podaci na internet stranicama moraju biti dvojezični, budući da je opština servis svih građana, bez obzira na njihovu etničku pripadnost ili njihove jezičke karakteristike;
- 5) Slabo isticanje važnih informacija u opštinskim zgradama koje bi za cilj imalo informisanje građana na oba jezika i pisma;
- 6) Nedovoljna finansijska sredstva za zamenu tabli sa nazivima ulica, trgova i drugih naseljenih mesta;
- 7) Nedovoljno angažovanje nadležnih organa/opštinske uprave i Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine u informisanju građana o njihovim pravima na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma i promenu podataka u izvodima iz matične knjige rođenih kako bi ostvarili pravo na lično ime;
- 8) Manjak bilingvalnosti zaposlenih u opštinama, javnim službama i preduzećima.

3. Normativni okvir za ostvarivanje prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma

3.1. Pravni okvir

Normativni okvir kojim se uređuje pravo pripadnika nacionalnih manjina na službenu upotrebu maternjeg jezika i pisma, može se oceniti kao veoma razvijen. Pak, dva su pitanja koja su od suštinskog značaja za ispunjavanje ovog prava: (1) puna primena zakonodavnog okvira koja sa sobom nosi brojna druga važna pitanja kao što su finansijska sredstva ili kapaciteti stručnih kadrova; (2) stepen poznavanja prava samih građana za koja su ona i kreirana.

Ustav Republike Srbije, kao najviši pravni akt, posvećuje jedan deo koji se tiče prava nacionalnih manjina na očuvanje posebnosti: „Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na (...) korišćenje svog jezika i pisma; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, državni organi, organizacije kojima su poverena javna ovlašćenja,

organi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave vode postupak i na njihovom jeziku; da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica, naselja i topografske oznake budu ispisane i na njihovom jeziku (...).⁶⁷

Domaće zakonodavstvo koje uređuje pravni okvir u kojem se kreće službena upotreba manjinskih jezika i pisama, u ovom slučaju albanskog, vezuje se za niz zakona i međunarodnih akata. Od domaćeg zakonodavstva pravo na službenu upotrebu jezika i pisama uređuje se Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisama, Zakonom o lokalnoj samoupravi, Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Za rešavanje pitanja upisa ličnih imena i prezimena u matičnim knjigama i na albanskom pismu, za ovo pitanje važan je i Zakon o matičnim knjigama. Od međunarodnih akata koje je Republika Srbija ratifikovala i na taj način uvela u svoj pravni sistem, pored brojnih dokumenata najviše se ističu Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (u daljem tekstu: Povelja) i Okvirna konvencija o zaštiti prava nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Okvirna konvencija).

Pravo na lično ime

Pravo na lično ime nadilazi odredbe regulisane zakonskim okvirom, budući da je ono garantovano članom 79 Ustava Republike Srbije. Naime u delu *Pravo na očuvanje posebnosti* Ustav navodi brojna prava građana iz manjinskih zajednica u cilju očuvanja njihove kulturološke posebnosti, između ostalog ističući i pravo da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime. Pravo na lično ime, odnosno pravo da ime i prezime pripadnika nacionalnih manjina bude upisano ne samo na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, već i na njihovom maternjem jeziku i pismu, prevazilazi okvire službene upotrebe jezika i pisma i nije vezano za činjenicu da je jedan jezik i pismo uvedeno u službenu upotrebu na teritoriji određene JLS. Ovo pravo se primenjuje na čitavoj teritoriji Republike Srbije.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama dodatno štite i učvršćuju sistemski okvir koji garantuje primenu ovog prava. S tim u vezi, zakon kaže da „Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece, kao i na upisivanje ovih ličnih imena u sve javne isprave, službene evidencije i zbirke podataka o ličnosti prema jeziku i pravopisu pripadnika nacionalne manjine.”⁶⁸

Okvirna konvencije takođe daje garancije bitne za zaštitu prava na korišćenje ličnog imena i prezimena i na jeziku nacionalne manjine. Ovaj deo ukazuje i na to da je jako važno da se ovo pravo zvanično i prepoznata u pravnom sistemu i da bude zaštićeno i garantovano domaćim zakonodavstvom zemalja potpisnica Okvirne konvencije. Ono što ovaj dokument dalje nudi jeste način na koji ovo pravo može da se primeni u praksi a to je paralelan upis imena i prezimena na zvaničnom jeziku i pismu (dakle na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu) uz istovremeni upis u fonetičkoj formi jezika i pisma posmatrane nacionalne manjine (dakle na albanskom jeziku i pismu u ovom slučaju).

⁶⁷ Član 79 Ustava RS.

⁶⁸ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina Član 9, deo *Izbor i upotreba ličnog imena* i član 18 a Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama. Treba napomenuti da pravo na upis imena na maternjem jeziku i pismu nikako ne isključuje paralelan upis imena na zvaničnom jeziku i pismu.

U izveštaju Zaštitnika građana o službenoj upotrebi albanskog jezika i pisma, koji se bavi i temom pravilnog upisa imena i prezimena na albanskom pismu, ističu se različite prakse. Utvrđeni su problemi, uočene nepravilnosti i date su preporuke za njihovo rešavanje. Jedno od ponuđenih rešenja je i izrada kataloga najčešćih albanskih imena i prezimena kao pomoćno sredstvo matičarima i radnicima u porodilištima i bolnicama.

Uvođenje jezika u službenu upotrebu

Na teritoriji jedinice lokalne samouprave (u daljem tekstu: JLS) gde tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina, njihov jezik i pismo može biti u ravnopravnoj službenoj upotrebi.

Zakon o lokalnoj samoupravi članom 11 utvrđuje na koji način se na nivou JLS uvodi novi jezik u službenu upotrebu. Imajući u vidu da je statut najviši pravni akt na nivou JLS, koji uređuje brojna pitanja od suštinskog značaja za rad JLS i život njenih građana, ovim dokumentom se uređuje i pitanje uvođenja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina. Da bi jezik nacionalne manjine bio uveden u službenu upotrebu neophodno je da je procenat nacionalne manjine koji su maternji govornici tog jezika na teritoriji posmatrane JLS bude minimum 15% prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva.

U nadležnosti je same opštine, odnosno JLS, da preko svojih organa, a u skladu sa Ustavom i zakonom, donese svoj statut kojim, pored brojnih oblasti, treba da se „stara o ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih i manjinskih prava (...)“⁶⁹

Uvođenje jezika nacionalne manjine je od važnog značaja za građane jer im u mnogome olakšava svakodnevni život, budući da ovo pravo podrazumeva:

- 1) Korišćenje jezika nacionalnih manjina u upravnom i sudskom postupku i vođenje upravnog postupka i sudskog postupka na jeziku nacionalne manjine;
- 2) Upotrebu jezika nacionalne manjine u komunikaciji organa sa javnim ovlašćenjima sa građanima;
- 3) Izdavanje javnih isprava i vođenje službenih evidencija i zbirki ličnih podataka na jezicima nacionalnih manjina i prihvatanje tih isprava na tim jezicima kao punovažnih;
- 4) Upotrebu jezika nacionalnih manjina na glasačkim listićima i biračkom materijalu;
- 5) Upotrebu jezika nacionalnih manjina u radu predstavničkih tela.

Nazivi naseljenih mesta na jezicima nacionalnih manjina

U naseljenim mestima u jedinicama lokalne samouprave, u kojima procenat pripadnika određene nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika na teritoriji naseljenog mesta dostiže 15%⁷⁰ imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisuju

⁶⁹ Član 20, stav 10.

⁷⁰ Prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva.

se i na jeziku dotične nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu.⁷¹ Skupština opštine utvrdiće statutom naseljena mesta uz prethodno pribavljeno mišljenje NSANM.

Kako službena upotreba jezika i pisama podrazumeva i postupak promene naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka na jeziku i pismu nacionalne manjine koji je uveden u službenu upotrebu, ovaj deo posla obavlja se isključivo po pribavljenom mišljenju datog nacionalnog saveta, dakle NSANM i saveta za međunacionalne odnose.⁷² Na ovo pravo ukazuje i Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma (član 11) ukazujući na to da „imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisuju se i na jeziku dotične nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu.“

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, dodaje i da u područjima na kojima su u službenoj upotrebi i jezici nacionalnih manjina, nazivi mesta i drugi geografski nazivi, nazivi ulica i trgova, nazivi organa i organizacija, saobraćajni znaci, obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispisuju se i na jezicima nacionalnih manjina.

Okvima konvencija takođe definiše pravo pripadnika nacionalnih manjina da na svom jeziku imaju istaknute topografske oznake, tradicionalne nazive mesta, ulica i drugih topografskih oznaka koji su za javnu namenu i informisanje građana. Znaci ovog tipa mogu biti ispisani i na pismu nacionalne manjine u mestima u kojima veći broj pripadnika nacionalne manjine žive duži niz godina i ukoliko postoji značajan broj zahteva da se takvi znaci postave.

Upotreba jezika nacionalnih manjina u sudskim postupcima

Da svako ima pravo da u postupku pred organom, odnosno organizacijom koja u vršenju javnih ovlašćenja rešava o njegovom pravu i dužnosti upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku, ukazuje Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama.

Iako isti zakon nalaže da se upravni, krivični, parnični ili drugi postupak u kome se rešava o pravima i dužnostima građana vodi na srpskom jeziku, istim zakonom se utvrđuje i mogućnost da se postupak može voditi i na jeziku nacionalnih manjina koji su u službenoj upotrebi u tom organu, odnosno organizaciji koja vodi postupak. Službeno lice koje vodi postupak dužno je da upozna stranku koji su jezici u službenoj upotrebi na području organa, odnosno organizacije pred kojom se vodi postupak i da zatraži od stranke da se izjasni na kom će se jeziku voditi postupak. Dok se ne utvrdi jezik postupka, službeno lice vodi postupak na srpskom jeziku.

Pak, stranka u postupku takođe mora biti informisana o svojim pravima i mogućnostima u vezi sa jezikom postupka, te da traži da se postupak vodi i na njegovom odnosno njenom maternjem jeziku.

⁷¹ Reč tradicija u ovom smislu odnosi se na mogućnost da jedno mesto ima različite nazive na različitim jezicima.

⁷² Saveti za međunacionalne odnose su tela čije je formiranje i način rada uređen i definisan članom 98. Zakona o lokalnoj samoupravi.

Na područjima na kojima jezici nacionalnih manjina nisu u službenoj upotrebi, organi, odnosno organizacije koji vode postupak dužni su da pripadnicima nacionalnih manjina koji kod njih ostvaruju svoja prava i obaveze obezbede:

- 1) Da u postupku kod ovih organa i organizacija upotrebljavaju svoj jezik i pismo;
- 2) Da na svom jeziku podnose molbe, žalbe, tužbe, predloge, predstavke i druge podneske;
- 3) Da im se na njihov zahtev dostavljaju na njihovom jeziku otpravci rešenja, presuda i drugih akata kojima se rešava o njihovim pravima i obavezama, kao i svedočanstva, uverenja, potvrde, i druga pismena.⁷³

Upotreba jezika nacionalnih manjina u sudovima takođe je regulisana i Poveljom. Ratifikacijom Povelje, Republika Srbija se obavezala:

- 1) Da u krivičnim postupcima garantuje okrivljenom pravo da koristi svoj jezik u postupku i da dokazi na tom jeziku, bilo oni pisani ili nepisani, budu prihvaćeni kao validni;
- 2) Da u parničnim postupcima i administrativnim stvarima svako može da koristi svoj (regionalni ili manjinski) jezik bez da snosi troškove prevoda;
- 3) Ukoliko upotreba regionalnog ili manjinskog jezika iziskuje uslove prevodioca, troškove ne sme da snosi lice koje je u postupku već troškove pokriva sudski organ;
- 4) Pravna dokumenta ispisana na regionalnom ili manjinskom jeziku imaju pravnu snagu.

Kada je reč o upotrebi jezika i pisma nacionalnih manjina, od velikog je značaja skrenuti pažnju da i domaće zakonodavstvo, ali i međunarodni akti, ističu da će svi procesi biti organizovani na jeziku koje drugo lice razume, što nije automatski i jezik nacionalne manjine.

Saveti za međunacionalne odnose

Dopunski mehanizam za ostvarivanje prava nacionalnih manjina na lokalnom nivou, predstavljaju saveti za međunacionalne odnose (u daljem tekstu: SMO). Ova tela osnivaju se u nacionalno mešovitim JLS, kao samostalno radno telo, koje čine članovi iz redova srpske zajednice i nacionalnih manjina.⁷⁴ No, kako podaci sa terena ukazuju⁷⁵ neretko nacionalni saveti nacionalnih manjina ova tela shvataju kao njihov sastavni deo. Naime, kako im sam naziv ukazuje, ova tela su stvorena kao mehanizmi na lokalnom nivou u cilju unapređenja, poboljšanja ili održavanja dobrih odnosa među građanima JLS koji dolaze iz različitih etničkih zajednica. Da ponovimo, saveti za međunacionalne odnose pre svega služe za unapređenje međuetničkih

⁷³ Član 16 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama.

⁷⁴ „Nacionalno mešovitim jedinicama lokalne samouprave, u smislu ovog zakona, smatraju se jedinice lokalne samouprave u kojima pripadnici jedne nacionalne manjine čine više od 5% od ukupnog broja stanovnika ili svih nacionalnih manjina čine više od 10% od ukupnog broja stanovnika prema poslednjem popisu stanovništva u Republici Srbiji“, Zakon o lokalnoj samoupravi, član 98.

⁷⁵ Poseban izveštaj Zaštitnika građana o radu saveta za međunacionalne odnose izrađen uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji, 2017. Dostupno na: <https://www.pravamanjina.rs/images/stories/Poseban-izvestaj-o-savetima-za-medjunacionalne-odnose.pdf>

odnosa. Reč je o mehanizmima koji treba preventivno da deluju, a ne da budu reaktivni mehanizmi odnosno da reaguju tek nakon što dođe do incidenta za koje se pretpostavlja da su zasnovani na etničkoj osnovi.

Budući da NSNM imenuju predstavnike u ovim telima, ovo je prilika za NSANM da ima aktivnu ulogu, imenuje članove u SMO u opštinama koje su formirale ova tela i da na taj način:

- 1) Utiče na očuvanje kolektivnih prava građana iz albanske zajednice i
- 2) Radi na unapređenju odnosa između građana albanske i dugih zajednica koji žive zajedno na teritoriji posmatrane opštine.

3.2. Institucionalni okvir

Institucionalni okvir bitan za uvođenje jezika i pisma nacionalne manjine u službenu upotrebu i negovanje službene upotrebe datog jezika i pisma čine:

- 1) **Lokalna samouprava** statutom donosi odluku o uvođenju jezika i pisma nacionalne manjine kada se ispuni zakonska norma, odnosno kada se utvrdi da je procenat posmatrane populacije u ukupnom stanovništvu na teritoriji JLS 15 i više posto. Svojim budžetom JLS planira sredstva neophodna za promenu tabli sa nazivima naseljenih mesta, ulica, trgova i na jeziku nacionalne manjine. U ovim slučajevima, JLS traži mišljenje NSANM i SMO. Lokalna samouprava je odgovorna i za obezbeđivanje ne samo dovoljnog broja prevodilaca, već je dužna i da osigura kvalitet njihovog rada odabirom najboljih kandidata kojima je taj posao poveren. Takođe, za pravovremeno obaveštavanje građana, lokalna samouprava i njeni organi su dužni da sva važna obaveštenja ističu i na pismu nacionalnih manjina i da imaju dostupnu internet stranicu na oba jezika i da je redovno ažuriraju.
- 2) **Državni organi** koji imaju svoje filijale, ispostave i kancelarije u lokalnim samoupravama u kojima živi i manjinsko stanovništvo treba da postave table sa nazivima ovih organa i na pismu nacionalne manjine kada je on uveden u službenu upotrebu.
- 3) **Sudovi i tužilaštva** obezbeđuju da se postupci vode na jezicima nacionalnih manjina kada se utvrdi da lice u postupku ne razume srpski jezik. Svi procesi se organizuju ne nužno na jeziku nacionalne manjine, već na jeziku koje lice u postupku razume. U slučaju da se lice u postupku izjasni da ne razume srpski jezik i ukaže na kojem bi jeziku želeo da se proces vodi, sve troškove prevođenja snose institucije.
- 4) **Matične službe i porodilišta** u kojima se sada vrši upis podataka o bebi treba da informišu sve građane o pravima da imena i prezimena dece mogu biti ispisana i na albanskom jeziku i pismu. Matične službe i opštine su dužne da obezbede dvojezične obrasce kako bi ispis podataka bio u skladu sa zakonom. Dodatno, matične službe bi trebalo da informišu građane o mogućnosti korekcije podataka o imenu i prezimenu u matičnim knjigama odnosno o mogućnosti da se lično ime i prezime ispiše i na albanskom jeziku prateći pravopis ovog jezika.

4. Uloga i ovlašćenja NSANM u oblasti službene upotrebe jezika i pisma

U cilju ostvarivanja i unapređenja prava građana iz albanske zajednice na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma, NSNM ima poverena javna ovlašćenja koja su definisana Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. U skladu sa istoimenim zakonom i statutom NSANM, preko svojih organa ili samostalno, savet

- 1) Osniva ustanove, udruženja, fondacije, privredna društva u oblastima kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma;
- 2) Predlaže predstavnika nacionalne manjine u savetu za međunacionalne odnose u jedinici lokalne samouprave.

Dalje, prilikom ostvarivanja prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma, a u skladu sa zakonom i mogućnostima koje se pružaju, NSANM može nadležnom organu da predloži da se na albanskom pismu istaknu nazivi JLS, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva ali i da predloži promenu naziva ulica, trgova, zaselaka, drugih delova naseljenih mesta i ustanova za koje je utvrđeno da su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu;

NSANM treba da koristi mogućnost da utvrđuje tradicionalne nazive JLS, naseljenih mesta i drugih geografskih naziva na albanskom jeziku, imajući u vidu da je u sve tri opštine u kojima je skoncentrisano albansko stanovništvo ovaj jezik uveden u službenu upotrebu. Pošto NSANM utvrdi tradicionalne nazive mesta, oni se koriste paralelno sa nazivima na srpskom jeziku i pismu, ali postaju zvanični tek po objavljivanju u Službenom glasniku Republike Srbije.

U samom postupku utvrđivanja naziva ulica, trgova, gradskih četvrti, zaselaka i drugih delova naseljenih mesta, ako je na području jedinice lokalne samouprave ili naseljenog mesta jezik nacionalne manjine u službenoj upotrebi, NSANM treba da iskoristi mogućnost davanja mišljenja o iznetim predlozima.

Upotreba jezika i pisma nacionalnih manjina je dosta kompleksno polje i mnoga pitanja prevazilaze rad samih saveta. Ipak, ono što NSANM ima kao mogućnost koju svakako treba iskoristiti je da predlaže nadležnom organu vršenje nadzora nad službenom upotrebom jezika i pisma nacionalne manjine. Šta to u praksi znači? Dakle svuda gde bilo koji zakon, u bilo kom trenutku, predviđa pravo građana iz manjinskih zajednica mogućnost da koriste svoj jezik i pismo, sam NSANM treba da ima uvid u stepen ostvarivanja tih prava i načina rada posmatranih ustanova. Ovaj posao treba pratiti na sistematičan način kako bi podaci bili celoviti, potpuni, a predlozi NSANM konkretni, efikasni i prihvatljivi.

Da su prikupljanje podataka sa terena i stalan kontakt sa zajednicom od suštinskog značaja najpre za utvrđivanje politika NSANM u cilju odgovora na potrebe svojih građana, ukazuje stav 8 člana 22 Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina koji ukazuje na to da savet treba da preduzima mere i aktivnosti za unapređenje službene upotrebe (albanskog) jezika i pisma. Kontakt sa zajednicom će ukazati na konkretne poteškoće u ostvarivanju pojedinih prava, a takođe NSANM mora biti u kontaktu sa nadležnim organima za koje se pretpostavlja da ne izvršavaju prava propisana zakonom i da utvrdi koje su poteškoće u ostvarivanju potpune delotvornosti usvojenih zakonskih rešenja.

Dodatno, član 10 zakona kaže da NSANM takođe „inicira donošenje, odnosno izmene i dopune posebnih propisa i privremenih mera u oblastima u kojima se ostvaruje pravo na samoupravu, radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini. Ovaj deo rada saveta vezan je za savete za međunacionalne odnose i korišćenje i tog instrumenta ne samo za unapređenje položaja građana iz albanske zajednice već za generalno unapređenje odnosa svih građana na lokalnom nivou.

Bitno je dodati i da NSANM ima mogućnost da inicira objavljivanje najvažnijih zakona Republike Srbije na jeziku nacionalne manjine koji je u službenoj upotrebi i pruža stručnu i drugu pomoć, u skladu sa svojim mogućnostima, u postupku prevođenja. U cilju utvrđivanja najvažnijih zakona i ovde je neophodno da savet bude u kontaktu sa zajednicom, jer ne bi bilo ispravno pretpostaviti da su najvažniji oni zakoni koji se bave manjinskim pravima, već treba istovremeno prevoditi i one zakone koji su važni svim građanima i koji su relevantni za svakodnevni život.⁷⁶

Da bi se unapredila primena prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma, NSANM treba da pođe od svojih zakonskih prava i obaveza i da:

- 1) Kontinuirano informiše građane o njihovim pravima i načinima njihovog ostvarivanja.
- 2) Ostvari saradnju sa JLS u cilju utvrđivanja poteškoća na terenu i davanja predloga za njihovo efikasno ispravljanje, a u cilju ispunjavanja zakonskih obaveza i pružanja pravovremenih informacija i usluga i na albanskom jeziku i pismu.
- 3) U saradnji sa stručnjacima iz albanske historiografije i poznavacima albanske kulture, izabere važne istorijske ličnosti i događaje albanske kulture po kojima se mogu imenovati ulice, trgovi i javne površine. Ovde treba voditi računa i o osećanjima građana iz drugih zajednica, te je neophodno ovakve odluke donositi u saradnji sa SMO.
- 4) Predlaže članove lokalnih SMO i održava stalni kontakt sa njima.
- 5) U saradnji sa lokalnom samoupravom, predlaže načine informisanja građana i na albanskom jeziku i pismu.
- 6) Ostvaruje saradnju sa JLS, prevodi ili traži pomoć pri prevođenju pravnih propisa na albanski jezik i pismo. Građanima iz albanske zajednice savet treba da omogući i tumačenje datih propisa, jer često prevod često nije dovoljan za celishodnije razumevanje pravnih dokumenata.
- 7) Uspostavi/osnaži saradnju sa matičnim službama u cilju obezbeđivanja dvojezičnih upisa ličnog imena i prezimena.
- 8) Uspostavi saradnju sa porodilištima kako bi se osigurao pravilan ispis imena i prezimena i na albanskom jeziku i pismu.

⁷⁶ Na primer zakoni koji se vezuju za ostvarivanje pojedinih socijalnih prava (na dečiji dodatak, socijalnu pomoć) zapošljavanje, zdravlje mogu biti u nekim slučajevima važniji od onih zakona koji uređuju pitanje autonomije u oblasti kulture.

- 9) Održava stalan kontakt sa građanima kako bi se utvrdilo da li se, na koji način i u kojoj meri ostvaruju prava građana, te da utvrdi blagovremene mehanizme za brzo otklanjanje uočenih poteškoća.

5. Strateški ciljevi u oblasti službene upotrebe albanskog jezika i pisma

Opšti cilj: Promovisanje i ostvarivanje prava na službenu upotrebu jezika i pisma i prava na lično ime

Posebni ciljevi:

- Informisanje građana o jezičkim i ličnim pravima

Puna primena prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma i prava na lično ime dosta zavise i od obaveštenosti građana. Naime, ukoliko građani nisu upoznati sa korpusom prava koja im stoje na raspolaganju, teško da mogu da ih koriste i da se izbere za njihovo ostvarivanje.

Sa druge strane, NSANM treba da iskoristi nadležnosti poverene zakonodavnim okvirom kako bi prava na službenu upotrebu albanskog jezika i pisma bila ostvarena. Potrebno je ostvariti između ostalog i saradnju sa SMO u opštinama gde su oni osnovani i gde savet imenuje člana iz albanske zajednice.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	komentar
<p>Organizovati kampanje u cilju informisanja građana o službenoj upotrebi jezika i pisma.</p> <p>Kampanje tako oblikovati da budu usmerene na različite kategorije stanovništva, posebno na mlade žene i porodilje</p>	<p>NSANM</p> <p>Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma</p>	<p>Redovno</p>	<p>Organizovati u svakoj opštini na godišnjem nivou minimum jednu kampanju</p>	<p>Kampanja mora biti sprovedena na dva načina: online – usmereno ka mlađoj populaciji koja masovno koristi internet, a nije upoznata sa svojim pravima i licem u lice (tribine i slično), kroz podelu informativnih materijala, posebno u ruralnim područjima. Jedan od uzora može biti kampanja Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine, koji je napravio poster sa</p>

				jednostavnim podacima u vezi sa službenom upotrebom slovačkog jezika i pisma. Posterji su postavljeni u javnim ustanovama i preduzećima i služe za informisanje građana.
Utvrđiti da li u zgradama opštine, policijskoj stanici, bolnicama, porodilištima, domovima zdravlja, javnim preduzećima i slično stoje dvojezična obaveštenja namenjena građanima	NSANM Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma	6 meseci	Kreirana baza podataka o dostupnosti dvojezičnih obaveštenja u javnim institucijama u Preševu, Medveđi i Bujanovcu	Napraviti bazu podataka sa relevantnim podacima prikupljenim na terenu kako bi se utvrdilo koje ustanove (lokalne, republičke) i javna preduzeća imaju obezbeđene dvojezične table.
Na osnovu podataka napraviti preporuke za ustanove i javna preduzeća kako bi se uočeni problemi otklonili	Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma	9 meseci	Lista preporuka sačinjena Preporuke dostavljene nadležnim organima Na osnovu roka koji je definisan zakonom, ustanoviti da li je pristigao odgovor nadležnih organa.	U skladu sa uočenim problemima, i odgovorima institucija, NSANM ima dodatne mehanizme za potpunu primenu zakonskih odredbi. Najpre treba ići u direktnu komunikaciju sa ustanovama i javnim preduzećima koji nisu obezbedili dvojezične table. Da bi preporuka

				bila sprovedena, potrebno je da data ustanova odnosno javno preduzeće u svom budžetu planira izradu takvih tabli.
--	--	--	--	---

- Pravo na lično ime i prezime

Pitanje ličnog identiteta, koje je vezano za prvo na lično ime, od suštinskog je značaja za očuvanje identiteta svakog pojedinca. Pravo na lično ime zaštićeno je Ustavom i zakonima. Ustav Republike Srbije garantuje slobodu izbora i korišćenja ličnog imena i imena dece i ovo pravo se odnosi na sve građane, bez obzira na njihovo nacionalno opredeljenje.⁷⁷

Da bi pripadnik nacionalne manjine ostvario pravo na upis ličnog imena u izvornom obliku u ličnu kartu, neophodno je da dostavi izvod iz matične knjige rođenih i uverenje o državljanstvu u kojima je lično ime upisano i u izvornom obliku i da izričito zahteva da mu se u obrazac lične karte upiše lično ime u izvornom obliku. Upis ličnog imena u izvornom obliku u matične knjige, pre svega rođenih, predstavlja osnov za ostvarivanje prava na upis ličnog imena u ličnu kartu, kao i u druge javne isprave i službene evidencije.

Sa druge strane, nedostupnost obaveštenja građanima predstavlja prepreku ostvarivanju tih prava, a naročito prava na upis ličnog imena u ličnu kartu i druge javne isprave i službene evidencije i na albanskom jeziku i pismu.

Jako je važno i da matičari i zaposleni u bolnicama i porodilištima budu upoznati sa procedurama ali i obavezom da građane iz albanske zajednice informišu o svojim pravima, pre svega pravu na upis imena na albanskom jeziku i pismu u ličnim dokumentima.

U cilju rešavanja jednog dela problema započeta je izrada kataloga sa listom najčešćih albanskim imena i prezimena koji će služiti kao pomoćno sredstvo matičarima i zdravstvenim radnicima pri upisu ličnih podataka u matične evidencije.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentar
Izrada kataloga najčešćih imena i prezimena na albanskom jeziku koji će sadržati:	NSANM Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave	Do kraja 2019	Urađen katalog	NSANM treba da proveri listu imena i prezimena koji su prikupljeni iz matičnih knjiga. Odbor za službenu

⁷⁷ Član 37. stav 3. i član 79. stav 1. Ustava Republike Srbije.

<p>- pravilan ispis na albanskom pismu</p> <p>- standardizaciju ispisa na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu</p>	<p>Služba Koordinacionog tela za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa</p> <p>Misija OEBS-a</p>			<p>upotrebu jezika i pisma treba da utvrdi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - da li je urađen pravilan ispis imena i prezimena na albanskom pismu - da li je predložena odgovarajuća standardizacija albanskih imena i prezimena <p>Budući da je Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine 2011. Već uradio ovakav katalog, predlog je da NSANM bude u kontaktu sa ovim savetom kako bi se eventualne nedoumice tokom procesa izrade otklonile.</p>
<p>Publikacija kataloga u online formatu</p>	<p>NSANM</p> <p>MDULS</p> <p>Služba KT</p> <p>Ministarstvo zdravlja</p> <p>Lokalne samouprave</p>	<p>Do kraja 2019</p>	<p>Online katalog postavljen na internet stranicama NSANM, SKT, MZ, MDULS i lokalnih samouprava</p>	
<p>Redovno popunjavanje i održavanje kataloga imena u online verziji</p>	<p>Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma</p>	<p>Po potrebi</p>	<p>Ažuran i javno dostupan katalog imena</p>	<p>Isključivo na predlog i inicijativu NSANM katalog koji je dostupan u online formatu na internet stranicama NSANM, lokalnih samouprava i</p>

				<p>ministarstava, ovaj katalog može biti dopunjen novim imenima. Za svako novo ime odnosno prezime, potrebna je saglasnost MDULS koje bi angažovalo stručnjake za standardizaciju ispisa imena i prezimena na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu.</p>
<p>Kampanja informisanosti građana o službenoj upotrebi jezika i pisma, usmerena posebno na mlade žene i porodilje. Naročitu pažnju posvetiti onima koji žive u seoskim sredinama.</p>	<p>Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma</p>	<p>Redovno</p>	<p>Broj zahteva za izmenu ličnih podataka/upisa imena i prezimena i na albanskom jeziku i pismu (podaci o broju zahteva se uzimaju iz JLS)</p> <p>Broj zahteva o izdavanju dvojezičnih obrazaca iz matične knjige rođenih, sa pravilnim ispisom imena na albanskom pismu i usvojenim standardom na ćiriličnom pismu (podatak iz bolnica i porodilišta)</p>	<p>Sve podatke pratiti kroz izgrađen sistem za prikupljanje podataka.</p> <p>Jako je važno informisati građane da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - imaju pravo na besplatnu izmenu podataka iz matičnih knjiga koji nisu pravilno upisani na albanskom jeziku i pismu (za izmene podataka u vezi sa ličnim imenom zadužen su matične službe u JLS) - mladim ženama, pre svega budućim majkama, ukazati na pravo da im se u porodilištima izdaju dvojezični obrasci, odnosno obrasci u

				<p>kojima će ime i prezime njihovog deteta biti ispisano i na albanskom pismu. Ukazati im na postojanje kataloga koje treba da bude dostupno osobama koje u porodilištima rade unos ličnih podataka, a koji se potom šalju u matične službe.</p> <p>- pojasniti građanima da je izvod iz matične knjige rođenih osnov za ispis ličnog imena na albanskom jeziku i pismu. Stoga je neophodno raditi na informisanju građana o potrebi izmene upisa ličnog imena u matičnim knjigama, kako bi druga prava bila ostvarena.</p>
--	--	--	--	---

- Ispisivanje naziva naseljenih mesta, ulica, trgova i javnih ustanova dvojezično, na srpskom i albanskom jeziku i pismu

U sredinama u kojima je albanski jezik uveden u službenu upotrebu i u kojima živi veći broj pripadnika ove zajednice, nazivi geografskih mesta, ulica i trgova treba da budu ispisani i na albanskom pismu. Pored toga, NSANM i SMO imaju mogućnost da iniciraju izmene naziva određenih ulica.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentari
-----------	----------	------------------	------------	-----------

<p>Utvrđiti da li su imena mesta, naselja i zaselaka napisana i na albanskom pismu</p>	<p>Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma</p>	<p>3 meseca</p>	<p>Spisak sela, mesta i zaselaka za koja nisu obezbeđene dvojezične table</p>	<p>NSANM treba da napravi bazu podataka sa listom svih mesta, sela, zaselaka i da vodi evidencije da li su obezbeđene dvojezične table.</p>
<p>Na osnovu prikupljenih podataka raditi na obezbeđivanju nedostajućih tabli sa nazivima mesta, sela i zaselaka i na albanskom pismu</p>	<p>NSANM opštine Bujanovac, Medveđa, Preševo</p>	<p>kontinuirano</p>	<p>Spisak sela, mesta i zaselaka za koja su u međuvremenu obezbeđene dvojezične table</p>	<p>Redovno ažurirati bazu podataka koju će napraviti NSANM sa novim podacima.</p> <p>Da bi proces bio efikasniji, NSANM bi mogao da uspostavi saradnju sa SMO. Naime, JLS je u obavezi da planira svojim budžetom ove table. SMO bi trebalo da dobija na uvid budžet i da utvrdi da li je JLS predvidela ovakav trošak za narednu godinu i da ukaže JLS na to ukoliko nije planirano budžetom zamena tabli odnosno obezbeđivanje dvojezičnih tabli. Podatke koje NSANM prikupi sa trena, treba dati svim članovima SMO.</p>
<p>Utvrđiti da li su imena ulica</p>	<p>Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma</p>	<p>6 meseci</p>	<p>Spisak ulica u opštinama Preševo,</p>	<p>NSANM treba da napravi bazu</p>

napisana i na albanskom pismu			Bujanovac i Medveđa za koja nisu obezbeđene dvojezične table	podataka sa listom ulica u svakoj od opština i da vodi evidencije da li su obezbeđene dvojezične table.
Sačiniti listu znamenitih ličnosti i događaja u cilju izmene naziva trgova i ulica	NSANM – Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma NSANM – Odbor za kulturu Istoričari	6 meseci	Kreirana lista znamenitih ličnosti po kojima bi ulice i trgovi mogli da nose imena	Ova lista može da se koristi i za rad Odbora za kulturu, kreiranje novih manifestacija, obeležavanje važnih događaja vezanih za albansku kulturu. Istovremeno, Odbor za obrazovanje takođe može imati korist od ovakve liste, naročito za pravljenje udžbeničkih dodataka, ali i druge aktivnosti u okviru formalnog ili neformalnog obrazovanja.
Promena naziva ulica, trgova	NSANM Lokalne samouprave	12 meseci	Po jedna ulica ili trg u svakoj opštini izmenjenog naziva	

- Prevod najznačajnijih zakona i propisa na albanski jezik

Prema Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, propisi JLS treba da se objavljuju i na jezicima nacionalnih manjina, u skladu sa statutom i aktima JLS i zakonom.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave, kao ministarstvo nadležno za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, obezbeđuje prevođenje i objavljuje zbirke prečišćenih tekstova najznačajnijih zakona Republike Srbije čiji se predmet uređivanja u celini ili najvećim delom odnosi na ostvarivanje prava nacionalnih manjina.

Nacionalni savet albanske nacionalne manjine može ministarstvu podneti predlog, uz obrazloženje da je to od posebnog značaja za ostvarivanje prava i sloboda nacionalne manjine, da resorno ministarstvo obezbedi prevođenje i objavljivanje zbirke prečišćenih tekstova određenih zakona iz svog zakonskog delokruga koji sadrže odredbe koje se odnose na ostvarivanje prava i sloboda nacionalnih manjina, odnosno uređuju društvene odnose koji su od posebnog značaja za nacionalne manjine.

Takođe, NSANM treba da i sam pokaže inicijativu te da utvrdi koji su zakoni od značaja građanima za ostvarivanje pre svega njihovih građanskih prava, a ne samo one vezane za korpus manjinskih prava, te da te zakone, pravilnike i podzakonske akte učini dostupnima i na albanskom jeziku i pismu.

Aktivnost	Učesnici	Vremenski period	Indikatori	Komentari
Identifikovanje seta zakona koji su važni za prevođenje	Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma Pravni eksperti	2 meseca	Kreirana lista prioriternih zakona koje treba prevesti	U ovom poduhvatu poželjno je uspostaviti saradnju sa kolegama iz drugih saveta koji su ovaj posao već započeli, naročito sa predstavnicima slovačkog i mađarskog nacionalnog saveta. Na taj način se može utvrditi koji su još zakoni, pored onih koji se odnose na prava nacionalnih manjina, tretiraju kao važni za građane iz manjinskih zajednica.
Prevođenje zakona	Prevodioci Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma	kontinuirano	Prevedena 2 zakona na godišnjem nivou	NSANM može tražiti pomoć i podršku kako JLS, tako i državnih organa (Služba KT, MDULS) ili da piše projekat u

				cilju pribavljanja neophodnih sredstava za prevođenje zakona.
Objavljivanje prevoda zakona na internet stranici NSANM	IT služba Odbor za službenu upotrebu jezika i pisma	Nedelju dana od momenta prevođenja	Javno dostupni prevodi zakona	
Građanima iz albanske zajednice pružiti mogućnost tumačenja i razumevanja pravnih akata	Pravna služba NSANM	Kontinuirano	Broj građana koji su tražili pravnu pomoć u cilju razumevanja zakona i podzakonskih akata.	Voditi evidenciju o broju građana iz albanske zajednice koji su tražili ovu vrstu pomoći. Za NSANM bilo bi korisno da utvrdi za koje zakone su građani najčešće tražili pomoć prilikom tumačenja i razumevanja.

6. Preporuke za nacionalni savet albanske nacionalne manjine u oblasti službene upotrebe jezika i pisma

- 1) Organizovati kampanje u cilju obaveštavanja građana iz albanske zajednice o pravima na službenu upotrebu jezika i pisma. Posebnu pažnju u kampanji obratiti na starosnu strukturu (mlade) i polnu strukturu (žene) ali i na građane koji žive u urbanim odnosno ruralnim sredinama.
- 2) Informisati građane o pravu na upis ličnog imena i prezimena svog deteta u matičnim evidencijama. Naročitu pažnju posvetiti mladima i ženama, pre svega porodicama.
- 3) Informisati građane da mogu izvršiti besplatnu ispravku ispisa svog ličnog imena i prezimena u matičnim knjigama. Za ovaj posao zadužene su matične službe u JLS.
- 4) Katalog najčešćih albanskih imena i prezimena učiniti dostupnim u zajednici.
- 5) Prikupljati podatke o imenima u albanskoj zajednici u cilju ažuriranja kataloga.
- 6) Raditi sa lokalnim samoupravama u koordinaciji sa SMO na obezbeđivanju dvojezičnih tabli (nazivi mesta, sela, zaselaka ulica, trgova). NSANM u skladu sa podacima i uvidima sa terena može od

lokalnih samouprava a preko SMO da traži da se obezbeđivanje dvojezičnih tabli planira budžetom za narednu godinu.

- 7) Napraviti listu znamenitih ličnosti ukoliko se želi predložiti promena naziva ulice ili trga. Konsultovati istoričare i poznavaoce albanske istoriografije ili kulture. Sarađivati sa SMO kako bi se vodilo računa i o drugim zajednicama koje žive na teritoriji posmatrane JLS.
- 8) Raditi ne samo na prevođenju zakona već omogućiti građanima iz albanske zajednice da razumeju pravne akte organizovanjem pravnih konsultacija u prostorijama saveta.
- 9) Ustanoviti dobre prakse drugih saveta (prevođenje zakona, obezbeđivanje višejezičnih tabli naseljenih mesta, ulica i trgova, kampanje informisanja građana o službenoj upotrebi jezika i pisma) i preuzeti već postojeće modele koji su pokazali da su delotvorni i efektivni u praksi.

PREPORUKE ZA NACIONALNI SAVET ALBANSKE NACIONALNE MANJINE

- 1) Za transparentnost u radu, jako je važno napraviti **dvojezičnu internet stranicu NSANM** i redovno je ažurirati podacima iz svake od oblasti kojima se savet bavi. Na stranici saveta bi trebalo da budu dostupna i sva važna dokumenta (status, odluke saveta, zakoni), ali i budžet kojim savet raspolaze.
- 2) Uspostaviti saradnju sa drugim savetima kroz **Koordinaciju nacionalnih saveta nacionalnih manjina**. Koordinaciju koristiti kao mehanizam za postizanje dogovora oko pravaca delovanja u četiri oblasti i ostvarivanje prava albanske nacionalne manjine. Saradnju sa pojedinačnim savetima koristiti u cilju jačanja kapaciteta, učenja i preuzimanja najboljih primera iz njihove prakse i definisanje aktivnosti koje bi bile usmerene ka albanskoj zajednici.
- 3) Raditi kontinuirano na **profesionalizaciji i stručnom usavršavanju kadrova**, naročito onih koji vode odbore NSANM i koji se bave pravnim poslovima. Jedan od vidova profesionalizacije rada može se ostvariti kroz saradnju sa drugim savetima, sastancima sa njima, slanjem kadrova NSANM u sedišta drugih saveta koji mogu preneti svoje znanje i iskustvo u različitim oblastima rada.
- 4) Obučiti deo članova saveta za **pisanje predloga projekata, njihovu realizaciju i praćenje** postignutih rezultata.
- 5) Stalno **prisustvo na terenu** je od velikog značaja za informisanje građana o javnim ovlašćenjima NSANM, mogućnostima za ostvarivanje njihovih prava, instrumentima koja su na raspolaganju;
- 6) Prilikom osmišljavanja aktivnosti, u cilju njihove održivosti, ali i odgovornosti prema zajednici utvrditi **potrebe građana iz albanske zajednice** i njihove probleme ili poteškoće u ostvarivanju prava, za svaku oblast u kojoj savet ima ovlašćenja. Stoga je stalno prisustvo na terenu (u formi razgovora ili javnih aktivnosti) od suštinskog značaja za unapređenje rada saveta i ostvarivanje prava albanske nacionalne manjine.
- 7) **Saradnja između različitih odbora i prenos informacija** od značaja je za rad saveta, postizanje uspeha i konsolidaciju aktivnosti (pogledati primer broj 1. u oblasti kultura).
- 8) Razvijati **instrumente za prikupljanje podataka** (razgovor, sastanci, fokus grupe, upitnici). Prilikom prikupljanja podataka saradivati sa školama, udruženjima građana, medijima i svim akterima koji su prepoznati kao važni za oblast za koju se podaci prikupljaju.
- 9) Prilikom prikupljanja podataka voditi računa o **rodnoj i generacijskoj strukturi**. Gde je moguće i gde ima potrebe, utvrditi razliku između **seoskih i urbanijih sredina**.
- 10) Kreirati **baze podataka** (konstantnim prisustvom na terenu i preko dostupnih podataka ažurirati baze podataka) kao osnov za kreiranje novih aktivnosti ili politika. Baze podataka upodobiti prema rodnoj i generacijskoj strukturi. Gde je moguće i gde ima potrebe, utvrditi razliku između seoskih i urbanijih sredina.
- 11) Baze podataka koristiti za **formulisanje novih aktivnosti**. Aktivnosti moraju da budu osetljive na razlike u godinama, polu i razlici u geografskom položaju građana iz albanske zajednice – voditi

računa o građanima ne samo iz ove tri opštine, već i onima iz drugih delova Republike Srbije; takođe imati na umu razlike u potrebama onih koji žive u urbanim i ruralnim sredinama.

- 12) Osnivanje **Fondacije** koja će biti osnov za ostvarivanje prava u oblastima u kojima je aktivan NSANM, naročito u oblasti informisanja.
- 13) Rad na **kapacitetima članova fondacije neophodnih za njen neometan rad**. Naročitu pažnju obratiti na članove fondacije zadužene za pisanje projekata u cilju ostvarivanja finansijske samostalnosti i obezbeđivanja dovoljno sredstava neophodnih za realizaciju željenih aktivnosti koje su u službi građana.

Posebne preporuke u oblasti obrazovanja

- 1) Napraviti **bazu podataka za oblast obrazovanja**:
 - Baza podataka sa prikazom **nedostajućih i odobrenih udžbenika**, koja će definisati pravce daljeg rada na obezbeđivanju udžbenika za đake osnovnih i srednjih škola, a u kontekstu šire reforme obrazovanja u Republici Srbiji i njenom dinamikom.
 - U saradnji sa školskim bibliotekama sačiniti bazu **školskih bibliotečkih fondova** kao osnov za nabavku novih knjiga. Prilikom sastavljanja liste novih knjiga (lektire i slično), konsultovati nastavnike i utvrditi želje đaka.
 - U saradnji sa školama, sačiniti **bazu podataka o kapacitetima i kompetencijama nastavnog kadra za svaki predmet**, u cilju obezbeđivanja dodatnih obuka, odnosno u cilju rada na obezbeđivanju uslova za kvalitetno obrazovanje na albanskom jeziku. Na osnovu ove baze predlagati načine za usavršavanje nastavnog kadra u zemlji i inostranstvu.
 - Na osnovu prikupljenih podataka pomoći nastavnicima i školama u definisanju prioriteta za obnavljanje fondova školskih biblioteka. Konsultovati i đake u tom procesu. Na osnovu toga raditi na obezbeđivanju novih knjiga za đake u osnovnim i srednjim školama.
 - Napraviti bazu podataka sa **listom podnetih zahteva za priznavanjem inostranih visokoškolskih isprava** u cilju praćenja stanja i pružanja podrške podnosiocima zahteva (pravno-stručne, davanje relevantnih podataka i slično) i pomoći kako bi se ove procedure obavile u odgovarajućem vremenskom roku.
 - Utvrditi **potrebe i želje mladih u oblasti neformalnog obrazovanja**. Prikupljeni podaci bi trebalo da pomognu NSANM u osmišljavanju aktivnosti za mlade u oblasti neformalnog obrazovanja.
- 2) Odbor za obrazovanje treba da konsultuje **nastavnike za svaki predmet** koji bi predložili udžbenike za nastavu na albanskom jeziku.
- 3) Na osnovu liste o znamenitim ličnostima važnim za razvoj albanske kulture raditi na osmišljavanju i **pisanju udžbeničkih dodataka**.

- 4) U saradnji sa školama koje imaju nastavu na albanskom jeziku i lokalnim samoupravama (koje obezbeđuju sredstva iz budžeta JLS), na osnovu baze podataka u vezi sa kompetencijama nastavnika, pružiti **pomoć nastavnicima u pohađanju akreditovanih seminara**.
- 5) U cilju podrške u postizanju kvaliteta nastave, osmisli **godišnje nagrade za učenike** koji su pokazali zavidna postignuća u različitim oblastima.
- 6) Opredeliti **sredstva za rad udruženja građana koja su aktivna u oblasti neformalnog obrazovanja**.
- 7) Uspostaviti saradnju i sa **Kancelarijama za mlade** u cilju sprovođenja aktivnosti u oblasti neformalnog obrazovanja, koje mogu imati, između ostalog, i interkulturni karakter.

Posebne preporuke u oblasti kulture

- 1) Napraviti **listu znamenitih ličnosti u albanskoj kulturi**. Ova lista može biti od značaja za rad različitih odbora: (1) za kulturu – na osnovu liste, predlagati aktivnosti i manifestacije u cilju promocije i čuvanja sećanja na te ličnosti; (2) obrazovanje – za pisanje udžbeničkih dodataka; (3) službenu upotrebu jezika i pisma – za predlaganje naziva ulica; (4) za informisanje – praviti priloge u cilju informisanja građana o važnim ličnostima iz albanske kulture i njihovom doprinosu; takođe, prilozi i filmovi mogu biti namenjeni i nealbanskom stanovništvu i cilju promocije kulturološke autentičnosti, ali i ukazivanja na doprinos kulture Albanaca za razvoj zemlje.
- 2) Na osnovu baze podataka dostupnim u javnim bibliotekama, uraditi **analizu bibliotečkih fondova** na albanskom jeziku. Utvrditi i prisutnost savremene književnosti koja je izvorno napisana na albanskom jeziku ili koja je prevedena na albanski jezik sa bilo kog drugog jezika. Na osnovu toga, raditi na obezbeđivanju knjiga za javne biblioteke, podnošenjem predloga Ministarstvu kulture i informisanja. Na ovaj način NSANM radi na osavremenjivanju bibliotečkog fonda.
- 3) Sa stručnjacima iz oblasti kulture, istoriografije i drugih društvenih nauka, napraviti **listu značajnijih događaja** u albanskoj kulturnoj istoriji. I ova lista može da koristi drugim odborima.
- 4) Napraviti **kalendar svih postojećih manifestacija** koje promovišu i čuvaju posebnost albanske savremene i tradicionalne kulture.
- 5) Utvrditi **načine za kontinuirano održavanje manifestacija** (koje su uvrštene u kalendar).
- 6) Napraviti **bazu podataka o udruženjima građana aktivnih u oblasti razvoja i očuvanja albanske kulture**. Udruženja građana mogu biti partneri NSANM u radu u oblasti kulture i podrška u realizaciji aktivnosti NSANM.
- 7) Osmišljavati **konkurse za rad udruženja građana koja se bave kulturom**. U slučaju nedostatka sredstava jedne godine konkurs može biti orijentisan ka očuvanju i promociji tradicionalne kulture, dok naredne godine konkurs može da se bavi savremenim stvaralaštvom. Poseban osvrt u podržanim aktivnostima treba biti na žene i mlade. Cilj aktivnosti koje bi NSANM podržao je podrška

savremenom stvaralaštvu, očuvanje tradicije, ali i upoznavanje nealbanskog stanovništva sa elementima albanske kulture.

- 8) Napraviti **bazu podataka umetnika sa juga Srbije** (podela na tradicionalno i savremeno stvaralaštvo, podela na vrstu umetnosti kojima se bave i sl.). Podržati rad ovih umetnika u zajednici i za zajednicu. Naročito podržati umetnike koji su voljni da osmišljavanju i rade aktivnosti sa mladima i za mlade, naročito sa onima u seoskim sredinama.
- 9) Podržati **saradnju umetnika iz albanske zajednice sa umetnicima iz zemlje i inostranstva**.
- 10) Sačiniti listu **pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara**, učiniti je dostupnom na internet stranici i koristiti prikupljeni materijal, između ostalog, kao sadržaj za digitalni muzej.
- 11) **Digitalizovati kulturno nasleđe**, tradicionalno i savremeno, i izgraditi digitalni muzej.
- 12) **Ustanoviti nagradu za doprinos u oblasti očuvanja i razvoja albanske kulture** (savremene i tradicionalne).
- 13) **Osnovati Zavod za kulturu** koji bi uveo sistemski pristup kulturi i ukinuo osmišljavanje i sprovođenje aktivnosti na *ad hoc* osnovi. To bi bila prva profesionalna ustanova kulture koja se bavi očuvanjem, unapređenjem i razvojem kulture albanske zajednice. Sredstva za rad Zavoda obezbeđuje JLS i NSANM preko projekata.

Posebne preporuke u oblasti informisanja

- 1) Napraviti **bazu o dostupnim medijima na albanskom jeziku**, vrsti prisutnih medija (online portali, TV, radio stanice i slično), vrsti delatnosti koju obavljaju, njihovim tehničkim kapacitetima i opremljenosti i kadrovskim potencijalima. Na osnovu prikupljenih podataka mogu se predlagati različiti medijski sadržaji bitni za albansko stanovništvo, ali i sadržaji koji se obraćaju drugim zajednicama u cilju promocije albanske kulture i posebnosti. Istovremeno, bazu podataka koristiti u cilju **podizanja kadrovskih kapaciteta zaposlenih u medijima**.
- 2) Osmisliti **konkurse za podršku rada medija na albanskom jeziku**.
- 3) Koristiti bazu podataka o značajnim ličnostima i događajima iz albanske kulture i istoriografije i na osnovu toga osmišljavati **teme za konkurse za udruženja građana koja se bave kreiranjem medijskog sadržaja, naročito u oblasti kulture**. Ovi projekti mogu imati za cilj promociju albanske kulture unutar zajednice, ali i informisanje građana o albanskoj kulturi čime se doprinosi vidljivosti zajednice u širem društvu i razumevanje i prihvatanje kulturološke posebnosti.
- 4) **Nacionali (glasilo NSANM) osavremeniti novim sadržajima**. Uspostaviti i saradnju sa mladima u cilju obogaćivanja sadržaja za Nacionali. Konsultovati kolege iz drugih saveta u cilju osmišljavanja sadržaja glasila NSANM. Učiniti ga dostupnim u online formi.

Posebne preporuke u oblasti službene upotrebe jezika i pisma

- 1) **Katalog najčešćih albanskih imena i prezimena** treba učiniti dostupnim javnosti i potrebno je da bude dostupan i na internet stranici saveta.
- 2) Kontinuirano **informisati građane o njihovim jezičkim pravima** (organizacijom tribina ili drugih aktivnosti sa građanima različitog uzrasta i pola, za svakog od njih osmisliti temu i način informisanja o njihovim pravima).
- 3) Napraviti **kratku informaciju o pravu na službenu upotrebu jezika i pisma** i načiniti je dostupnom u ustanovama i javnim preduzećima, mesnim zajednicama i slično. Konsultovati se sa drugim nacionalnim savetima koji imaju iskustva u ovoj oblasti.
- 4) Ustanoviti **saradnju sa SMO u cilju unapređenja odnosa između različitih zajednica u ovim opštinama**, osmišljavanju aktivnosti na lokalnom nivou čiji je cilj suživot, razumevanje, tolerancija i međusobno prihvatanje.
- 5) Na osnovu liste znamenitih Albanaca i događaja iz albanske historiografije, u saradnji sa SMO, **predlagati nazive ulica i trgova**, uz puno poštovanje i uvažavanje svih ostalih zajednica koje žive na teritoriji ove tri opštine.
- 6) Ustanoviti koji su **zakoni važni za građane iz albanske zajednice** (pored zakona koji obezbeđuju dodatna prava kao pripadnicima nacionalnih manjina).
- 7) **Prevoditi zakone sa srpskog na albanski jezik** i postavljati ih na internet stranicu NSANM.
- 8) **Podržavati građane iz albanske zajednice u cilju razumevanja zakonodavnog okvira.**

LISTA PROPISA I STRATEŠKIH DOKUMENATA VAŽNIH ZA DELOVANJE NSANM

Lista propisa i strateških dokumenata važnih za celokupno delovanje NSANM

- **Ustav Republike Srbije** (posebno: odeljak 3, Prava pripadnika nacionalnih manjina):
https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html
- **Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina**:
<https://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19816>
- **Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina**, Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 20/2014 - odluka US, 55/2014 i 47/2018:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_savetima_nacionalnih_manjina.html
- **Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina**, Sl. list SRJ, br. 11/2002, Sl. list SCG, br. 1/2003 - Ustavna povelja i Sl. glasnik RS, br. 72/2009 - dr. zakon, 97/2013 - odluka US i 47/2018:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_prava_i_sloboda_nacionalnih_manjina.html
- **Zakon o lokalnoj samoupravi**, Sl. glasnik RS, br. 129/2007, 83/2014 – dr. zakon, 101/2016 – dr. zakon i 47/2018: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.html
- **Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina**:
https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/prilog_fajl/akcioni_plan_za_sprovođenje_prava_nacionalnih_manjina_-_sa_semaforom.pdf
- **Izveštaji o realizaciji Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina**:
https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/izveshtaj_1-2019.pdf

Lista propisa i strateških dokumenata važnih za ostvarivanje javnih ovlašćenja u oblasti obrazovanja

- **Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja**, Sl. glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakoni i 10/2019:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html
- **Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju**, Sl. glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 - dr. zakon i 10/2019:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html
- **Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju**, Sl. glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018 - dr. zakon: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_srednjem_obrazovanju_i_vaspitanju.html
- **Zakon o visokom obrazovanju**, Sl. glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon i 73/2018:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_visokom_obrazovanju.html
- **Zakon o udžbenicima**, Sl. glasnik RS, br. 27/2018: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-udzbenicima.html>

- **Pravilnik o izdavanju niskotiražnih udžbenika**, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2018/69/2>
- **Pravilnik o opštim standardima postignuća za predmet srpski kao nematernji jezik za kraj prvog i drugog ciklusa obaveznog obrazovanja, opšteg srednjeg obrazovanja i osnovnog obrazovanja odraslih**, Sl. glasnik RS, broj 55/17: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2017/55/6/reg>
- **Opšti standardi za postignuća za predmet Srpski jezik kao nematernji jezik za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja**, <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/Prilog-Standardi-za-srpski-kao-nematernji-jezik.pdf>

Lista propisa i strateških dokumenata važnih za ostvarivanje javnih ovlašćenja u oblasti kulture

- **Zakon o kulturi**, Sl. glasnik RS, br. 72/2009, 13/2016 i 30/2016 - ispr.:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturi.html
- **Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti**, Sl. glasnik RS, br. 52/2011:
<http://demo.paragraf.rs/WebParagrafDemo/ZAKON-O-BIBLIOTECKOJ-DELATNOSTI-Sl.-glasnik-RS,-br.-34-94.htm>
- **Zakon o kulturnim dobrima**, Sl. glasnik RS, br. 71/94, 52/2011 - dr. zakoni i 99/2011 - dr. zakon:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_kulturnim_dobrima.html
- **Smernice za digitalizaciju kulturnog nasleđa u Srbiji**:
<http://www.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji>
- **Drugi važni domaći propisi iz oblasti kulture**: <http://www.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/strana/1>
- **Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza**:
[http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/13.%20Konvencija%20o%20zastiti%20i%20unapredjenju%20raznolikosti%20kulturnih%20izraza%20\(Pariz,%202005\).pdf](http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/13.%20Konvencija%20o%20zastiti%20i%20unapredjenju%20raznolikosti%20kulturnih%20izraza%20(Pariz,%202005).pdf)
- **Druge važne međunarodne konvencije u oblasti kulture**:
<http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>

Lista propisa i strateških dokumenata važnih za ostvarivanje javnih ovlašćenja u oblasti informisanja

- **Zakon o javnom informisanju i medijima**, Sl. glasnik RS, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje,
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html
- **Zakon o elektronskim medijima**, Sl. glasnik RS, br. 83/2014 i 6/2016 – dr. zakon:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskim_medijima.html
- **Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji**, nacrt:
<https://www.srbija.gov.rs/specijal/362240>

- **Pravilnik o sufinansiranju projekata za ostvarenje javnog interesa u oblasti javnog informisanja koji primenjuju državni organi:** <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-medija/pravilnik-o-sufinansiranju-projekata-za-ostvarivanje-javnog-interesa--u-oblasti-javnog-informisanja-.doc>.

Lista propisa i strateških dokumenata važnih za ostvarivanje javnih ovlašćenja u oblasti službene upotrebe jezika i pisma

- **Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima:**
<https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19820>
- **Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama**, Sl. glasnik RS, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 – ispr.:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html
- **Zakon o matičnim knjigama**, Sl. glasnik RS, br. 20/2009, 145/2014 i 47/2018:
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_maticnim_knjigama.html